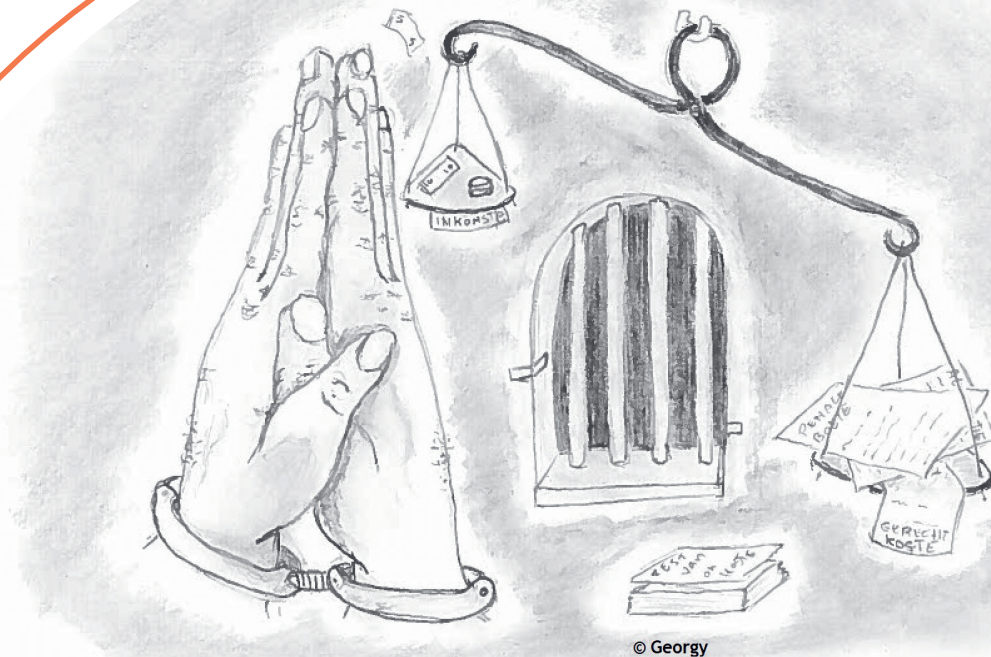

FATIK

TIJDSCHRIFT VOOR STRAFBELEID EN GEVANGENISWEZEN

© Georgy

In dit nummer:

Schulden van justitiabelen

Burgerlijke partij en
schadevergoeding

Getuigenis Hans Claus: uitdagingen
voor het gevangeniswezen

39ste jaargang • nr. 175
juli-augustus-september 2022
Driemaandelijks uitgave

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg FATIK PA3A9109
Afzendadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

Colofon

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
39ste jaargang · nr. 175

juli-augustus-september 2022

ISSN 0772-5167

Hoofdredactie: Lars Breuls

Eindredactie: Aurore Vanliefde

Redactie: Elien Goossens, Chris Hermans,
Jürgen Millen, Olivia Nederlandt, Neil Paterson,
Koenraad Polfliet, Freya Vander Laenen, An-Sofie
Vanhouche

Abonnement op FATIK?

Surft naar fatik.mensenrechten.be

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.

Leopold II Laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

e-mail: info@mensenrechten.be

website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK publiceert wetenschappelijke artikels
over de evoluties en praktijken op het
vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.
Daarnaast is er ruimte voor ervaringsverhalen,
boekbesprekingen en interviews.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar de redactie
(Lars.Breuls@vub.be) worden gestuurd.
Wetenschappelijke artikelen worden
vervolgens onderworpen aan een nauwgezet
peer-reviewproces, waarbij minstens twee
leden van de redactie gespecialiseerd in de
thematiek de ingezonden bijdrage beoordelen
op de wetenschappelijke onderbouwing.
Daarbij wordt erover gewaakt dat de inbreng
van een reviewer extern aan de auteur
en diens eventuele onderzoeksgroep
gegarandeerd is. Andere bijdragen worden
ook becommentarieerd in de redactie, waarna
aanpassingen gesuggereerd kunnen worden..

Jaarabbonementen tijdschriften

Abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: €35

Abonnement op Fatik, tijdschrift voor

Strafbeeld en Gevangeniswezen: €40

Abonnement op beide tijdschriften: €70

Steunabonnement op beide tijdschriften: €96

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier
nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees.

Vraag een login via fatik@mensenrechten.be.

Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische
gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande,
uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudstafel

Editoriaal 3

Money's too tight to mention

Neil Paterson

Artikel 5

Schuldenproblematiek bij niet-
gedetineerde justitiabelen

Liselot Van Assche

De burgerlijke partij en de (betaling
van de) schadevergoeding

Audry Delvaux en Tom Vander Beken

Getuigenis 36

Van Don Quichotte en Ducpétiaux
Uitdagingen voor het gevangenis-
wezen aan het begin van de 21ste
eeuw

Hans Claus

Money's too tight to mention

DE SCHULDEN VAN GEDETINEERDEN EN DE FINANCIËLE GEVOLGEN VAN GEVANGENSCHAP

“Historisch harde koopkrachtklap op komst, armoede neemt toe.” “Stijgende energieprijzen leiden tot fundamentele verarming van de bevolking.” “Mijn bankrekening staat elke maand wat eerder in het rood.” “Gezinnen steken zich alsmaar meer in de schulden.”

De afgelopen weken hebben de kranten regelmatig bericht over de stijgende prijzen en de gevolgen daarvan voor de schuldenlast van particulieren en gezinnen in België en daarbuiten. Met herfst en winter op komst neemt de druk op politici toe om oplossingen te vinden die de gevolgen van de inflatie kunnen verzachten en het schuldenniveau van de huishoudens kan matigen. We mogen de ernst van de situatie niet onderschatten, noch de noodzaak om hier dringend iets aan te doen.

Maar voor een deel van de bevolking – gedetineerden en hun gezinsleden buiten de muren – is het leven met schulden al jarenlang een dagelijkse realiteit. Desondanks wordt er weinig beleidsaandacht aan besteed. Deze pijnlijke situatie heeft verschillende en complexe oorzaken.

Een “vanzelfsprekend” gevolg van gevangenschap is dat de gedetineerde zijn inkomen uit werk verliest. Dat ook gezinsleden de impact hiervan voelen, staat buiten kijf. Daarnaast gaat een gevangenisstraf gepaard met heel wat bijkomende kosten: het ereloon van de advocaat moet betaald worden, en na de veroordeling komen vaak gerechtskosten en penale boetes erbij. Om in aanmerking te komen voor voorwaardelijke

invrijheidsstelling wordt ook een inspanning t.o.v. de afbetaling van de burgerlijke partij(en) expliciet vereist.¹ En ondanks de “gratis kost en inwoon”, kost het gewone leven in de gevangenis wel geld: telefoonkaarten en postzegels, huren van een TV op cel, aankoop van tabak, shampoo en andere goederen van de kantine komen allemaal op de rekening van de gedetineerden te staan.

Theoretisch zou een gedetineerde in staat moeten zijn om voldoende geld te verdienen tijdens zijn straf door gevangenisarbeid. Maar de manier waarop gevangenisarbeid en de sociale bescherming van gedetineerden georganiseerd wordt in België, schiet op verschillende fronten tekort. Ten eerste is er nog steeds onvoldoende werkgelegenheid binnen de muren. Lang niet alle werkwillige gedetineerden kunnen dus aan de slag. Bovendien is de wetgeving m.b.t. het minimumloon niet van toepassing op arbeid in onze penitentiaire instellingen. Zelfs voor de beperkte groep gedetineerden die wel kan werken is het gemiddelde loon gering. Omdat gevangenisarbeid niet gekoppeld is aan een arbeidscontract, valt het niet onder de RSZ-wetgeving: men draagt via de gevangenisarbeid niet bij tot de sociale zekerheid, en men bouwt via deze arbeid geen sociale rechten op. Onvrijwillige werkloosheid binnen de muren leidt niet tot één of andere vergoeding. Een werkloosheidsuitkering ontvragen is niet mogelijk omdat gedetineerden in de gevangenis niet meer beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt buiten de muren. De leefloonwet

¹ Art. 47 § 6 Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 19 december 2013. Vanaf 1 januari 2014 werd een nieuwe tegenindicatie voor de voorwaardelijke invrijheidsstelling geïntroduceerd: de door de veroordeelde geleverde inspanningen om de burgerlijke partij te vergoeden, rekening houdend met de vermogenssituatie van de veroordeelde zoals die door zijn toedoen is gewijzigd sinds het plegen van de feiten waarvoor hij veroordeeld is.

stelt dat de betaling van een leefloon opgeschort wordt tijdens de periode waarin een persoon in een instelling wordt geplaatst in uitvoering van een gerechtelijke beslissing én tijdens de periode waarin een persoon een vrijheidsstraf ondergaat en ingeschreven is op de rol van een strafinrichting. Gedetineerden ontvangen dus ook geen leefloon. Ook tijdens uitgaanspermisies, penitentiair verlof en beperkte detentie is dat het geval. En bij ziekte of arbeidsongevallen tijdens de detentie vallen gedetineerden ook niet binnen de reguliere stelsels van de sociale zekerheid. Dit gebrekkige statuut van de gevangenisarbeid heeft dus een impact op de financiële situatie, sociale bescherming en het welbevinden van gedetineerden, zowel tijdens de detentie als nadien.

Ook belangrijk in dit verband is dat veel gedetineerden al met financiële problemen kampten vóór hun opsluiting. Terwijl overmatige schuldenlast een probleem van alle bevolkingslagen is (en vandaag misschien meer dan ooit), weegt de gemiddelde schuldenlast bij lage inkomensgroepen echter zwaarder door dan bij de hogere inkomensgroepen. Dit betekent dat gedetineerden en ex-gedetineerden erg kwetsbaar zijn wat schulden betreft. Nederlands onderzoek gaf aan dat meer dan de helft van de gedetineerden schulden heeft en ook na detentie lijkt meer dan de helft schulden af te moeten betalen.² Recent vergelijkbaar Belgisch cijfermateriaal is niet voorhanden, maar niets wijst erop dat de situatie hier anders of minder ernstig is.

Tot slot is er vermoedelijk ook een wederkerig verband tussen schulden en criminaliteit waarbij enerzijds het hebben van schulden de

kans verhoogt op het plegen van delicten en anderzijds het hebben van een strafblad geassocieerd wordt met een hoge schuldenlast.³ Zo kunnen financiële problemen een aanleiding vormen voor criminaliteit wanneer geld nodig is om in levensonderhoud te voorzien.⁴ Evenzo kan het betalen van een geldboete of schadevergoeding na een veroordeling juist leiden tot het ontstaan of verergeren van een financiële problematiek.⁵

In dit en de komende twee nummers van FATIK gaan we dieper in op verschillende aspecten van de financiële gevolgen van gevangenschap en de schuldenproblematiek van gedetineerden in de vorm van een themareeks. We bekijken relevante aspecten van de strafrechtsbedeling en de wettelijke mogelijkheden rond het beheer van schulden. Ook de inbreng van organisaties die justitiabelen bijstaan bij een schuldenproblematiek en het perspectief van het slachtoffer komen aan bod. Op die manier willen wij meer licht werpen op belangrijke kwesties die – althans in België – de laatste jaren weinig of geen aandacht hebben gekregen en een maatschappelijk debat hieromtrent stimuleren.

Neil Paterson⁶

2 M.G.C.J. BEERTHUIZEN, K.A. BEIJERSBERGEN, S. NOORDHUIZEN en G. WEIJTERS, *Vierde meting van de monitor nazorg ex-gedetineerden*, Den Haag, WODC, 2015, 70 p.; G. WEIJTERS, J.J. ROKVEN en S. VERWEIJ, *Monitor nazorg (ex-)gedetineerden – meting 5*, Den Haag, WODC, 2018, 103 p.

3 M. AALTONEN, A. OKSANEN en J. KIVIVUORI, "Debt problems and crime", *Criminology* 2016, 307-331.

4 N.E. TURNER, D.L. PRESTON, C. SAUNDERS, S. MCAVOY en U. JAIN, "The relationship of problem gambling to criminal behavior in a sample of Canadian male federal offenders", *Journal of Gambling Studies* 2009, 153-169.

5 A. HARRIS, H. EVANS en K. BECKETT, "Drawing blood from stones: Legal debt and social inequality in the contemporary United States", *American Journal of Sociology* 2010, 1753-1799.

6 Redactielid van FATIK en stafmedewerker detentie bij SAM, steunpunt Mens en Samenleving vzw.

Schuldenproblematiek bij niet-gedetineerde justitiabelen

Liselot Van Assche¹

De justitiehuizen werden opgericht in de nasleep van de zaak Dutroux met als doel justitie efficiënter, humaner en toegankelijker te maken en de alternatieve straffen uit te breiden. Sinds de zesde staatshervorming is Vlaanderen – met 14 justitiehuizen onder haar hoede – bevoegd voor de uitvoering van straffen en maatregelen die in de gemeenschap worden uitgevoerd.² De justitiehuizen hebben als opdracht om de rechter of het openbaar ministerie te adviseren omtrent de haalbaarheid van alternatieve straffen en bij conflicten die verband houden met kinderen (b.v. verblijfsregeling, ouderlijk gezag, persoonlijk contact, enz.), het ondersteunen en informeren van slachtoffers en de begeleiding en opvolging van justitiabelen. De daderbegeleiding heeft o.a. als doel de kans op recidive te beperken, re-integratie te bevorderen en de door het misdrijf aangerichte schade te herstellen.³ Het herstellen van deze schade kan een symbolisch herstel zijn, bijvoorbeeld door het uitvoeren van een werkstraf, maar veelal gaat het om een herstel van financiële aard, zoals het betalen van de burgerlijke partijen.

In wat volgt zoomen we vanuit het perspectief van justitieassistenten in op de financiële gevolgen van criminaliteit en bestraffing. We trachten een beeld te schetsen van de aard van de schulden die justitiabelen hebben en we gaan na in welke mate schulden een hypotheek leggen op de verdere re-integratie. Tegelijkertijd staan we ook stil bij het slachtofferperspectief en de vraag welke rol een justitieassistent daderbegeleiding⁴ al dan niet kan opnemen bij de afbetaling van de burgerlijke partijen.

De begeleiding van daders bestaat uit de combinatie van enerzijds het toezicht op de (door rechters of andere bevoegde instanties) opgelegde voorwaarden en anderzijds het begeleiden en ondersteunen van justitiabelen bij hun re-integratie. In de dagdagelijkse praktijk zien we dat veel van de justitiabelen geconfronteerd worden met een complexe schuldenproblematiek. Bovendien interfereert een hoge schuldenberg vaak met de andere levensgebieden zoals wonen, werken en relaties waardoor re-integratie-inspanningen soms terug teniet gedaan worden.⁵

Daar waar we als justitieassistenten re-integratie als ultieme doel voor ogen hebben, rijst dus tegelijkertijd de vraag in welke mate de schuldenberg justitiabelen belemmert om zich te re-integreren of zelfs terugduwt richting criminaliteit. Bovendien worden hiermee de tegengestelde belangen van daders en slachtoffers nog eens scherp gesteld. Het recht van slachtoffers om vergoed te worden voor de schade van het misdrijf botst vaak op het onvermogen van de dader om hieraan tegemoet te komen en inherent hieraan de mogelijkheid om zich te re-integreren en recidive te beperken. Daarenboven vraagt het opvolgen van justitiabelen met een complexe schuldenproblematiek een specifieke financiële expertise waarbij justitieassistenten een extra nood aan ondersteuning ervaren. Vooral in dossiers waar de deuren van de gespecialiseerde hulpverlening gesloten blijven omwille van o.a. wachtlijsten, gebrek aan motivatie, juridische onmogelijkheid, enz. staan justitieassistenten er alleen voor om de financiële jungle samen met de justitiabele te bedwingen.

1 Agentschap Justitie en Handhaving: 'Netwerkbeheerder West-Vlaanderen' en voormalig 'justitieassistent daderbegeleiding'.

2 Z. DEMIR, *Beleidsnota 2019-2024. Justitie en Handhaving*, 8 november 2019, *Parl.St.* VI.Parl. 2019-2020, nr. 137/1; Art. 5, §1, III Bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 15 augustus 1980, ingevoegd door de Bijzondere wet van 6 januari 2014 met betrekking tot de Zesde Staatshervorming, *BS* 31 januari 2014.

3 Art. 4, 3°, 4° en 5° Decreet van 26 april 2019 houdende de justitiehuizen en de juridische eerstelijnsbijstand, *BS* 17 juni 2019.

4 Onder justitieassistenten daderbegeleiding verstaan we justitieassistenten die justitiabelen opvolgen met volgende justitiële statuten: vrijheid onder voorwaarden, (autonome) probatie, voorlopige invrijheidstelling, beperkte detentie, elektronisch toezicht (als autonome straf), voorwaardelijke invrijheidstelling, ter beschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank en invrijheidstelling op proef.

5 N. JUNGSMANN, A. MENGER, M. ANDERSON en D. STAM, *Gevangen in schuld: over de uitzichtloze schuldsituaties van cliënten in de verslavingsreclassering*, Utrecht, Hogeschool Utrecht, 2014, 9.

Immers, werken met justitiabelen met een complexe schuldenproblematiek betekent vaak werken met een maatschappelijk kwetsbare populatie die weinig te verliezen heeft en hierdoor ook een gebrekkige motivatie toont om een gespecialiseerde financiële begeleiding te volgen, zelfs niet wanneer justitie hen hiertoe verplicht. De vaak lange wachtlijsten voor budgetbegeleiding of -beheer zorgen er bovendien voor dat mensen die wel gemotiveerd zijn meer begeleidingsopties krijgen. Hierdoor vallen de meest kwetsbare justitiabelen uit de boot. Wat betreft het systeem van collectieve schuldenregeling, zijn er daarenboven en aantal juridische criteria die de toegang tot het systeem beperken. Bijvoorbeeld wanneer er onvoldoende inkomsten zijn in verhouding tot de vaste kosten. Of wanneer een justitiabele enkel schulden (onder andere voortvloeiend uit gerechtskosten of terugvorderingen van het Schadefonds) heeft aan het kantoor niet-fiscale invorderingen van de Federale Overheidsdienst Financiën, de zogenaamde ontvangkantoren 'penale boeten'.⁶

Aard van de schuldenproblematiek bij justitiabelen

Wanneer we een blik werpen op de dossiers daderbegeleiding binnen het justitiehuis Brugge, zien we dat ongeveer 10% van deze dossiers⁷ een voorwaarde tot het volgen van een financiële begeleiding heeft. De ervaring leert ons evenwel dat deze schatting slechts het topje van de (schulden)ijsberg vormt.

Heel wat justitiabelen kampen met een brede schuldenproblematiek die verder reikt dan enkel schulden die voortvloeien uit de veroordelingen die ze opliepen. Naast de schuld aan de burgerlijke partijen en aan de zogenaamde ontvangkantoren 'penale boeten', hebben justitiabelen vaak ook achterstallige facturen bij Dienst voor Alimentatie Invordering (DAVO)⁸, bij energie- en telecombedrijven, alsook huurschulden. Het huidige economische klimaat met hoge energieprijzen en inflatie zal wellicht voor nog meer financiële druk zorgen. Daarbij komen bovenop de oorspronkelijke schuld vaak nog grote bedragen aan interesten, o.a. omdat men tijdens detentie niet in de mogelijkheid is om deze schulden af te betalen. Kosten veroorzaakt door bijvoorbeeld incasobureaus, gerechtsdeurwaarders, enz. lopen snel op.

Wanneer we – vanuit het perspectief van een justitieassistent daderbegeleiding – inzoomen op deze diversiteit aan schulden, kunnen we drie grote schuldeisers uitfilteren die er ons inziens toe bijdragen dat de kans stijgt dat justitiabelen in een financieel uitzichtloze situatie belanden. We verwijzen hierbij in eerste instantie naar **DAVO**, die als dienst de mogelijkheid heeft om een volledig loonbeslag uit te voeren. Daarnaast leert de ervaring dat **ontvangkantoren 'penale boeten'** de voorbije jaren met hun inningsbeleid een zeer assertieve koers zijn gaan varen die niet openstaat voor maatwerk. Als reden hiervoor zien we de gewijzigde invorderingsstrategie van de FOD Financiën. In 2014 wees het Rekenhof in haar

rapport op de ongelijke behandeling van belastingplichtigen ten gevolge van het ontbreken van administratieve normen om afbetalingsplannen toe te kennen. Onder andere naar aanleiding van deze opmerking onderging de Algemene Administratie van de Inning en de Invordering (AAll) een grondige reorganisatie waarbij ook de invorderingsstrategie werd bijgestuurd: efficiëntie en doeltreffendheid worden vooropgesteld.⁹

De **burgerlijke partij** tenslotte vormt – in geval van ernstige delicten met hoge schadevergoedingen – een derde grote schuldeiser die de kans op een uitzichtloze financiële situatie verhoogt. We dienen evenwel aan te stippen dat dossiers met hoge schadevergoedingen ten gevolge van ernstige delicten, eerder een beperkt aandeel vormen binnen de dossiers met complexe schuldenproblematieken, maar wanneer justitiabelen veroordeeld werden tot grote schadevergoedingen, stijgt de kans dat hun financiële draagkracht onder druk komt te staan.

Het kampen met een complexe schuldenproblematiek betekent ook dat justitiabelen er niet in slagen om het kluwen van de gemaakte schulden te ontwarren. In veel gevallen weet men niet meer waar, wanneer en welke schulden men gemaakt heeft, noch beschikt men over de vaardigheden om het schuldenplaatje helder te krijgen. Bovendien hebben we binnen de daderbegeleiding vaak te maken met een kwetsbaar doelpubliek met weinig draagkracht voor wie de afbetaling van schulden veelal geen prioriteit vormt. Velen onder hen

6 Het kantoor niet-fiscale invorderingen van de Federale Overheidsdienst Financiën, de zogenaamde ontvangkantoren 'penale boeten' staat o.a. in voor de invordering van gerechtskosten, verbeurdverklaringen alsook voor de terugvordering van de financiële hulp die door het slachtofferfonds werd uitgekeerd.

7 Dit verwijst naar alle dossiers daderbegeleiding binnen het justitiehuis Brugge: vrijheid onder voorwaarden, (autonome) probatie, voorlopige invrijheidstelling, beperkte detentie, elektronisch toezicht (als autonome straf), voorwaardelijke invrijheidstelling, ter beschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank en invrijheidstelling op proef.

8 Wanneer onderhoudsgelden niet betaald worden, kan de Dienst voor Alimentatie Invordering (DAVO) het maandelijks onderhoudsgeld bij de onderhoudsplichtige invorderen. Daarnaast is het mogelijk dat DAVO voorschotten op het maandelijks onderhoudsgeld betaalt aan de gerechtigde.

9 DE FEDERALE OMBUDSMAN, *Onderzoeksverslag Fiscale schulden. De invorderingsstrategie van de FOD Financiën*, Brussel, Centrale drukkerij van de Kamer van volksvertegenwoordigers, 2019, 20.

hebben dan ook de neiging om hun schuldenproblematiek te negeren om er niet mee geconfronteerd te worden.

Ook voor justitieassistenten vormt het vaak een onmogelijke opdracht om – zonder gespecialiseerde hulpverlening aan de zijlijn – een correct zicht te krijgen op de schuldenberg. Enerzijds omdat er vaak heel diverse (onbekende) schulden zijn. Anderzijds vergt het werken met financiële problematieken een zeer specifieke kennis en expertise. Bovendien kan de vraag gesteld worden of het de rol is van de justitieassistent om het financiële kluwen in dergelijke dossiers te ontwarren, zeker in dossiers waar de hulpverlening omwille van diverse redenen (motivatie, wachtlijsten, enz.), haar deuren gesloten houdt voor deze justitiabelen. Een groter aanbod aan gespecialiseerde financiële hulpverlening dat eveneens toegankelijk is voor de minder gemotiveerde justitiecliënt zou o.i. de justitieassistent kunnen ondersteunen in diens begeleidingswerk.

Justitiële schulden: boetedoening versus re-integratie

De schuldenproblematiek van justitiabelen is – zoals hierboven geschetst – veelal breder dan enkel de justitiële schulden. Omdat deze justitiële schulden meer op de voorgrond komen in het kader van ons werk als justitieassistent, gaan we dieper in op deze schulden.

In eerste instantie staan we stil bij de schulden voortkomend uit gerechtskosten, verbeurdverklaringen, het slachtofferfonds, enz. die ingevorderd worden door de kantoren niet-fiscale invorderingen van de Federale Overheidsdienst Financiën. De betaling van deze schulden maakt deel uit van de consequenties van het

plegen van een misdrijf. Als justitie-assistent ondersteunen en sturen we justitiabelen bij het betalen van deze schulden.

Maar waar we gevoelsmatig in eerste instantie van de overheid een begripvolle houding zouden verwachten – vanuit de idee van re-integratie en zorg voor kwetsbare groepen – zien we dat het net die overheid is die op een rigide manier schulden gaat innen bij haar burgers. We verwijzen hierbij naar de ontvangkantoren voor penale boeten die – zoals hoger vermeld – de laatste jaren een zeer assertief inningsbeleid voeren. Maar ook DAVO komt in beeld aangezien deze dienst de mogelijkheid heeft om schulden via loonbeslag terug te vorderen zonder dat er een wettelijke minimumgrens voorzien is en dus het volledige loon kan opgevorderd worden.

De keuze van de overheid om in te zetten op een assertief inningsbeleid heeft niet enkel gevolgen voor de justitiabele an sich. Het rigide inningsbeleid heeft vaak het ongewenste neveneffect dat de eigenlijke slachtoffers en nabestaanden in de kou blijven staan. Immers, na de invordering door de overheid via gerechtsdeurwaarders, rest er de justitiabele vaak geen financiële ruimte meer om daarnaast ook de slachtoffers te vergoeden. Op deze manier schuift de overheid zichzelf – soms moreel ten onrechte – naar voor als prioritaire schuldeiser. Meer zelfs, wanneer de justitiabele kan genieten van de gunst van een collectieve schuldenregeling én er op deze manier toch een zeker zicht is om uit de eindeloze tunnel van schulden te geraken, dan is het zo dat een aantal schulden wordt opgenomen als 'niet-kwijtscheldbaar'. Het gaat onder meer om schulden aan DAVO, penale boeten¹⁰ en schulden in het kader van een misdrijf waarbij lichamelijk schade werd veroorzaakt.¹¹ Dit betekent dat na afloop van de

collectieve schuldenregeling deze schulden blijven openstaan. Maar het impliceert tegelijkertijd dat de overheid zich op dat moment terug op de voorgrond kan zetten als prioritaire schuldeiser ten nadele van de eigenlijke slachtoffers van een misdrijf.

Zoals hoger beschreven is het assertief inningsbeleid een gevolg van de reorganisatie van de Algemene Administratie van de Inning en Invordering (AAlI) waarbij gekozen werd voor een gewijzigde invorderingsstrategie. Er wordt voortaan prioriteit gegeven aan recente schulden met als doel deze binnen de twaalf maanden in te vorderen. Statistische gegevens tonen immers dat invordering doeltreffender is wanneer deze zo kort mogelijk volgt op de vervaldatum. Om tegemoet te komen aan de doelgerichte en efficiënte invordering wordt tevens gebruik gemaakt van dataminingmodellen om de solvabiliteit van de burgers met schulden te evalueren. Elke schuldenaar krijgt een score toegewezen die zijn solvabiliteitsprofiel over een periode van 12 maanden bepaalt.¹² In de praktijk zien we dat deze invorderingsstrategie ertoe leidt dat justitiabelen vaak grote bedragen dienen af te betalen (soms bovenop de andere lopende betalingen). De gewijzigde invorderingsaanpak werd aan de kaak gesteld door de federale Ombudsman. Deze stelt in zijn onderzoeksverslag dat *“de spreiding van de betalingen weigeren terwijl de schuldenaar kan aantonen dat zijn niet-samendrukbare kosten hoger zijn dan zijn betalingscapaciteit die forfaitair wordt vastgesteld, niet redelijk en niet evenredig is met het beoogde doel.”*¹³ Verder stelt de federale Ombudsman dat er verschillende interpretaties gegeven worden aan de notie “bijzondere omstandigheden” die toelaten om af te wijken van de geijkte afbetalingsstrategie. Sommigen hanteren een brede

10 Cass. 21 november 2016, S.16.0001.N.

11 Art. 1675/13, §3, Burgerlijk Wetboek.

12 DE FEDERALE OMBUDSMAN, *op. cit.*, 20.

13 DE FEDERALE OMBUDSMAN, *op. cit.*, 28.

benadering en houden rekening met de werkelijke onkosten (huur, leningen, enz.), anderen beperken zich tot uitzonderlijke omstandigheden zoals ziekte en jobverlies.¹⁴

Naast de schulden aan de ontvangkantoren 'penale boeten', vormt de schuld aan de burgerlijke partij een tweede belangrijke schuld in het kader van de justitiële begeleiding. Het belang hiervan situeert zich niet enkel op financieel vlak. Immers, de schuld aan de burgerlijke partij heeft ook een symbolische, morele waarde binnen de daderbegeleiding. Door het afbetalen van de burgerlijke partij herstelt de dader de aangerichte financiële schade. Het is ook een vorm van boetedoening. Daarnaast is het ook een manier om na te gaan in welke mate de dader bereid is om verantwoordelijkheid op te nemen voor zijn daden en vormt het een maatstaf voor empathie en inzicht in de gepleegde feiten, wat dan weer recidive beperkend kan werken.

In het kader van de wet op de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf¹⁵ kan de strafuitvoeringsrechtbank aan een veroordeelde een strafuitvoeringsmodaliteit (zoals voorwaardelijke invrijheidsstelling) toekennen voor zover er geen tegenaanwijzingen bestaan. Aan deze tegenaanwijzingen kan door het opleggen van bijzondere voorwaarden tegemoet gekomen worden. Een gebrek aan inspanning om de burgerlijke partij te vergoeden vormt een wettelijke tegenaanwijzing.¹⁶ Dit betekent concreet dat de afbetaling van de burgerlijke partij zeer vaak wordt opgenomen in de bijzondere voorwaarden bij het toekennen van een strafuitvoeringsmodaliteit.

Justitieassistenten slachtofferonthaal stellen vast dat op het moment dat een dader een eerste maal verschijnt voor de strafuitvoeringsrechtbank met het oog op het bekomen van een strafuitvoeringsmodaliteit, het vaak dan ook de eerste keer is dat slachtoffers kunnen verwoorden dat ze tot dan toe geen enkele schadevergoeding mochten ontvangen van de dader. In dergelijke gevallen informeert de dienst slachtofferonthaal veelal de strafuitvoeringsrechtbank dat de dader geen inspanningen deed om het slachtoffer te vergoeden. Ondanks het feit dat het gebrek aan inspanning om de burgerlijke partij te vergoeden een wettelijke tegenindicatie vormt om een strafuitvoeringsmodaliteit te bekomen, hebben slachtoffers vaak de indruk dat de strafuitvoeringsrechtbank hier weinig rekening mee houdt bij het toekennen van een modaliteit. Ook hier zien we terug de tegengestelde belangen tussen daders en slachtoffers scherp gesteld. Met name justitiabelen kansen bieden om zich te re-integreren tegenover boetedoening en herstel van de aangerichte schade. Dit terwijl deze ons inziens ogenschijnlijk tegengestelde belangen, au fond éénzelfde doel hebben, met name recidive beperken.

Verder is het voor sommige slachtoffers problematisch wanneer een dader wordt toegelaten tot de collectieve schuldenregeling. Het dwingt hen immers in de ongemakkelijke positie om 'gedwongen' mee te stappen in deze minnelijke aanzuiveringsregeling. Dit betekent in veel gevallen dat slachtoffers slechts zeer kleine bedragen uitbetaald zien tijdens de procedure van collectieve schuldenregeling. Daarnaast vormt de betaling van de burgerlijke partij voor vele

slachtoffers veeleer een principiële kwestie, met name de erkenning van het slachtofferschap.

In het spanningsveld 'boetedoening versus re-integratie' is het belangrijk om onze schijnwerpers ook even te richten op het belang van zowel de rechtsbijstandsverzekering als het Schadefonds.¹⁷ Beiden (bij voorkeur in combinatie met elkaar) kunnen slachtoffers een heel eind vooruit helpen bij hun streven naar een billijke schadevergoeding. Op deze manier wordt het slachtofferperspectief alsnog mee vorm gegeven wanneer de dader hiertoe geen of onvoldoende initiatief neemt.

Een rechtsbijstandsverzekering is vaak gekoppeld aan een familiale verzekering, maar veel mensen weten niet dat ze voor rechtsbijstand verzekerd zijn. De dekking hoeft niet te stoppen wanneer de zaak gepleit is, ook voor de tenuitvoerlegging en de kosten van betekening, kan men vaak beroep doen op deze verzekering. Bovendien is er doorgaans ook een clausule 'onvermogen van de aansprakelijke' voorzien. Wanneer de dader onvermogen blijkt te zijn, kan er op basis van deze clausule alsnog voorzien worden in betaling van (een deel van) de schadevergoeding.

Wat betreft het Schadefonds is het aangewezen om tijdig een verzoek tot financiële hulp in te dienen wanneer er ernstige schade is en de dader betaalt niet of slechts met mondjesmaat af. Dit geldt ook wanneer de dader langdurig gedetineerd is. Hierbij geldt dus de vereiste dat de dader onvermogen is.

14 DE FEDERALE OMBUDSMAN, *op. cit.*, 30.

15 Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006 (hierna: WERV).

16 Art. 28, §2, 4°, en art 47, §2, 4° WERV: "De door de veroordeelde geleverde inspanningen om de burgerlijke partij te vergoeden, rekening houdend met de vermogenssituatie van de veroordeelde zoals die door zijn toedoen is gewijzigd sinds het plegen van de feiten waarvoor hij veroordeeld is".

17 Wat het Schadefonds betreft, dient een onderscheid gemaakt te worden tussen de Commissie voor financiële hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden (die zittingen houdt, de beslissingen neemt en een eigen secretariaat heeft) en de FOD Financiën die uitbetaalt en desgevallend kan beslissen om terug te vorderen van de dader.

Willen we boetedoening en re-integratie op elkaar afstemmen, dan moeten we durven creatief en herstelgericht te denken. In die zin kunnen we ons de vraag stellen of een terugvordering van de toegekende financiële hulp door de FOD Financiën steeds een meerwaarde vormt. Met andere woorden kan het een piste zijn om geval per geval te bekijken en niet alleen rekening te houden met de solvabiliteit van de dader, maar ook met de inspanningen die hij levert om zich terug te integreren in de maatschappij? Zou er in dergelijke gevallen niet sneller kunnen beslist worden om niet terug te vorderen? In tijden van budgettaire schaarste, is dit waarschijnlijk een weinig populair en realistisch idee, maar het loont op zijn minst de moeite om er eens bij stil te staan.

Rol van de justitieassistent in het kader van de afbetaling van de burgerlijke partij

Naast de beleving van slachtoffers omtrent de betaling van de schadevergoeding, stelt zich nog een tweede probleem, met name de vraag naar rolafbakening van de diverse partijen op vlak van vergoeding van de slachtoffers en afbetalingen door de dader. Met andere woorden: wie draagt de verantwoordelijkheid om toe te zien op de afbetaling van de schadevergoeding wanneer dit als voorwaarde is opgenomen? Strafvuitoreringsrechtbanken kijken vaak in de richting van de advocaat van de slachtoffers om stappen te zetten tot inning, terwijl slachtoffers net hun hoop stellen op de rechtbank om de dader op zijn verantwoordelijkheid aan te spreken. Maar ook voor justitieassistenten slachtofferonthaal én justitieassistenten daderbegeleiding is het vaak niet duidelijk waar de grens ligt.

Vanuit het standpunt van de daderbegeleiding wordt – omwille van deontologische redenen – vermeden om rechtstreeks contact op te nemen met de slachtoffers. Dit brengt een aantal hinderpalen met zich mee bij

het opvolgen van de afbetaling aan de burgerlijke partijen. De justitieassistent kan nagaan of de justitiabele afbetalingen doet. Maar, deze controle kan slechts voor de duur van de proefperiode, terwijl betalingen mogelijks over een zeer lange periode kunnen gespreid zijn. Verder gebeurt het vaak dat daders aangeven al betalingen te hebben verricht, zonder te weten hoeveel. En wat doen we wanneer het slachtoffer een tegemoetkoming kreeg van het Schadefonds of van de verzekeraar? Veelal gaat het dan om een forfaitair bedrag waardoor we niet weten welke bedragen er nog verschuldigd zijn aan het slachtoffer. In deze gevallen kan een justitieassistent daderbegeleiding geen contact opnemen met het slachtoffer om na te gaan welke bedragen er nog verschuldigd zijn. Ten slotte dienen, naast de door de rechter toegekende bedragen, ook de vergoedende en de gerechtelijke interessen in rekening gebracht te worden.

Met andere woorden, om te weten welk bedrag de dader precies verschuldigd is aan het slachtoffer, zijn dus heel wat bijkomende gegevens vereist. Als justitieassistent daderbegeleiding is het dus bijna een onmogelijke opdracht om dit alles na te gaan. Schadeberekening en -afhandeling kan eenvoudig zijn, maar het is vaak ook bijzonder complex (bv. bij langdurige arbeidsongeschiktheid, of blijvende schade die nog niet geconsolideerd is, berekening interessen, enz.). In de ideale wereld is het aangewezen dat de advocaten van dader en slachtoffer onderling afstemmen met het oog op de afhandeling. Maar wat als dader en/of slachtoffer geen raadsman (meer) hebben? Of wanneer de dader geen raadsman heeft, maar het slachtoffer wel of omgekeerd? In welke mate wordt het contact opnemen met de andere partij en het opmaken van een afbetalingsplan dan een taak van de justitieassistent? En aan welke burgerlijke partij geeft men voorrang als er meerdere slachtoffers zijn? Justitiabelen beschikken immers vaak niet over de middelen om beroep te doen op een advocaat. Ook al hebben ze een job, vaak hebben ze

slechts een beperkt inkomen (maar dan wel net weer te hoog om beroep te doen op een pro deo advocaat). Verder hebben ze naast de schuld aan de burgerlijke partij vaak ook nog andere schulden of schulden aan hun advocaat, waardoor een tussenkomst van een raadsman geen optie is. Hoewel de strafvuitvoeringsrechtbanken soms expliciet naar de raadsman wijzen om deze voorwaarde te vervullen, leert de ervaring dat deze veelal geen actie hieromtrent ondernemen. Omgekeerd rijst eveneens de vraag of het de verantwoordelijkheid is van slachtoffers om een advocaat onder de arm te nemen (en de kosten hiervoor op te hoesten) om de schadevergoeding te bekomen waar ze recht op hebben. Op deze manier werken we o.i. secundaire victimisering in de hand.

Vanuit mijn persoonlijke ervaring ben ik de mening toegedaan dat we als justitieassistenten daderbegeleiding wel degelijk een verantwoordelijkheid hebben om justitiabelen te ondersteunen en te sturen bij het afbetalen van de burgerlijke partijen (door bijvoorbeeld een overzicht op te stellen). Immers, op deze manier helpen we hen bij de verdere invulling van hun voorwaarden. Net zoals wij justitiabelen helpen bij de zoektocht naar werk, naar huisvesting, enz. vormt de afbetaling van de burgerlijke partijen voor ons als justitieassistent een voorwaarde die we helpen invullen samen met de justitiabele. Dit niet alleen ter controle van de opgelegde voorwaarden, maar ook vanuit slachtofferperspectief. Met andere woorden de discussie handelt hier niet zozeer over de vraag of we als justitieassistent een verantwoordelijkheid hebben naar opvolging van de afbetaling van de burgerlijke partijen, maar wel over hoever deze verantwoordelijkheid dan wel reikt. Het is immers niet de taak van een justitieassistent om in detail te berekenen welke de (nog) verschuldigde schadevergoeding is, zeker in complexe dossiers met zware schade. Enkel van de respectievelijke raadsmanen kan verwacht worden dat ze een correcte inschatting maken. Wanneer er evenwel geen raadsman

(meer) optreedt, rijzen er opnieuw moeilijkheden.

Concluderend kunnen we stellen dat de opvolging van de afbetaling van de burgerlijke partij wel degelijk een taak van de justitieassistent vormt, maar de discussie zich veeleer afspeelt omtrent hoever de verantwoordelijkheid in deze reikt. In de praktijk zorgt dit voor heel wat onduidelijkheid waardoor slachtoffers mogelijks in de koude blijven staan.

Verjaring van de bij vonnis toegekende schadevergoeding

Casus 1: dader veroordeeld tot 30 jaar opsluiting wegens 'dubbele doodslag'.

Aan de verschillende burgerlijke partijen dient betrokkene in totaal ongeveer 150.000 € schadevergoeding te betalen. Wanneer de dader vervroegd wordt vrijgesteld via een strafuitvoeringsmodaliteit, toont hij zich bereid om zijn verantwoordelijkheid op te nemen en de slachtoffers te vergoeden. Omwille van de grote schadevergoeding wordt de procedure tot collectieve schuldenregeling opgestart. In het kader van het opstellen van de aanzuiveringsregeling laat de schuldbemiddelaar aan de slachtoffers weten dat ze niet in aanmerking komen voor betaling van de schadevergoeding omdat de verjaringstermijn werd overschreden.

Casus 2: dader veroordeeld tot 28 jaar opsluiting wegens doodslag.

Aan de verschillende burgerlijke partijen dient de dader in totaal ongeveer 89.000 € schadevergoeding te betalen. Aangezien hij momenteel nog gedetineerd is, wordt via tussenkomst van de dienst slachtofferonthaal een gerechtsdeurwaarder gecontacteerd om de verjaring te stuiten. Een tussenkomst van de gerechtsdeurwaarder zou de burgerlijke partijen ongeveer 300 € kosten. Dit bedrag vormt voor de slachtoffers

een struikelblok. Ze zijn er immers van overtuigd dat de dader nooit zal werken, noch dat hij persoonlijke bezittingen had. De slachtoffers voelen zich in de steek gelaten door justitie en besluiten om geen stuiting van de verjaringstermijn te doen.

Juridisch gezien verjaart de vordering tot uitvoering van een vonnis tien jaar na het uitspreken ervan.¹⁸ Dit geldt dus ook voor vonnissen waarin de dader veroordeeld werd tot het betalen van een schadevergoeding. Deze verjaring kan gestuit worden. Dezelfde termijn begint dan opnieuw te lopen. Stuitingsdaden zijn de erkenning van de aanspraak, bv. door vrijwillige (af)betaling; of de tussenkomst van een gerechtsdeurwaarder (de betekening van een bevel tot betaling, een uitvoerend of bewarend beslag).

Het is dus van belang om, indien nodig, er voor te zorgen dat de verjaring tijdig gestuit wordt.¹⁹ Bij een onwillige dader is de beste manier hiertoe het vonnis laten (her)betekenen, of een bevel tot betaling betekenen. Gelet op de complexiteit, en de verschillende mogelijke hypothesen, is het in een concreet dossier van belang een raadsman te raadplegen die kan nagaan of er desgevallend nog stappen kunnen gezet worden (bv. het inschakelen van een gerechtsdeurwaarder).

Daders van ernstige delicten met hoge schadevergoedingen zitten veelal een lange detentie uit, die de tien jaar overschrijdt. Wanneer het slachtoffer in dergelijke situaties geen initiatief neemt, loopt men het risico dat de schadevergoeding verjaart. Bovendien gaan sommige slachtoffers er in deze situatie vanuit dat de dader – omwille van zijn detentie en het ontbreken van inkomsten – niet kan starten met de betaling van de burgerlijke partij. Ook durft men in dergelijke situaties geen contact opnemen met de dader of zijn raadsman.

Het initiatief om de verjaring te stuiten ligt bij het slachtoffer. Deze dient hiervoor ook de kosten op te hoesten, terwijl nochtans via vonnis een schadevergoeding werd toegekend. Veel slachtoffers voelen zich op deze manier in de steek gelaten door justitie. Omgekeerd rijst voor justitieassistenten daderbegeleiding de vraag in welke mate zij hun justitiabele dienen aan te manen om de voorwaarde tot afbetaling van de burgerlijke partij na te komen wanneer de verjaringstermijn overschreden lijkt te zijn.

We stellen evenwel vast dat zowel professionelen (advocaten, magistraten, justitieassistenten,...), als daders en slachtoffers onvoldoende rekening houden met deze verjaring en de mogelijkheid om ze te stuiten. Dit leidt in de praktijk tot een aantal schrijnende situaties, zoals geïllustreerd in de casussen.

De invloed van schulden op recidive

In het kader van de daderbegeleiding hebben justitieassistenten de betrachting om recidive te verminderen en de kans op maatschappelijke re-integratie te bevorderen. De vraag rijst in welke mate het hebben van schulden de kans op recidive doet stijgen en bijgevolg de re-integratie belemmert. Inherent hieraan ligt de vraag voor in hoeverre we als justitieassistent dienen in te zetten op de schuldenproblematiek van justitiabelen.

In de dagdagelijkse praktijk zien we als justitieassistent dat er – al dan niet rechtstreeks – een verband is tussen de schuldenproblematiek en de kans op recidive. We verwijzen hierbij naar de verschillende levensdomeinen.

Huisvesting

Casus: justitiabele werd veroordeeld voor diverse verkeersmisdrijven.

¹⁸ Zie art. 2262bis, § 1, eerste lid, Burgerlijk Wetboek. Vroeger, voor de verjaringswet van 10 juni 1998, was de verjaringstermijn 30 jaar.

¹⁹ Stuiting betekent dat de lopende verjaringstermijn (van bijvoorbeeld een straf of schadevergoeding) wordt stopgezet en dat een nieuwe verjaringstermijn begint te lopen die even lang is als de oorspronkelijke verjaringstermijn.

Betrokkene werd voorwaardelijk vrijgesteld met de voorwaarde om in te stappen in het systeem van een collectieve schuldenregeling. Hij verblijft op het adres van zijn ouders, maar kan er zich niet domiciliëren omwille van de hoge schuldenlast. Hij doet een aanvraag tot collectieve schuldenregeling, maar dit wordt geweigerd omdat hij geen domicilie-adres heeft. Omwille van zijn schuldenlast, kan hij zich geen eigen woonst permitteren. Er is dus sprake van een vicieuze cirkel... Hoge schuldenlast, geen middelen voor huisvesting waardoor ook geen toegang tot het systeem van collectieve schuldenregeling.

Justitiabelen met financiële problemen hebben het vaak moeilijk om huisvesting te vinden op de private huurmarkt. Naast de stempel van het justitieel verleden, hebben ze onvoldoende financiële draagkracht om een huurwaarborg bijeen te sparen, laat staan om maandelijks stipt de huur te betalen. Bovendien verhoogt het vaak wisselen van woonomgeving de kans dat iemand in sociaal isolement terechtkomt (en ook dat heeft een uitwerking op het recidiverisico: zie verder).²⁰ We zouden kunnen stellen dat het hebben van een vaste verblijfplaats, stabiliteit op andere levensdomeinen met zich meebrengt en op deze manier een gunstige invloed kan hebben op het vermijden van hervat. In die zin kan het aanpakken van de schuldenproblematiek ons inziens een positieve impact hebben op recidive.

Tewerkstelling

Casus: dader werd veroordeeld voor feiten van oplichting en misbruik van vertrouwen

Betrokkene heeft een enkelband en wordt opgevolgd door het justitiehuis. Hij is aan de slag als bouwarbeider en verdient maandelijks ongeveer 2.060 €. Hij ziet zijn inkomsten evenwel

gereduceerd omwille van een loonbeslag door DAVO (ten bedrage van 1.160 €) omwille van achterstallige onderhoudsgelden. Naast de schuld aan DAVO heeft betrokkene nog heel wat bijkomende schulden die voortvloeien uit zijn oplichtingsfeiten, alsook uit een faillissement. Hij wordt door zijn werkgever omschreven als een harde werker, maar hij is bovengemiddeld vaak ziek. Zijn werkgever heeft hierdoor het gevoel dat hij niet op 'zijn knecht' kan rekenen. Na verloop van tijd rijst het vermoeden dat betrokkene tijdens zijn ziekteverlof in het zwart gaat bijklussen. Immers, met het beperkte officiële loon dat hij overhoudt na loonbeslag, heeft betrokkene slechts een zeer beperkt inkomen.

Onderzoek wijst uit dat er een verband is tussen werkloosheid, een gebrekkige opleiding (en zinvolle dagbesteding) en de kans op recidive.²¹ Het hebben van een grote schuldenproblematiek beïnvloedt de motivatie om te werken op negatieve wijze. Enerzijds omdat werken financieel weinig oplevert, onder andere omwille van inbeslagname, budgetbeheer, collectieve schuldenregeling. Anderzijds omdat de schuldenberg vaak niet snel vermindert, onder andere door de lopende interesten. In dergelijke situaties is het soms eenvoudiger om te kiezen voor de weg van het snelle geldgevoel via illegale activiteiten zoals dealen, zwartwerk, auto's verhandelen, tweedehands spullen verkopen, enz. Dit staat dan weer een legale en constructieve aanpak van de schuldenproblematiek in de weg waardoor mensen in een vicieuze schuldcirkel terecht komen.

Sociaal netwerk

Casus: justitiabele zit een gevangenisstraf uit wegens diverse misdrijven gelinkt aan zijn drugverslaving: diefstallen, slagen en verwondingen,

verkoop, enz.

Betrokkene werd voorwaardelijke vrijgesteld met de voorwaarde te gaan inwonen in een gehuurde flat. De strafuitvoeringsrechtbank verwacht in principe dat justitiabelen verblijven waar ze gedomicilieerd zijn. Betrokkene heeft een goede band met zijn ouders en is ook veel aanwezig op hun adres. Hij geeft aan dat hij zich bij zijn ouders als het ware in een 'veilige cocon ver van het drugsmilieu' voelt. Ook de justitieassistent ziet het verblijf bij zijn ouders als een positief gegeven. Het biedt sociale controle en tevens positieve sociale relaties, wat aanzien wordt als protectieve factoren tegen hervat. Betrokkene kan zich echter niet domiciliëren op het adres van zijn ouders gezien zijn hoge schuldenlast. Hierdoor is hij enerzijds niet in orde met zijn voorwaarden die hem voorschrijven om te verblijven op het adres waar hij gedomicilieerd is. Anderzijds betaalt betrokkene maandelijks huur voor een flat waar hij niet woont. Hierdoor 'verliest' hij maandelijks 600 € die hij niet kan gebruiken om zijn schulden af te lossen.

Justitiabelen met schulden en hun gezin belanden vaak in een situatie van sociaal isolement, want wie schulden heeft, heeft weinig of geen financiële ruimte om sociale en vrijetijdsactiviteiten te doen. Dit heeft ongetwijfeld een invloed op het mentaal en emotioneel welbevinden en kan aldus ook een impact hebben op recidive. Welzijn bevorderen kan dus een beschermende factor vormen tegen hervat. We kunnen stellen dat het hebben van positieve relaties met een partner, gezin, familie en vrienden de kans op hervat beperkt. Het gaat er hierbij niet zozeer om dat het ontbreken van deze relaties een invloed heeft op hervat, maar wel dat als ze aanwezig zijn, er een protectieve werking van uitgaat.²²

20 N. JUNGSMANN, A. MENGER, M. ANDERSON en D. STAM, *op. cit.*, 23.

21 N. JUNGSMANN, A. MENGER, M. ANDERSON en D. STAM, *op. cit.*, 24.

22 N. JUNGSMANN, A. MENGER, M. ANDERSON en D. STAM, *op. cit.*, 24.

Relationele situatie

Casus: justitiabele werd veroordeeld voor een brede waaier van feiten gaande van belaging, vernieling en beschadiging over afpersing, diefstal met braak en woonstschennis tot misbruik van vertrouwen.

Betrokkene werd door het justitiehuis opgevolgd in het kader van beperkte detentie en elektronisch toezicht en wordt uiteindelijk voorwaardelijk vrijgesteld. Hij heeft een complexe schuldenproblematiek gerelateerd aan de gepleegde feiten met onder andere burgerlijke partijen, maar ook huur-telecom- en andere schulden. Wanneer betrokkene een nieuwe vriendin leert kennen, trekt hij onmiddellijk bij haar in. Dit is immers financieel voordeliger dan zelfstandig wonen. De hoge schuldenlast van zowel betrokkene als zijn partner leggen een zware druk op de relatie. Overspel en momenten van verbale én fysieke agressie wisselen elkaar af waarbij politionele tussenkomsten niet uitblijven. De justitieassistent maant betrokkene diverse malen expliciet aan om op zoek te gaan naar een andere woonst. Zijn penibele financiële situatie laat hem evenwel niet toe om een andere woonst te zoeken. Immers, hij dient een huurwaarborg en een eerste maand huur bijeen te sparen alvorens een andere woonst te kunnen huren. Dit is gezien zijn grote schuldenlast niet mogelijk. Wanneer betrokkene op een dag thuis komt, heeft zijn vriendin de woonst leeggehaald. Hij is razend en uit dit ook tijdens het gesprek met de justitieassistent door met een stoel te gooien en hard te schreeuwen. Hij dreigt ermee zijn vriendin 'iets aan te doen' en stelt haar te lijf te zullen gaan met een baseballnuppel. Gezien de explosieve situatie alsook het risicoprofiel en de gepleegde feiten indachtig, besluit het openbaar ministerie uiteindelijk om betrokkene voorlopig aan te houden.

Aangetekende brieven van schuldeisers, contacten met gerechtshandelaars en de beperkte

financiële middelen om het huishouden te runnen, leggen heel wat druk op gezinnen. Deze financiële druk kan bijdragen tot relationele stress, waardoor ook de kans op gewelds- en vermogensdelicten mogelijk stijgt.

Middelengebruik

Casus: justitiabele wordt reeds geruime tijd opgevolgd door het justitiehuis in het kader van een voorwaardelijke invrijheidstelling omwille van drugsfeiten.

Hij loopt een quasi vlekkeloos parcours. Hij leeft de hem opgelegde voorwaarden strikt na en werkt ook op een positieve manier mee aan de begeleiding. Betrokkene dient een drugbegeleiding te volgen. Daarnaast werkt hij en betaalt hij stipt zijn schulden af conform de afspraken van het budgetbeheer. Hij kan als het ware omschreven worden als een modelcliënt. Totdat de coronapandemie uitbreekt en de eerste lockdown een feit is. De drugbegeleiding gebeurt telefonisch, ook de begeleiding door het justitiehuis gebeurt op afstand. Betrokkene valt terug op werkloosheid omwille van de lockdown. Op dat moment loopt hij een 'oude bekende uit het drugmilieu' tegen het lijf. Hij wordt verliefd op het meisje en laat zich meeslepen... 'Liefde maakt blind.' Hij hervalt in druggebruik. De zucht naar drugs is dusdanig groot dat hij alles dat hij opgebouwd heeft laat schieten. Hij breekt met zijn ouders bij wie hij inwoonde, hij verliest zijn werk en laat na om de afspraken bij de justitieassistent, het budgetbeheer en de drugsbegeleiding na te komen. Betrokkene verliest zich zodanig in zijn druggebruik en staat niet meer open voor een residentiële opname. Uiteindelijk wordt de voorwaardelijke invrijheidstelling herroepen en belandt hij terug in de gevangenis. Met alle (financiële) gevolgen van dien. Op het moment dat betrokkene een nieuwe kans krijgt om voorwaardelijk vrijgesteld te worden, is zijn schuldenberg groter dan bij zijn eerste vrijlating. Bovenop de oude schuldenberg zijn er nieuwe

huurachterstanden, schulden aan telecom- en nutsbedrijven bijgekomen. Het gaat enerzijds om schulden van tijdens zijn detentie, maar ook om schulden van tijdens de periode van herval.

Drugs- en alcoholgebruik kunnen op diverse wijzen bijdragen tot het ontwikkelen van een schuldenproblematiek. Bij justitiabelen met een drugproblematiek is de zucht naar drugs of alcohol vaak groter dan de ratio omtrent de kosten die een verslaving met zich meebrengt. Voor wie over onvoldoende inkomsten beschikt om een verslaving te financieren zijn er grosso modo twee uitwegen. Ofwel kiest men om inkomsten te genereren via criminele weg (diefstal, dealen, enz.), ofwel bouwt men schulden op. Daarenboven veroorzaakt middelengebruik een zekere onverschilligheid tegenover de schuldenproblematiek. Verder zien we dat alcohol- en druggebruik ook een remmende werking hebben op het vinden of behouden van een vaste tewerkstelling.²³

Toekomstperspectief

Naast de invloed van schulden op de verschillende levensdomeinen neemt een schuldenproblematiek mensen hun perspectief naar de toekomst toe. En voor wie niets meer te verliezen heeft, staat de deur naar recidive wagenwijd open.

Conclusie

Wanneer we het verband tussen financiële problemen en delinquent gedrag onder de loep nemen aan de hand van de hierboven beschreven levensgebieden (waarmee justitieassistenten in hun begeleiding aan de slag gaan), dan leiden we hieruit af dat er geen rechtstreeks causaal verband is tussen de schuldenproblematiek en recidive. Schulden kunnen zowel oorzaak als gevolg zijn van delinquent gedrag. Ook de literatuur laat zich nauwelijks uit over causale verbanden tussen schulden en recidive. Wel zijn

23 N. JUNGSMANN, A. MENGER, M. ANDERSON en D. STAM, op. cit., 24.

er aanwijzingen voor zo'n verband of aannemelijke indirecte verbanden.²⁴

Besluit

We kunnen stellen dat de schuldenlast de justitiële begeleiding bemoeilijkt alsook interfereert met de re-integratie-inspanningen van de justitiabelen. Bij wijze van conclusie herhalen we nog eens de belangrijkste aspecten van schuldenproblematiek bij justitiabelen vanuit onze blik als justitieassistent. We trachten ten slotte ook creatief na te denken in de zoektocht naar eventuele oplossingen.

Kijken met verschillende brillen

Wanneer we vanuit het perspectief van een justitieassistent daderbegeleiding inzoomen op de financiële gevolgen van criminaliteit en bestrafing, zijn we genoodzaakt om met diverse 'brillen' te kijken. Er is het standpunt van de slachtoffers voor wie de vergoeding van de geleden schade een belangrijk thema vormt en dit niet enkel vanuit financiële overwegingen. Erkenning van het slachtofferschap is immers nauw verweven met het financiële aspect. Daarnaast zijn er de andere schuldeisers zoals de overheid waarbij we vaststellen dat deze zich soms moreel ten onrechte positioneert als prioritaire schuldeiser door een assertief inningsbeleid te voeren ten nadele van de eigenlijke slachtoffers. Immers, na de invordering door de overheid via gerechtsdeurwaarders, rest er de justitiabele vaak geen financiële ruimte meer om daarnaast ook de slachtoffers of andere schuldeisers te vergoeden.

Tegelijkertijd trachten justitieassistenten de daders te ondersteunen bij hun verdere re-integratie. Maar re-integratie voor justitiabelen met een complexe schuldenproblematiek vormt geen evidente opgave. Enerzijds omdat de torenhoge schulden een hypotheek leggen op de verschillende levensgebieden zoals huisvesting,

tewerkstelling, relationele situatie en middelengebruik. Anderzijds zijn er volgens de literatuur aanwijzingen dat er een onrechtstreeks verband bestaat tussen het hebben van schulden en de kans op recidive.

Aard van de schuldeisers

Vanuit het perspectief van een justitieassistent daderbegeleiding kunnen we drie grote schuldeisers uitfilteren die ertoe bijdragen dat de kans stijgt dat justitiabelen in een financieel uitzichtloze situatie belanden: DAVO, ontvangkantoren 'penale boeten' en schadevergoedingen aan de burgerlijke partij (in geval van ernstige delicten met hoge schadevergoedingen).

Complexe schuldenproblematiek en gespecialiseerde hulpverlening

De schuldenproblematiek van justitiabelen is veelal breder dan enkel justitiële schulden. Hierdoor slagen justitiabelen er amper in om het kluwen van gemaakte schulden te ontwarren.

Ook voor justitieassistenten is het haast een onmogelijke opdracht om zonder gespecialiseerde hulp aan de zijlijn een correct zicht te krijgen op de schuldenproblematiek. Justitieassistenten botsen hierbij op 'hun eigen grenzen en kunnen' omwille van hun eerder 'sociale scholing', maar ook het inroepen van gespecialiseerde hulpverlening biedt niet steeds een uitweg, enerzijds omwille van de vaak lange wachtlijsten, maar anderzijds vormt de beperkte motivatie en hulpvraag van justitiabelen ook vaak een hinderpaal om terecht te kunnen bij de gespecialiseerde hulpverlening.

De vraag ligt dan ook voor hoe aan deze hiaten kan tegemoetgekomen worden. Dienen justitieassistenten extra geschoold te worden om justitiabelen met een complexe schuldenproblematiek verder op weg te

helpen? Of dient er ingezet te worden op het wegwerken van wachtlijsten binnen de gespecialiseerde hulpverlening? Of moeten beide pistes in combinatie met elkaar verkend worden? Tegelijkertijd botsen we hier ook op de vraag naar rolafbakening in het werk van de justitieassistent. In hoeverre vormt de opvolging van de financiële situatie (inclusief de afbetaling van de burgerlijke partijen) van justitiabelen een taak van de justitieassistent? Iedereen is het erover eens dat – indien opgenomen in de voorwaarden – dit wel degelijk tot het takenpakket van de justitieassistent behoort. De discussie situeert zich veeleer op het vlak hoever deze verantwoordelijkheid dan wel reikt en welke rol raadsman en hulpverlening hierin kunnen opnemen. De praktische en financiële hinderpalen zorgen er evenwel voor dat dat slachtoffers en schuldeisers, maar ook daders zelf mogelijks in de kou blijven staan.

Verjaring van de burgerlijke partij

In het licht van deze bijdrage lijkt het ons onontbeerlijk om aan te stippen dat veroordelingen tot het betalen van een burgerlijke partij verjaren na 10 jaar indien de verjaringstermijn niet gestuit wordt. Zowel professionelen (advocaten, magistraten, justitieassistenten, enz.), als daders en slachtoffers zijn onvoldoende op de hoogte van deze regelgeving. Het lijkt een bijna onwezenlijke gedachte dat slachtoffers/nabestaanden van ernstige misdrijven door onwetendheid of (financieel) onvermogen een schadevergoeding mislopen.

We stellen ons dan ook de vraag of we richting de politiek moeten kijken voor een aanpassing van deze regelgeving. Of aanvaarden we 10 jaar als een redelijke termijn voor het verjaren van de veroordeling van een schadevergoeding?

24 N. JUNGMANN, A. MENGER, M. ANDERSON en D. STAM, *op. cit.*, 24.

Out of the box: ideale wereld met bovenlokale instantie voor schuldenafhandeling

In de ideale wereld dromen wij als justitieassistent van een bovenlokale instantie waarbij zowel daders, slachtoffers als professionelen (justitieassistenten?) terecht kunnen wanneer ze geconfronteerd worden met een complexe schuldenproblematiek. Deze dienst zou bijvoorbeeld justitieassistenten kunnen ondersteunen in hun zoektocht naar de contactgegevens van burgerlijke partijen wanneer de dader veroordeeld werd tot het betalen van een schadevergoeding. Ook zou deze dienst gespecialiseerd financieel advies kunnen bieden wanneer het gaat om daders of slachtoffers die omwille van hun beperkte financiële mogelijkheden of schuldenlast geen beroep kunnen doen op een raadsman voor bijvoorbeeld de schadeberekening of -afhandeling.

Een dergelijke dienst zou ook kunnen ingezet worden om te oordelen of een terugvordering door het Schadefonds aangewezen is. Zoals hoger gemeld zou het immers een piste kunnen zijn om – vanuit herstelgericht perspectief – geval per geval te bekijken en niet alleen rekening te houden met de solvabiliteit van de dader, maar ook met de inspanningen die hij levert om zich terug te integreren in de maatschappij. Hierbij zou ook een samenwerking kunnen opgezet worden met initiatieven zoals het 'Herstelfonds'²⁵ van Moderator waarbij justitiabelen reeds tijdens hun detentie door middel van vrijwilligerswerk een forfaitair bedrag bijeen sparen ten gunste van het slachtoffer. Het lijkt misschien controversieel maar zo'n bovenlokale instantie zou bijvoorbeeld kunnen oordelen of adviseren om niet (of slechts gedeeltelijk) over te gaan tot terugvordering door het Schadefonds.

In afwachting van de ideale wereld moeten we misschien op zoek gaan naar kleinschalige oplossingen. Zo kan de sensibilisering van de juridische wereld voor deze problematiek een eerste stap vormen. Advocaten kennen hun cliënt en beschikken tevens over de expertise om op te treden in dergelijke dossiers. Een andere piste zou het verplichten van rechtsbijstandsverzekering kunnen zijn. In dat geval zouden zowel dader als slachtoffer kosteloos beroep kunnen doen op een raadsman voor het afhandelen van de schulden.

25 Het Herstelfonds is een initiatief van Moderator vzw dat gedetineerden de mogelijkheid biedt om tijdens hun detentie vrijwilligerswerk te doen. De gedetineerde 'verdient' in ruil voor zijn vrijwilligerswerk een forfaitair bedrag – afkomstig uit een fonds – dat overgemaakt wordt aan het slachtoffer. Communicatie staat hierbij centraal: indien een tussenkomst van het Herstelfonds een meerwaarde kan bieden in het kader van een dader-slachtofferbemiddeling, kan een aanvraag gedaan worden.

De burgerlijke partij en de (betaling van de) schadevergoeding

Audry Delvaux en Tom Vander Beken¹

Wie een misdrijf pleegt, veroorzaakt (meestal) heel wat gevolgen. Niet enkel voor zichzelf, maar vaak ook voor mensen die hier niet om gevraagd hebben, *i.e. de slachtoffers*. Het Wetboek van strafvordering (verder Sv.), noch het Strafwetboek (verder Sw.) bevat een definitie van het begrip 'slachtoffer'. Een definitie vinden we in Europese wetgeving. Richtlijn 2012/29/EU definieert het slachtoffer als "een natuurlijke persoon die als rechtstreeks gevolg van een strafbaar feit schade, met inbegrip van lichamelijke, geestelijke of emotionele schade of economisch nadeel, heeft geleden."²

Het Belgisch straf(proces)recht zorgt wél voor een omkadering van het slachtoffer. De waarborgen en rechten die een slachtoffer binnen het strafprocesrecht krijgt, verschillen naargelang het statuut.³ In beginsel

zijn er drie verschillende statuten: slachtoffers, benadeelde personen en burgerlijke partijen.

Initieel had het Wetboek van Strafvordering geen specifieke aandacht voor slachtoffers die niet zelf het initiatief nemen om zich in de strafprocedure te mengen. Wie zich niet formeel burgerlijke partij stelde, had geen wettelijk recht om op de hoogte gesteld te worden van het verloop van de rechtspleging.⁴ De Wet-Franchimont of de Wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek⁵ heeft de rechten die aan slachtoffers worden toegekend geprofileerd. De hervormingen die deze wet heeft doorgevoerd, zijn o.a. beïnvloed door de onvrede die bestond over de wijze

waarop slachtoffers van misdrijven werden behandeld en dit n.a.v. de onderzoeken naar de Bende van Nijvel en de zaak Dutroux.⁶ Artikel 3bis Voorafgaande titel Wetboek van strafvordering (verder V.T. Sv.) inzake slachtofferbejegening voorziet sindsdien de verplichting om zorgvuldig om te gaan met slachtoffers van misdrijven en hun verwanten, in het bijzonder door de terbeschikkingstelling van de nodige informatie en desgevallend door het bewerkstelligen van het contact met de gespecialiseerde diensten. Het recht vervat in artikel 3bis V.T.Sv. komt toe aan elk slachtoffer, ongeacht het formeel statuut dat zij al dan niet (reeds) hebben.⁷ Bijgevolg hebben slachtoffers die ervoor kiezen om buiten de strafprocedure te blijven en hun burgerlijke vordering uit te oefenen voor de burgerlijke rechtsmachten eveneens

-
- 1 Onderzoeker en gewoon hoogleraar aan de vakgroep criminologie, strafrecht en sociaal recht van de Universiteit Gent.
 - 2 Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van kaderbesluit 2001/220/JBZ, *Pb.L.* 315 van 14 november 2012.
 - 3 Verschillende auteurs pleiten voor een eenmaking van het slachtofferstatuut, maar daar zal hier verder niet op worden ingegaan; W. DE BONDT, "De positie van het slachtoffer in het strafrecht: Naar een eengemaakt slachtofferstatuut" in W. DE BONDT, P. TRAEEST, A. VERHAGE en G. VERMEULEN, *XLIIIe Postuniversitaire cyclus Willy Delva Strafrecht en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderde samenleving?*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 228.
 - 4 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2020, 131.
 - 5 Wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek, *BS* 2 april 1998.
 - 6 F. HUTSEBAUT, "De wet van 12 maart 1998: een algemene situering", *Vigiles* 1999, afl. 1, 5.
 - 7 Dit recht blijft beperkt blijft tot het verkrijgen van alle nuttige informatie inzake de burgerlijke partijstelling en de verklaring van de benadeelde persoon. Het recht om informatie te krijgen met betrekking tot de stand van het vooronderzoek zit vervat in artikel 5bis V.T.Sv. en is daardoor dus gekoppeld aan het hebben van het statuut van benadeelde persoon.
-

rechten binnen het strafproces.⁸

Het bijzonder statuut voor de benadeelde persoon werd ook gecreëerd in 1998 door de Wet Franchimont. Om dit statuut te bekomen dient het slachtoffer een verklaring van benadeelde persoon af te leggen. Overeenkomstig artikel 5bis V.T. Sv. moet in die verklaring naast formaliteiten zoals identiteitsgegevens, ook het schadeverwekkend feit, de aard van de schade en het persoonlijk belang van de betrokkene worden opgenomen. De benadeelde persoon kan geen schadevergoeding eisen⁹ maar dit statuut verschaft wel een viertal andere rechten; het recht op bijstand of vertegenwoordiging door een advocaat, voeging van stukken bij het dossier, een verwittigingsplicht¹⁰ en het recht op inzage en kopie van het strafdossier.

Het verschil met het statuut van de benadeelde persoon is niet groot maar het slachtoffer dat ervoor kiest om zich burgerlijke partij te stellen wordt een volwaardige procespartij. Daarenboven komt het recht om bijkomende onderzoeksdaeden te verzoeken slechts toe aan het slachtoffer dat zich burgerlijke partij gesteld heeft.¹¹

Wie er initieel voor koos om enkel een verklaring van benadeelde persoon af te leggen, kan zich later in de procedure ook nog burgerlijke partij stellen. Verder onderscheidt de burgerlijke partijstelling zich als het statuut met

een patrimoniaal doel want de burgerlijke partij beoogt het herstel van de geleden schade, in ieder geval niet de bestraffing van de dader.¹²

Het slachtoffer dat een schadevergoeding nastreeft, zal zich dus burgerlijke partij moeten stellen. Een burgerlijke partijstelling garandeert echter niet dat een schadevergoeding wordt toegekend, laat staan dat een toegekende schadevergoeding ook daadwerkelijk wordt betaald. Het Kaderbesluit 2001/220/JBZ van de Raad van Europa van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure bepaalt wel dat lidstaten ervoor moeten zorgen dat slachtoffers van een strafbaar feit binnen een redelijke termijn een beslissing krijgen over de vergoeding van hun schade én dat lidstaten maatregelen moeten treffen die ervoor zorgen dat het slachtoffer voldoende schadeloos wordt gesteld door de dader.¹³

In dit artikel wordt ingegaan op het statuut van de burgerlijke partij, de begroting van de schadevergoeding en de mogelijkheden om de inning ervan te bekomen of af te dwingen. Tevens wordt aangeduid welke alternatieve vormen van schadeloosstelling voorhanden zijn wanneer een veroordeelde niet wil of kan betalen.

Wie kan zich burgerlijke partij stellen?

Voorwaarden

Om als slachtoffer van een misdrijf een burgerlijke vordering te kunnen uitoefenen voor de strafrechtbanken, moet voldaan zijn aan bepaalde voorwaarden. Vooreerst zijn er de algemene ontvankelijkheidsvoorwaarden van rechts- en handelingsbekwaamheid maar ook van hoedanigheid en belang.¹⁴ Artikelen 17 en 18 van het Gerechtelijk Wetboek stellen dat *“de rechtsvordering niet kan worden toegelaten, indien de eiser geen hoedanigheid en geen belang heeft om ze in te dienen.”* Er wordt aangenomen dat deze artikelen ook van toepassing zijn op de strafprocedure.¹⁵

Daarnaast moeten ook de bijzondere voorwaarden die vereist zijn binnen het strafprocesrecht, vervuld zijn. De strafvordering moet immers ontvankelijk zijn en het slachtoffer moet ‘beweren benadeeld te zijn’.

Algemene voorwaarden

Hoedanigheid

Er moet een verband bestaan tussen de persoon die de rechtsvordering uitoefent en het voorwerp van de eis.¹⁶ Bijgevolg zullen personen die schade ondervinden wegens een misdrijf in aanmerking komen. Artikel 3 V.T. Sv. stipuleert dat *“de rechtsvordering tot herstel van de schade, door een misdrijf veroorzaakt, behoort aan hen die de schade hebben geleden”*. Hoewel hieruit blijkt dat de burgerlijke vordering slechts kan toebehoren aan het

8 In praktijk blijkt dat slachtoffers vaak de voorkeur geven aan een participatie binnen het strafproces (R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *De burgerlijke partijstelling: analyse en toekomstperspectief*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 20).

9 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 133.

10 Zo moet de benadeelde persoon op de hoogte gebracht worden van seponering, de instelling van een gerechtelijk onderzoek en van de bepaling van de rechtsdag voor het onderzoeks- en vonnisgerecht.

11 W. DE BONDT, *op. cit.*, 228.

12 C. VAN DEN WYNGAERT en P. TRAEEST, *Strafrecht en Strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Oud-Turnhout-'s Hertogenbosch, Gompel&Svacina, 2019, 630 en 906.

13 Art. 9 Kaderbesluit 2001/220/JBZ van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure.

14 R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 20.

15 P. TRAEEST en T. GOMBEER, “De toepassing van het gerechtelijk wetboek in strafzaken”, *Jaarboek CBR 2008-2009*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 460.

16 R. VERSTRAETEN, *De burgerlijke partij en het gerechtelijk onderzoek. Het slachtoffer in het strafproces*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu Uitgevers, 1990, 43.

slachtoffer, rijst de vraag naar de concrete invulling van dit begrip. Bij een ruime interpretatie kan er immers afbreuk gedaan worden aan de verenigbaarheid met de *ratio legis* van artikel 3 V.T.Sv. en de rechtszekerheid. Een strikte opvatting daarentegen zal de onrechtstreekse slachtoffers uitsluiten. Zoals hieronder zal blijken, verkiest ons rechtssysteem daarom een omschrijving met meer marge.

Het eigenlijke slachtoffer

Zoals gezegd voorziet het straf(proces) recht geen definitie van het slachtofferbegrip. VERSTRAETEN omschrijft - gelet op de wettelijke voorwaarden waaraan voldaan moet zijn - het slachtoffer als de natuurlijke persoon of de rechtspersoon die rechtstreeks en persoonlijk schade heeft geleden uit het misdrijf, alsook degenen die bij uitbreiding materiële en/of morele schade hebben geleden zoals familieleden of naasten van het slachtoffer.¹⁷

Wat de persoonlijke schade van de rechtspersoon betreft, wordt verwezen naar de materiële schade die kan ontstaan door aantasting van het vermogen of de morele schade die kan ontstaan door aantasting van de goede naam of reputatie.¹⁸

Indeplaatsstelling

Vermits de burgerlijke vordering wordt beschouwd als een patrimoniaal recht, is het vatbaar voor overdracht.¹⁹ In geval van overlijden van de burgerlijke partij, gaat deze vordering over op de erfgenamen. Ook kan de verzekeraar die het slachtoffer heeft

vergoed, worden gesubrogeerd in diens rechten.

Belang

Naast een hoedanigheid moet de procespartij ook een belang hebben om de rechtsvordering uit te oefenen. Dit wordt omschreven als ieder materieel of moreel voordeel dat kan verwacht worden door de instelling van de rechtsvordering zodat de huidige rechtstoestand gewijzigd of verbeterd kan worden.²⁰ Het is noodzakelijk dat de burgerlijke partijstelling gekoppeld wordt aan de vordering tot schadevergoeding, aan het herstel van de schade. Het hebben van een belang hangt dus nauw samen met het schadebegrip. Hoewel een burgerlijke partij in beginsel een strafrechtelijke veroordeling van de dader wil²¹, volstaat het louter belang hebben bij de bestraffing alleen niet.

Bovendien moet het gaan om een persoonlijk belang. Een vordering louter in functie van het algemeen belang (een *actio popularis*) is dan ook uitgesloten. Daarvoor is enkel het Openbaar Ministerie bevoegd.

Tot slot dient het nagestreefde belang rechtmatig te zijn. De rechtmatigheidsvereiste kan verantwoord worden door het feit dat het recht onmogelijk de vergoeding kan toelaten voor een schade die voortkomt uit een onrechtmatige toestand.²² In de cassatierechtspraak wordt dit geïnterpreteerd als "*er is geen rechtmatig belang wanneer men louter het behoud wil bewerkstelligen van een toestand die in strijd is met de openbare orde*".²³

Bijzondere voorwaarden

De ontvankelijkheid van de strafvordering

Vermits binnen het strafproces de strafvordering primeert, *i.e.* de relatie tussen de beklaagde en de maatschappij, is de strafprocedure niet de natuurlijke plaats om een burgerlijke vordering uit te oefenen. De vordering van het slachtoffer binnen de strafprocedure werd aanvaard maar slechts als *accessorium* van de strafvordering.²⁴ Dit houdt in dat de strafrechter enkel uitspraak kan doen over de burgerlijke vordering wanneer een ontvankelijke strafvordering bestaat op het ogenblik van de instelling van de burgerlijke vordering. De strafvordering moet bijgevolg samen of voorafgaand aan de burgerlijke vordering voor het vonnisgerecht aanhangig worden gemaakt. De burgerlijke vordering moet immers een drager hebben om te kunnen worden ingesteld. Bij verval van de strafvordering (bijvoorbeeld wegens verjaring van de strafvordering of bij overlijden van de verdachte) dient er een onderscheid te worden gemaakt naargelang de grond van verval intreedt vóór of tijdens de procedure voor het vonnisgerecht. Wanneer de strafvordering is vervallen vóór de aanhangigmaking van de burgerlijke vordering bij het vonnisgerecht, zal deze vordering onontvankelijk zijn. Indien de grond van verval pas intreedt nadat de strafvordering aanhangig werd gemaakt voor het vonnisgerecht én de burgerlijke vordering tijdig - *i.e.* vóór het verval van de strafvordering - werd ingesteld, blijft de strafrechter

17 *Ibid.*

18 R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 22.

19 R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 43.

20 Wanneer men reeds beschikt over een uitvoerbare titel is er geen sprake van een belang; R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 44.

21 R. VERSTRAETEN, "Actuele knelpunten en ontwikkelingen omtrent de burgerlijke vordering uit een misdrijf" in P. TRAEST en A. DE NAUW (red.), *Wie is er bang van het strafrecht?*, *Postuniversitaire Cyclus Willy Delva*, Gent, Mys & Breesch, 1998, 343.

22 R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 45.

23 Cass. 3 oktober 1997, *RW* 1998-99, afl. 37, 1350.

24 R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 24.

evenwel bevoegd om zich te buigen over de burgerlijke vordering.²⁵ De strafrechter zal dan niet meer oordelen over de grond van de strafvordering maar slechts oordelen over de vraag of de beklaagde een onrechtmatige daad heeft gesteld die voldoet aan de constitutieve bestanddelen van het strafbaar feit dat ten laste werd gelegd.²⁶

De instelling van een strafvordering kan gebeuren door zowel het Openbaar Ministerie als het slachtoffer zelf. Wanneer een strafvordering wordt ingesteld, betekent dit dat de zaak aanhangig gemaakt wordt bij een onderzoeksrechter of een vonnisgerecht en bijgevolg noodzakelijkerwijze zal beoordeeld worden door een rechter.²⁷

Het accessoriumkarakter brengt ook met zich mee dat de burgerlijke vordering principieel moet ingesteld zijn vóór de uitspraak van de strafrechter over de strafvordering. Artikel 4 lid 2 V.T. Sv. voorziet echter een uitzondering hierop vermits

rechtbanken overeenkomstig deze bepaling de burgerlijke belangen ambtshalve mogen aanhouden wanneer de zaak wat die belangen betreft niet in staat van wijzen is. Het slachtoffer kan dus na de uitspraak op strafgebied de zaak op burgerlijk vlak nog aanhangig maken via een kosteloos verzoekschrift dat geldt als burgerlijke partijstelling.²⁸

Het beweren benadeeld te zijn

Artikel 63 Sv. bepaalt dat een burgerlijke partijstelling mogelijk is wanneer iemand 'beweert te zijn benadeeld door een misdaad of wanbedrijf'. De rechtspraak heeft invulling gegeven aan de eerder vage wettelijke omschrijving 'beweren'. Volgens vaststaande rechtspraak van het Hof van Cassatie moet de benadeelde zijn bewering omtrent de geleden schade aannemelijk maken.²⁹ Aan deze vereiste moet voldaan zijn, zowel bij de burgerlijke partijstelling bij wijze van actie, als bij wijze van voeging.³⁰

De rechter die de ontvankelijkheid van

de burgerlijke partijstelling dient te beoordelen³¹ kan het "beweren benadeeld te zijn" toetsen aan de hand van een vijfvoudige controle.³² 1) Vooreerst moet de burgerlijke partij kunnen aantonen dat er een reële schade is, hetgeen tegenover een eventuele of hypothetische schade staat.³³ 2) Daarnaast moet er sprake zijn van persoonlijke schade vermits degene die zich burgerlijke partij wil stellen de schade zelf, persoonlijk en rechtsreeks moet geleden hebben.³⁴ Zoals reeds vermeld is de *actio popularis* dus in principe onmogelijk. 3) Verder moet de geleden schade te wijten zijn aan het vervolgd misdrijf zodat de strafrechter eerst zal moeten oordelen dat een bepaald misdrijf werd gepleegd en dat hierdoor het slachtoffer persoonlijke en reële schade heeft geleden.³⁵ 4) Vervolgens moet de strafrechter bevoegd zijn om schadevergoeding toe te kennen. Er zijn immers enkele situaties waarin het wettelijk uitgesloten is om een burgerlijke vordering voor de strafrechter te brengen.³⁶ Op deze manier ontstaat een burgerlijke immuniteit voor de werkgever, zijn

25 Cass. 22 oktober 1991, AR 4561; Cass. 18 november 1992, AR 9947; Cass. 7 maart 1995, P.94.1289.N; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 136-137.

26 Cass. 30 april 1991, AR 3130.

27 I.e. het onderzoeksgerecht (raadkamer of kamer van inbeschuldigingstelling) ofwel – na aanhangigmaking in de vonnisfase – de politierechtbank, de correctionele rechtbank of het hof van assisen; R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 33.

28 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 137.

29 "Hij die beweert door een misdaad of wanbedrijf benadeeld te zijn, kan zich burgerlijke partij stellen zowel voor de onderzoeksrechter als voor het onderzoeksgerecht, zonder dat hij in die stand van de rechtspleging het bewijs hoeft te leveren van de schade, van haar omvang en van het oorzakelijk verband ervan met het aan de verdachte ten laste gelegde misdrijf. De beweerde benadeelde moet evenwel, wil zijn burgerlijke partijstelling ontvankelijk zijn, zijn bewering omtrent de schade die hij door het misdrijf zou hebben geleden, aannemelijk maken"; Cass. 3 april 2007, NC 2009, 375, nr. 14, noot S. DE, DECKER; Cass. 8 oktober 2002, *T. Strafr.* 2003, 294.

30 Cass. 8 oktober 2002, *T. Strafr.* 2003, 294; *RW* 2003-04, afl. 8, 297, noot A. VANDEPLAS.

31 De ontvankelijkheid van de burgerlijke partijstelling zal door de vonnisrechter beoordeeld worden. Dit gebeurt niet door de onderzoeksrechter. De onderzoeksgerechten zijn hier ook niet bevoegd voor; C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEEST en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2017, 543.

32 R. VERSTRAETEN, *Handboek strafvordering*, Antwerpen, Maklu, 2007, 190, nr. 317.

33 R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 27.

34 De rechtspraak stelt dat indirecte schade – bv. de schade van nabestaanden – ook persoonlijke schade is; Bruxelles, 26 juni 2015, *R.G.A.R.*, 2015, no 15239; Corr. Namur, 17 novembre 2015, *R.G.A.R.*, 2016, no 15282; Liège, 21 janvier 2016, 2010/RG/931; Civ. Bruxelles fr., 31 mai 2016, *R.G.A.R.*, 2017, no 15391; Corr. Lux., div. Neufchâteau, 14e ch., 19 juillet 2016, *R.G.A.R.*, 2017, no 15371; C. DELFORGE, "Chronique du jurisprudence", *R.C.J.B.* 2019, liv. 4, 726.

35 Cass. 3 maart 1999, *T. Strafr.* 2000, 20.

36 Zo bepaalt artikel 46 Arbeidsongevallenwet dat een burgerlijke partijstelling door het slachtoffer onmogelijk is wanneer het arbeidsongeval het gevolg is van een opzettelijk misdrijf dat gepleegd werd door de werkgever, zijn lasthebber of aangestelde; R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 31.

lasthebber of aangestelde die gecompenseerd wordt door een verplichte verzekering.³⁷ 5) Tot slot houdt de vijfdelige toets in dat het slachtoffer ook effectief een vergoeding moet vragen voor de geleden schade. Een symbolische euro volstaat maar een louter belang bij de bestraffing van de beklaagde is onvoldoende.³⁸

Actio popularis?

Het slachtoffer dat zich burgerlijke partij wenst te stellen moet *persoonlijk* schade hebben geleden. Hierop bestaan – weliswaar onder strikte voorwaarden – uitzonderingen voor rechtspersonen die willen optreden in functie van individuele belangen van hun leden of in functie van een collectief belang. Zo mogen beroepsverenigingen, die juist ter verdediging van de belangen van hun leden zijn opgericht, zich hiervoor burgerlijke partij stellen op voorwaarde dat zij vallen onder de wet van 31 maart 1898.³⁹ Ook vzw's en instellingen van openbaar nut kunnen een burgerlijke vordering instellen ter behartiging van een collectief - en dus geen persoonlijk - belang in wettelijk bepaalde gevallen. Zo bepalen

o.a. de Antidiscriminatiewet⁴⁰ en de Racismewet⁴¹ welke instanties bevoegd zijn om op te treden in functie van een algemeen belang. Volgens het Grondwettelijk Hof beschikken de Orde van Vlaamse Balies en de Ordre des Barreaux francophones et germanophones over de hoedanigheid om “*een vordering in te stellen die ertoe strekt het collectieve belang te behartigen van de rechtzoekenden wanneer zij met name een schending aanvoert van de fundamentele vrijheden die zijn erkend door de Grondwet en door de internationale verdragen die België binden*”.⁴²

Een andere interpretatie van hun bevoegdheden in artikel 495 Gerechtelijk Wetboek zou een schending uitmaken van artikelen 10 en 11 van de Grondwet.⁴³ De Ordre des Barreaux francophones beoogde voor de verwijzende rechters immers de vordering inzake een collectief belang te verdedigen die zij had ingesteld tegen de Belgische Staat, die zij aansprakelijk achtte voor de overbevolking in de gevangenissen van respectievelijk Lantin en Vorst.

Zich burgerlijke partij

stellen?

Het optierecht van de benadeelde

Wie door een misdrijf werd benadeeld heeft de keuze om een procedure te starten voor de burgerlijke rechtbanken, dan wel voor de strafrechtbank. Er mag niet vergeten worden dat de regels van het burgerlijk aansprakelijkheidsrecht in artikelen 1382-1386*bis* van het Burgerlijk Wetboek de bestaansvoorwaarden voor de burgerlijke vordering beheersen. Dit houdt in dat het slachtoffer schade heeft geleden door een fout van de dader (*i.e.* het misdrijf) waarbij er een causaal verband bestaat tussen die fout en schade.⁴⁴ Het foutconcept in het burgerlijk recht en het strafrecht komen op het vlak van onachtzaamheidsmisdrijven overeen⁴⁵ vermits in beide gevallen de lichtste fout of de *culpa levissima in abstracto* geldt als maatstaf.⁴⁶ Het onderscheid tussen het aquiliaans aansprakelijkheidsrecht en het strafrecht is dat in de burgerrechtelijke procedure in principe elke schadeveroorzakende fout wordt gesanctioneerd terwijl in de

37 Art. 49 Arbeidsongevallenwet; R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 31.

38 Cass. 27 maart 2001, *TFR* 2001, 870; Cass. 27 maart 2001, P.99.0983.N.

39 Wet 31 maart 1898 op de beroepsverenigingen, *BS* 8 april 1898.

40 Art. 29-31 van de Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *BS* 30 mei 2007.

41 Art. 31-33 van de Wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden, *BS* 8 augustus 1981.

42 GwH, 6 juli 2017, nr. 87/2017, overw. B.10.2.

43 “Een andere interpretatie zou immers leiden tot een verschil in behandeling t.a.v. andere rechtspersonen die krachtens sommige wetten voor de hoven en rechtbanken van de rechterlijke orde een vordering kunnen instellen waarbij een collectief belang van de rechtzoekenden wordt aangevoerd dat verbonden is aan de bescherming van de fundamentele vrijheden zoals die worden gewaarborgd door de Grondwet en de internationale verdragen die België binden”; GwH, 6 juli 2017, nr. 87/2017, overw. B.2.1.

44 C. VAN DEN WYNGAERT en P. TRAEEST, *op. cit.*, 906.

45 Het wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek stapt af van de ‘eenheid van fout’ (tal van stemmen hebben reeds gepleit voor de dualiteit van de strafrechtelijke en burgerrechtelijke fout; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*. II. L’infraction pénale, Brussel, Larcier, 2010, 288-290, nr. 1167; N. COLETTE-BASECQZ en N. BALISE, *Manuel de droit pénal général*, Limal, Anthemis, 2013, 277-279). Zo raakt de strafbaarstelling van de ‘lichte’ nalatigheden personen die een dergelijke behandeling vaak niet verdienen. Met verwijzing naar het subsidiair karakter van het strafrecht rijst hier de vraag of in die gevallen het strafrechtelijk optreden niet enkel zou moeten worden voorbehouden voor de gevallen van zware fout, waarbij de lichte fout dan uitsluitend onder de burgerrechtelijke aansprakelijkheid zou vallen. Ook het slachtoffer kan nadeel ondervinden t.g.v. van de ‘eenheid van fout’ die verbonden is aan het principe dat de strafrechtelijke uitspraak gezag van gewijsde heeft t.o.v. de burgerlijke rechtsoverheid (artikel 4 V.T. Sv.). Immers, een slachtoffer kan in principe alleen burgerrechtelijk schadeloos worden gesteld indien de strafrechtelijke verantwoordelijkheid vaststaat (*infra*); Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek – Boek 1 en Boek 2, DOC 54 3651/001, 32-33.

46 Bij opzettelijke misdrijven wordt opzet gezien als een zware fout. Bij misdrijven waar onachtzaamheid volstaat, vindt de rechtsleer het criterium van de lichtste bijzonder streng en hoewel de gelijkenschakeling al meermaals bekritiseerd werd, houdt die wel stand; M. RODRIGUEZ, “Noot. Het foutbegrip in het burgerlijk recht en het strafrecht en de implicaties voor het strafrechtelijk gezag van gewijsde” *TBBR* 2014, afl. 8, 400.

strafrechtelijke procedure enkel de fout die wettelijk omschreven wordt als een strafbare gedraging aanleiding kan geven tot schadevergoeding.⁴⁷

Het optierecht vinden we terug in artikel 4 V.T.Sv. De keuze van de benadeelde is niet definitief want er kan afstand worden gedaan van de eerst ingestelde vordering voor de burgerlijke rechtbank om zich daarna te wenden tot de strafrechtbank of omgekeerd. Ook het splitsen van de vordering, nl. een deel van de schadevergoeding nastreven voor de burgerlijke rechtbank en het ander deel voor de strafrechtbank, is mogelijk.⁴⁸

Het slachtoffer kan kiezen voor de strafrechtelijke weg aangezien die rechtspleging over het algemeen sneller verloopt. Een klacht met stelling van burgerlijke partij tijdens een burgerlijke procedure kan die evenwel ook (verder) vertragen. Daarnaast zijn er nog andere voordelen zoals het vrijwel kosteloos karakter⁴⁹, het feit dat er kan gesteund worden op de bewijsmiddelen die worden aangevoerd door het Openbaar Ministerie maar ook dat de tussenkomst van het slachtoffer het oordeel van de strafrechter kan beïnvloeden.⁵⁰ Dit laatste is natuurlijk niet de *wettelijke* doelstelling van een burgerlijke vordering

maar een tussenkomst van de benadeelde voor de strafrechtbank kan *de facto* zeker ook invloed hebben op de bestraffing van de dader.⁵¹

De burgerlijke vordering en de strafvordering kunnen ook op hetzelfde ogenblik en voor dezelfde rechters behandeld worden.⁵² Wanneer een vordering voor de burgerlijke rechtbank haar grondslag vindt in een misdrijf dat voor de strafrechter is gebracht, wordt de uitspraak inzake die burgerlijke vordering in principe geschorst zolang er geen definitieve in kracht van gewijsde gegane uitspraak van de strafrechtbank is.⁵³ Nadien zal de burgerlijke rechter gehouden zijn aan hetgeen in de strafrechtbank beslist werd wat betreft de punten die gemeen zijn aan de strafvordering en de burgerlijke vordering. Een dubbele toekenning van de schadevergoeding zal dus vermeden worden via de exceptie van gewijsde. Immers, *le criminel tient le civil en état*⁵⁴ maar het *erga omnes* karakter van het strafrechtelijk gezag van gewijsde heeft veel terrein verloren.⁵⁵ Het betreft dus een relatief gezag van gewijsde waarbij partijen in een burgerlijke procedure m.b.t. een zaak waarover de strafrechtbank eerder uitspraak heeft gedaan maar waarbij deze partijen niet betrokken waren, bij hun verdediging geen rekening moeten houden met wat

de strafrechter eerder heeft beslist.⁵⁶ Bovendien voegde het Grondwettelijk Hof hier recentelijk aan toe dat een definitief veroordeelde beklagde die vrij zijn verweer heeft kunnen voeren voor de strafrechter voortaan in een navolgend burgerlijk proces kan mee genieten van het bewijs van zijn onschuld dat geleverd wordt door een andere partij die niet bij het strafproces was betrokken.

De burgerlijke vordering als accessorium

Zoals besproken is de burgerlijke vordering accessoir aan de strafvordering zodat de ontvankelijkheid van een burgerlijke partijstelling afhankelijk is van een ingestelde strafvordering. Wanneer de strafvordering reeds werd ingesteld door het Openbaar Ministerie, kan de burgerlijke vordering bij wijze van voeging gebeuren. Zo niet, dient het slachtoffer zélf initiatief te tonen en zowel de strafvordering als de burgerlijke vordering in te stellen.

Bij wijze van voeging

Wanneer de strafvordering reeds werd ingesteld door het Openbaar Ministerie, kan de burgerlijke partijstelling volgens artikel 67 Sv. bij wijze van voeging aan de strafvordering

47 C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *op. cit.*, 318.

48 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 133.

49 Zie echter de borgsom die een burgerlijke partij in principe dient te betalen wanneer de strafvordering nog niet werd ingesteld, *infra*.

50 Het leed dat het slachtoffer heeft ondervonden is in de rechtspraak één van de factoren die de straf beïnvloedt; D. VAN DAELE, "Strafrechtelijk ketenbeheer in het perspectief van een geïntegreerd veiligheidsbeleid: het openbaar ministerie als regisseur" in M. VANDERHALLEN, E. JASPAERT en G. VERVAEKE (red.), *De relatie in de strafrechtsketen tussen politie, parket, onderzoeksrechter en rechtbank*, Antwerpen/Apeldoorn/Portland, *Cahiers Politiestudies* 2009, afl 3, 146; N. VAN STRIEN, "De positie van slachtoffers in het strafproces" in M.S. GROENHUIJSEN (red.), *De positie van slachtoffers van misdrijven in de marge van de forensische psychiatrie en psychologie*, *Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering*, Tilburg, Universiteit Tilburg, 2001, 263.

51 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 133.

52 Art. 4 V.T.S.v.

53 In zoverre er gevaar bestaat voor onverenigbaarheid tussen de beslissing van de strafrechter en die van de burgerlijke rechter en onverminderd de uitzonderingen uitdrukkelijk bepaald door de wet.

54 R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 74.

55 B. DE CONINCK, "Le pénal tient(-il encore tout à fait?) le civil en état?" in F. GEORGE en N. COLETTE-BASECQZ, *Responsabilité civile et responsabilité pénale. Regards pratiques*, Limal, Anthemis, 2021, 201.

56 Cass. 15 februari 1991, *Arr.Cass.* 1990-91, nr. 322, concl. Adv. Gen. D'HOORE bevestigd in o.a. Cass., 1re ch., 25 maart 2016, R.G. F.14.0008.F, *R.D.J.P.* 2016, afl. 4, 143.

gehecht worden. Dit blijft mogelijk gedurende de ganse strafprocedure, tot de sluiting van de debatten.⁵⁷

Bij wijze van actie

Indien de strafvordering nog niet werd ingesteld, kan het slachtoffer zelf actie ondernemen om zijn burgerlijke vordering voor de strafrechtbank te brengen; hetzij via de rechtstreekse dagvaarding voor het vonnisgerecht, hetzij door een burgerlijke partijstelling voor de onderzoeksrechter. In beide hypothesen zal de burgerlijke partij gehouden zijn tot betaling van een borgsom of consignatie.⁵⁸

Rechtstreekse dagvaarding

Wanneer een slachtoffer schade heeft geleden ten gevolge van een overtreding of een wanbedrijf, kan hij of zij aan een deurwaarder de opdracht geven om een persoon voor de politierechtbank of correctionele rechtbank te dagvaarden. Deze rechtstreekse dagvaarding wordt dus voorbehouden voor relatief eenvoudige zaken en kan onmogelijk voor misdaden.⁵⁹ Deze procedure is evenmin mogelijk in geval de zaak reeds het voorwerp uitmaakt van een gerechtelijk onderzoek. Het voordeel van een rechtstreekse dagvaarding is de zekerheid dat de zaak door een vonnisgerecht beoordeeld wordt.⁶⁰

Een klacht met burgerlijke partijstelling bij de onderzoeksrechter

Overeenkomstig artikel 63 Sv. kan een slachtoffer zich burgerlijke partij stellen bij de onderzoeksrechter, die een proces-verbaal zal opstellen.⁶¹ Dit is mogelijk voor wie schade heeft geleden t.g.v. een misdaad of wanbedrijf. Een klacht met burgerlijke partijstelling voor een overtreding is enkel mogelijk indien deze overtreding samenhangt met een wanbedrijf of misdaad.⁶² Slachtoffers van een wanbedrijf hebben dus de keuze tussen een rechtstreekse dagvaarding of het neerleggen van een klacht bij de onderzoeksrechter. De burgerlijke partijstelling vindt plaats d.m.v. een ondubbelzinnige wilsverklaring die verder geen andere formaliteiten behoeft en kan zowel schriftelijk als mondeling gebeuren. De onderzoeksrechter zal deze klacht overmaken aan het parket dat vrij beslist over het al dan niet opmaken van een vordering.⁶³ Voor de latere strafprocedure is de beslissing over het al dan niet vorderen erg relevant. Bij ontstentenis van een vordering van het Openbaar Ministerie, zal de burgerlijke vordering immers het enige fundament van de strafvordering zijn.⁶⁴ Wanneer in een latere fase deze burgerlijke partijstelling onontvankelijk blijkt te zijn,

kan de strafvordering ook niet meer verder worden uitgeoefend. Wanneer het Openbaar Ministerie daarentegen ook zelf vordert, heeft een eventuele onontvankelijke burgerlijke partijstelling geen invloed op de strafvordering.

Schadevergoeding

Principe

Meestal is het onmogelijk om de door het misdrijf veroorzaakte gevolgen ongedaan te maken door een herstel *in natura* of teruggave. Een schadevergoeding komt dus toe aan de slachtoffers van een misdrijf wanneer fout, schade en oorzakelijk verband bewezen zijn. Het herstel van de door het misdrijf veroorzaakte schade neemt – in beginsel – de vorm aan van de betaling van een aan de schade equivalente geldsom.⁶⁵ Het is de doelstelling van een burgerlijke partijstelling om schade, kosten en inkomstenverlies vergoed te zien. In het licht van het herstelrechtelijk denken wordt een schadevergoeding daarenboven gezien als pleister op het moreel leed; een teken van erkenning voor het slachtoffer.⁶⁶

Begroting schadevergoeding

Tenzij de wet de schadevergoeding vastlegt, komt het aan de rechter toe om de omvang van de

57 Deze voeging kan dus gebeuren voor de onderzoeksrechter, voor de onderzoeks- of vonnisgerechten. Het moet in principe gaan om een vonnisgerecht dat zetelt in eerste aanleg.

58 Deze verplichting geldt in politiezaken, in correctionele zaken en voor de misdaden valsheid in geschriften en gebruik van valse stukken. De consignatie wordt "in correctionele zaken" dus ook slechts eisbaar na correctionalisering; Art. 108 Koninklijk Besluit van 28 december 1950 houdende algemeen reglement op de gerechtskosten in strafzaken, BS 30 december 1950.

59 Het slachtoffer kan geen misdaden correctionaliseren teneinde ze voor de correctionele rechtbank te brengen.

60 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 134.

61 Dit valt te onderscheiden van de gewone klacht (waarbij het slachtoffer nog geen schadevergoeding als doel vooropstelt) en de aangifte; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 134.

62 R. VERSTRAETEN, "De burgerlijke partijstelling voor de onderzoeksrechter" in X (red.), *Strafprocesrecht voor rechtspractici*, Leuven, Acco, 1986, 194.

63 Zo kan een vordering genomen worden m.b.t. dezelfde feiten, de vordering kan worden uitgebreid naar andere personen of andere feiten of bepaalde onderzoekshandelingen kunnen worden gevorderd; R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE, A. BAILLEUX en J. HUYSMANS, *op. cit.*, 27.

64 In geval van vrijspraak of buitenvervolginstelling komt deze borgsom aan de Staat.

65 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 432.

66 T. BOGAERTS en R. GERRITS, "Slachtoffers hebben recht op effectieve vergoeding schade", *De Juristenkrant*, 3 november 2004, 2.

schadevergoeding te bepalen.⁶⁷ Principeel is de schadebegroting zeer eenvoudig, nl. het slachtoffer (desgevallend zijn erfgenamen) is gerechtigd om een volledige vergoeding van de schade te bekomen. De te vergoeden schade behelst zowel alle materiële en morele, *i.e.* alle financiële maar ook niet-financiële nadelen, die (on) rechtstreeks voortkomen uit een misdrijf. Wanneer de omvang van de schade niet exact kan worden begroot, vormt de indicatieve tabel een hulpmiddel voor een aantal niet-limitatieve schadeposten.

De indicatieve tabel

De indicatieve tabel is in werking sinds 1995.⁶⁸ In 2021 werd de meest recente tabel, de indicatieve tabel 2020, gepubliceerd.⁶⁹ Deze lijst van forfaitaire schadevergoedingen werd opgesteld door een beperkte werkgroep van uitsluitend magistraten met als doelstelling de bevordering van de gelijke behandeling van vergelijkbare schadegevallen, hetgeen de rechtszekerheid ten goede komt. Deze tabel wordt in praktijk zeer algemeen gebruikt door rechters, verzekeraars, parketmagistraten... hetgeen de rechtszekerheid bevordert. In de rechtsleer is er zelfs kritiek dat de tabel een te groot normerend karakter zou krijgen zodat het risico

bestaat dat de toegekende schadevergoeding te sterk zou verschillen met de werkelijk geleden schade.⁷⁰ Het louter aanvullend karakter dient dus te worden benadrukt. De indicatieve tabel moet gezien worden als een werkinstrument waaraan rechtbanken maar ook partijen hun standpunten kunnen toetsen. Vermits de tabel geen bindend karakter heeft, zijn de bedragen die erin bepaald zijn noch een minimum- noch maximumvergoeding.⁷¹ Hoe dan ook blijkt uit de rechtspraak dat rechters in sommige gevallen op gemotiveerde wijze afwijken van de indicatieve tabel.⁷²

De indicatieve tabel maakt een onderscheid tussen (A) de schade aan personen waarbij opnieuw een opdeling gemaakt wordt tussen tijdelijke, blijvende schade en het overlijden en (B) de schade aan voorwerpen en kosten.

Schade aan personen

De deskundige⁷³ die wordt aangesteld om de schade te begroten speelt een cruciale rol bij het bepalen van de medische gevolgen van een schadegeval. De indicatieve tabel benadrukt dat een zo precies en volledig mogelijke beschrijving met onderbouwing wordt verwacht. De deskundige dient uiteraard rekening te houden met de

vooraf bestaande toestand.⁷⁴

Volgens de indicatieve tabel zijn er drie soorten schade. De persoonlijke ongeschiktheid betreft de niet-economisch waardeerbare gevolgen van de aantasting van de fysieke en psychische integriteit van het slachtoffer in het dagelijks leven. Denk aan pijnen die te wijten zijn aan een letsel of de invloed van het letsel op de persoonlijke activiteiten zoals vrijetijdsbesteding, sportbeoefening, hobby's en op de sociale, vriendschappelijke en familiale relaties.⁷⁵ Indien de deskundige vaststelt dat bepaalde letsels niet kunnen worden thuisgebracht onder de (tijdelijke of blijvende) persoonlijke ongeschiktheid, dient de deskundige hiervan melding te maken onder de rubriek 'bijzondere schade' (bv. esthetische schade).

Daarnaast is er de huishoudelijke ongeschiktheid die wordt beschreven als *"de aantasting van het energetisch of functioneel potentieel van het slachtoffer met een economisch waardeerbare weerslag op zijn geschiktheid tot het vervullen van de huishoudelijke taken."* Onder huishoudelijke taken valt bijvoorbeeld de opvoeding van de kinderen, het onderhoud van de woning en tuin, de bereiding van de maaltijden...⁷⁶

Tot slot omvat de economische

67 Art. 45 Sw.

68 Het Hof van Cassatie heeft in een uitspraak van 2009 het gebruik van de Indicatieve tabel geldig geacht, in zoverre de toestand van het slachtoffer niet bijzonder of abnormaal is; Cass. 11 september 2009, *Arr.Cass.* 2009, 1995, *Pas.* 2009, 1847 en *NJW* 2010, 25, noot G. JOCQUE.

69 Indicatieve tabel 2020, *T.Pol.* 2/2021, 71-72.

70 J. VAN STEENBERGEN, "Kritische bedenkingen bij de indicatieve tabel" in M. VAN DEN BOSSCHE (red.), *De indicatieve tabel. Een praktisch werkinstrument voor de evaluatie van menselijke schade*, Brussel, Larcier, 2001, 16.

71 M.n. het Nationaal verbond van magistraten van eerste aanleg en het Koninklijk verbond van vrede- en politierechters De vertegenwoordigers van andere groeperingen die mettertijd bij het initiatief werden betrokken zoals de ouders van verongelukte kinderen, advocaten, verzekeraars en deskundigen, werden thans enkel nog gehoord; M. VAN WILDERODE, "De indicatieve tabel 2012: indicatief, directief of een gemiste kans...?" *VAV* 2013, afl. 1, 3-4.

72 M. SOMMERIJNS en I. SOMMERIJNS, *Lichamelijke schade, Repertorium rechtspraak 2019-2020-2021*, Mortsel, Intersentia, 2021.

73 Het gaat om een expert in de soort schade die werd geleden.

74 Immers, wanneer het slachtoffer een fysiologische aandoening of ziekte had/heeft die niet gerelateerd is aan het schadeverwekkend feit, zal de deskundige dit moet beschrijven en dienen na te gaan of de gevolgen verbonden aan de voorafgaande toestand zich ook zonder het schadeverwekkend feit zouden hebben voorgedaan; BREWAEYS, T. DESSOY, O. DIERCKX DE CASTERLE, P. DRAULANS, B. JONARD, C. NEMEGHEER, W. PEETERS, E. ORTMANN, M. OSSENA CANTARA en M. VAN WILDERODE, "Indicatieve tabel versie 2020" in F. CARPENTIER, B. DEVOS, J.-L. FAGNART, G. JOCQUE, I. LUTTE, C. PERSYNN, N. SIMAR, *De indicatieve tabel*, Brugge, Die Keure, 2021, 39.

75 *Ibid.*, 7.

76 *Ibid.*, 8.

ongeschiktheid “het geheel van de gevolgen van de aantasting van de fysieke en psychische integriteit op de handelingen en gedragingen in het professionele en lucratieve leven van het slachtoffer, alsook de aantasting van de concurrentiekracht van het slachtoffer op de arbeidsmarkt.”⁷⁷

Bij elk van de drie voorgaande ongeschiktheden wordt steeds een onderscheid gemaakt tussen tijdelijke versus blijvende schade. De rechtspraak kent drie manieren om de blijvende schade te vergoeden: toekenning van een rente, kapitalisatie of toekenning van een forfait.⁷⁸

Ter volledigheid dienen nog de medische kosten en de hulpmiddelen, die ertoe dienen om het slachtoffer zoveel als mogelijk terug te plaatsen in de situatie van vóór het schadeverwekkend feit, vermeld te worden. Ook deze schadeposten worden gecatalogiseerd onder de ‘schade aan personen’. Zowel voor de tijdelijke als de blijvende kosten kan een vergoeding worden toegekend. Wanneer slachtoffers deze schadeposten willen vergoed zien als blijvende schade, zal de noodzaak hiervan echter moeten aangetoond worden na consolidatiedatum.

Schade aan voorwerpen en kosten

De materiële schadeposten die worden opgesomd in de indicatieve tabel zijn de voertuigschade, de verplaatsingskosten, de administratiekosten en de kledischade. Hiervoor zijn forfaitaire vergoedingen voorzien in de tabel.

In de wet bepaald

Slechts in zeer uitzonderlijke gevallen

regelt de wet de omvang van de schadevergoeding. Zo stipuleren artikel 93 Veldwetboek en artikel 172 Boswetboek dat de opgelegde schadevergoeding niet minder mag bedragen dan de uitgesproken geldboete voor het misdrijf dat de schade veroorzaakt heeft. Volgens artikel 1149 Burgerlijk Wetboek dient de aan de schuldeiser verschuldigde schadevergoeding in principe te bestaan in het verlies dat hij heeft geleden en in de winst die hij heeft moeten derven.

Het onderscheid met ‘teruggave’

De teruggave in artikel 44 Sw. is – *sensu stricto* – het rechterlijk bevel om alle zaken die onder controle van het strafgerecht zijn geplaatst, wegens beslag of vrijwillige afgifte, in verband met de betrokken rechtszaak terug te geven aan de rechthebbende. Hiervoor is dus niet noodzakelijk een burgerlijke partijstelling vereist.

De teruggave mag niet verward worden met de schadevergoeding. Vermits volgens de rechtsleer en rechtspraak de teruggave wordt beschouwd als “een volledig herstel” in de zin van “alle maatregelen die ertoe strekken de materiële gevolgen van het misdrijf teniet te doen en het herstel te bewerkstelligen van de feitelijke toestand zoals die bestond vooraleer het misdrijf werd gepleegd”.⁷⁹ Het schoolvoorbeeld hierbij is de doorhaling of verbetering van vervalste authentieke akten (artikel 463 Sv.). Hoewel het deze schijn heeft, is de teruggave geen maatregel met een burgerlijk karakter maar behoort het tot de publieke vordering.

De uitvoering van de veroordeling tot schadevergoeding?

Verantwoordelijkheid van de burgerlijke partij

De vonnissen en arresten over de strafvordering worden uitgevoerd door het Openbaar Ministerie maar de burgerlijke vordering wordt ten uitvoer gelegd door de burgerlijke partij.⁸⁰ Bijgevolg is de burgerlijke partij verantwoordelijk om overeenkomstig de bepalingen van het burgerlijk en gerechtelijk recht de uitvoering van een veroordeling tot schadevergoeding te bewerkstelligen. Een vonnis of arrest in kracht van gewijsde⁸¹ verleent een uitvoerbare titel. In principe is er geen voorlopige tenuitvoerlegging mogelijk maar bij een speciaal gemotiveerde beslissing van de strafrechter kunnen vonnissen over de strafvordering, buiten die van veroordeling, vrijspraak of ontslag van rechtsvervolgning, alsook de vonnissen over de burgerlijke rechtsvordering bij een speciaal gemotiveerde beslissing uitvoerbaar verklaard worden bij voorraad niettegenstaande hoger beroep.⁸² Het hoger beroep van de veroordeelde partij zal in dat geval niet kunnen verhinderen dat een gerechtsdeurwaarder wordt gelast met de uitvoering van het vonnis. Wanneer het vonnis in graad van beroep wordt hervormd loopt men echter wel het risico van terugbetaling en eventuele vergoeding van de schade die de vroegtijdige tenuitvoerlegging teweeg zou gebracht hebben.

(Poging tot) vrijwillige uitvoering

In de regel vraagt de (advocaat van

77 *Ibid.*

78 De indicatieve tabel 2020 specificeert dat de toekenning van een geïndexeerde en al dan niet herzienbare rente de meest passende vorm is voor de schadevergoeding voortvloeiende uit een ernstige blijvende ongeschiktheid terwijl het forfaitaire bedrag wordt beschouwd als de geschikte vergoedingsvorm voor lichte tot matige ongeschiktheid; Indicatieve tabel 2020 *T.Pol.* 2021, afl. 2, 71-72.

79 F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *op. cit.*, 432.

80 Art. 165 en 197 Sv.

81 Wanneer er geen gewoon rechtsmiddel zoals verzet of hoger beroep meer mogelijk is.

82 Art. 173 en 203 Sv.

de) burgerlijke partij een vrijwillige uitvoering van het vonnis waarin de schadevergoeding werd toegekend door de rekening in der minne te presenteren aan de (advocaat van de) veroordeelde. In deze fase kan men op verschillende problemen botsen.

Insolvabiliteit van de veroordeelde

Heel wat daders zijn of worden insolvel. Het is aangetoond dat het verband tussen schulden en criminaliteit wederkerig is. Enerzijds wordt het hebben van schulden geassocieerd met een grotere kans op het plegen van delicten, anderzijds zal het hebben van een strafblad kunnen geassocieerd worden met het hebben van hogere schulden.⁸³ De feitelijke uitbetaling van de schadevergoeding loopt dus vaak mis bij het gebrek aan kredietwaardigheid van de veroordeelde. Gedetineerden genieten bovendien een weinig benijdenswaardig statuut op het vlak van sociale zekerheid en sociale bijstand. Zo worden het recht op een werkloosheidsuitkering en de uitbetaling van een leefloon volledig opgeschort.

Gevangenisarbeid is in principe wel mogelijk maar de vraag overtreft het aanbod. Wie het geluk kent te kunnen werken, kan slechts rekenen op een inkomen van ongeveer 1 euro per uur. De financiële situatie zal op die manier niet snel verbeteren, laat staan dat schulden op betekenisvolle wijze kunnen afgelost worden.⁸⁴ Bij de gevangenispopulatie is de schuldenproblematiek bijgevolg sterk

aanwezig en zou het aantal schuldeisers oplopen naargelang de duur van de detentie.⁸⁵

Gebrek aan transparantie en informatie

Bij de poging tot vrijwillige uitvoering van het vonnis kan men ook geconfronteerd worden met praktische moeilijkheden. Zo is het mogelijk dat de omvang van de schadevergoeding onduidelijk is (bv. hoeveel bedragen de interesten intussen). Ook valt het voor dat men geen weet heeft van intussen gesubrogeerde derden (bv. als de Commissie voor Financiële Hulp aan Slachtoffers van Opzettelijke Gewelddaden al geld gegeven heeft aan het slachtoffer, wordt de gedetineerde hier niet van op de hoogte gesteld) of zijn er simpelweg geen praktische gegevens (bv. of de veroordeelde nog dezelfde advocaat heeft).⁸⁶

Gedwongen uitvoering

De niet-betaling van een geldboete kan gesanctioneerd worden door het opleggen van een vervangende gevangenisstraf of werkstraf.⁸⁷ Voor de veroordeelde die de schadevergoeding niet kan of wil betalen, voorziet het straf(proces)recht geen sanctie i.t.t. in Nederland waar een veroordeelde die de schadevergoeding niet betaalt een vervangende hechtenis riskeert. Bij niet-betaling van de schadevergoeding zal de burgerlijke partij in België dit zelf dienen af te dwingen. Daarnaast bestaan binnen het strafrechtelijk apparaat verschillende opties om het voldoen van de

schadevergoeding (impliciet) af te dwingen.

Expliciet, door burgerlijke partij

Wanneer de veroordeelde de toegekende schadevergoeding niet vrijwillig betaalt, is een gedwongen tenuitvoerlegging mogelijk. Daartoe dient beroep gedaan te worden op een gerechtsdeurwaarder die het vonnis in eerste instantie zal betekenen.⁸⁸ Wanneer de schuldenaar alsnog in gebreke blijft en de aanmaningen van de deurwaarder negeert, zal beslag kunnen gelegd worden op de goederen of inkomsten van de veroordeelde.⁸⁹ Bij een insolvable veroordeelde zal er hoe dan ook weinig te recupereren zijn. Het risico is zelfs reëel dat de burgerlijke partij de voorgeschoten kosten voor de gedwongen tenuitvoerlegging niet zal kunnen recupereren.

Ook in geval van overlijden van de dader behoudt de burgerlijke partij de uitvoerbare titel. Op dat vlak verschillen strafrechtelijke sancties (gevangenisstraf, geldboete...) van de veroordeling tot het betalen van de schadevergoeding. Terwijl straffen vervallen bij overlijden, gaan burgerrechtelijke gevolgen over op de erfgenamen van de veroordeelde persoon.⁹⁰

Behoudens tussenkomsten door particuliere verzekeringen, sociale zekerheid of uitkeringen door het Slachtofferfonds, ondernemen relatief weinig slachtoffers concrete stappen om de hun toegekende vordering

83 M. AALTONEN, A. OKSANEN en J. KIVIVUORI, "Debt problems and crime", *Criminology*, 2016, 307-331; R. KOENRAEDT, A. DIRKZWAGER en P. NIEUWBEERTA, "Gedetineerd en debiteur. Onderzoek naar het hebben van schulden tijdens en na detentie.", *Proces* 2020, 157.

84 K. BEYENS en F. JANSSENS, "Gevangenisbouw voor de eenentwintigste eeuw. De missie is helder: méér capaciteit! Maar waar is de visie?", *De orde van de dag* 2009, afl. 48, 62.

85 R. KOENRAEDT, A. DIRKZWAGER en P. NIEUWBEERTA, *op. cit.*, 162-163.

86 T. BOGAERTS en R. GERRITS, *op. cit.*, 2.

87 Art. 40 Sw.

88 Art. 32 Ger.W.

89 W. BRUGGEMAN, "Deurwaarder" in X. (red.), *Postal memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2010, 20/7.

90 Erfgenamen hebben wel steeds de keuze om de nalatenschap te aanvaarden (eventueel onder boedelbeschrijving) of te verwerpen; Artikel 775 B.W.

gedwongen te innen. Veel slachtoffers berusten omdat ze vermoeden dat de veroordeelde toch geen financiële draagkracht heeft. Anderen zijn onwettend over de te ondernemen stappen of vinden de moed niet om hun weg te zoeken doorheen de administratieve mallemlen.⁹¹

Impliciet, via strafuitvoeringsmodaliteiten, strafopleggingsmodaliteiten, straffen en de minnelijke schikking

Strafuitvoeringsmodaliteiten

Personeel toepassingsgebied

Sinds de Wet van 17 mei 2006⁹² (verder WERP) is er meer aandacht voor slachtoffers bij de strafuitvoering.⁹³ Er wordt duidelijk omschreven wie volgens die wet beschouwd wordt als slachtoffer. Het gaat om de betrokken personen die zich op ontvankelijke en gegronde wijze burgerlijke partij hebben gesteld maar de wet laat ook ruimte voor wie zich door een materiële onmogelijkheid of kwetsbaarheid geen burgerlijke partij heeft kunnen stellen. Hierbij kan verwezen worden naar een (verlengd) minderjarige of onbekwame van wie de wettelijke vertegenwoordiger zich geen burgerlijke partij heeft gesteld. In 2013 werd de definitie nog uitgebreid naar de natuurlijke persoon voor wie een vonnis of een arrest bepaalt dat er

ten aanzien van hem of haar strafbare feiten zijn gepleegd, of zijn of haar wettelijke vertegenwoordiger en de nabestaande van de persoon van wie het overlijden rechtstreeks is veroorzaakt door het strafbaar feit of de nabestaande van een overleden persoon die zich burgerlijke partij had gesteld.⁹⁴

Slachtoffergerichte voorwaarden

Slachtoffers worden sinds de inwerkingtreding van deze wet beter ingelicht over de juridische situatie van de veroordeelde. Bovendien hebben slachtoffers ook meer mogelijkheden gekregen om zich te laten horen in de procedure rond het al dan niet toekennen van een strafuitvoeringsmodaliteit. Tijdens de zittingen is er ruimte voorzien voor een 'slachtoffermoment' zodat slachtoffers (of hun vertegenwoordiger) de voorwaarden die ze vragen kunnen toelichten en kaderen.⁹⁵

Opdat een strafuitvoeringsmodaliteit kan toegekend worden, mag er geen sprake zijn van de tegenindicaties die de WERP voorziet. Deze tegenindicaties worden exhaustief opgesomd in de artikelen 28 en 47 WERP toepasselijk op veroordeelden die uitvoerbare straffen uitzitten van maximum drie jaar⁹⁶, respectievelijk meer dan drie jaar. Een van de criteria betreft "de houding van de veroordeelden ten aanzien van de slachtoffers van de

misdrijven die tot zijn veroordeling hebben geleid". Volgens de rechtsleer is het niet zeker dat uit dit criterium kan worden afgeleid dat de veroordeelde inspanningen moeten hebben geleverd om de slachtoffers te vergoeden. Het hebben van 'een correcte houding' kan immers breed geïnterpreteerd worden als schadevergoeding afbetalen, spijt betonen of psychologisch voldoende empathie betonen.⁹⁷ Door een wetwijziging⁹⁸ is de vergoeding van de burgerlijke partij vandaag expliciet opgenomen als wettelijke contra-indicatie zodat de strafuitvoeringsrechtbank rekening moet houden met "de door de veroordeelde geleverde inspanningen om de burgerlijke partij te vergoeden, rekening houdend met de vermogenssituatie van de veroordeelde zoals die door zijn toedoen is gewijzigd sinds het plegen van de feiten waarvoor hij veroordeeld is."⁹⁹

Na te leven voorwaarden

Wanneer de strafuitvoeringsmodaliteiten zoals de voorwaardelijke invrijheidstelling of het elektronisch toezicht worden toegekend, kunnen naast de algemene voorwaarden, ook geïndividualiseerde bijzondere voorwaarden opgelegd worden.¹⁰⁰ Het betalen van de burgerlijke partij(en) kan daar een van zijn.

Strafopleggingsmodaliteiten

De rechter kan in plaats van een

91 T. BOGAERTS en R. GERRITS, *op. cit.*, 2.

92 Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006 (later: WERV).

93 De wet van 5 maart 1998 betreffende de voorwaardelijke invrijheidstelling regelde enkel de rol van het slachtoffer bij de voorwaardelijke invrijheidstelling en werd hiermee opgeheven.

94 Art. 2,6° WERV.

95 Art. 35 en 44 WERV; F. GEORGE en N. COLETTE-BASECQZ, "La place de la victime dans le procès-verbal et ses alternatives" in F. GEORGE en N. COLETTE-BASECQZ, *Responsabilité civile et responsabilité pénale. Regards pratiques*, Limal, Anthemis, 2021, 362.

96 De inwerkingtreding van de bepalingen voor de vrijheidsstraffen van drie jaar of minder werd uitgesteld tot 1 september 2022 en 1 september 2023.

97 S. SNACKEN, "30 jaar strafuitvoering in België" in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (reds), *Van pionier naar onmisbaar*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2009, 293.

98 Wet van 15 december 2013 ter verbetering van de positie van het slachtoffer in het raam van strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 19 december 2013.

99 Artikel 28§ 1, 6° en 47§1, 6° WERV.

100 Art. 40 en 56 WERV.

effectieve straf een straf met uitstel of opschorting uitspreken. Deze modaliteiten van de straf zijn gunsten, bepaald in die Probatiewet¹⁰¹, die enkel kunnen verleend worden indien voldaan is aan wettelijk bepaalde voorwaarden i.v.m. het gerechtelijk verleden en de strafmaat.¹⁰² Het verlenen van uitstel of opschorting kan verbonden worden aan probatievoorwaarden.¹⁰³ Er zijn drie algemene probatievoorwaarden¹⁰⁴ die steeds moeten worden opgelegd maar deze kunnen in theorie worden aangevuld met bijzondere geïndividualiseerde voorwaarden zoals bijvoorbeeld het vergoeden van de burgerlijke partij.

Straffen

Het vergoeden van het slachtoffer als een bijzondere voorwaarde kan eveneens worden opgelegd in het kader van een straf. Sinds 2016 bestaat de autonome probatiestraf naast het systeem van probatie als strafuitvoeringsmodaliteit als nieuwe hoofdstraf.¹⁰⁵ Ook het elektronisch toezicht kan worden opgelegd als hoofdstraf¹⁰⁶ waarbij naast het voldoen van de standaardvoorwaarden, de rechter deze straf kan individualiseren d.m.v. bijzondere voorwaarden

waarbij er rekening gehouden kan worden met de belangen van het slachtoffer.

Net zoals bij (probatie)-opschorting en (probatie-)uitstel zal hier de 'detentieschade' kunnen vermeden worden. Vermits de veroordeelde in principe kan blijven werken, is de kans bovendien groter dat een slachtoffer vergoed zal worden wanneer een dergelijke alternatieve straf wordt opgelegd.¹⁰⁷

Minnelijke schikking

De procureur des Konings kan op basis van artikel 216bis Sv. aan de dader voorstellen om een geldsom te betalen binnen een bepaalde termijn wanneer het openbaar ministerie meent dat het feit niet van aard is dat het moet bestraft worden met een hoofdstraf van meer dan twee jaar correctionele gevangenisstraf of een zwaardere straf én dat het feit geen zware aantasting inhoudt van de lichamelijke integriteit. Bij betaling van die geldsom vervalt de strafvordering. Dit is slechts mogelijk indien de dader zijn burgerlijke aansprakelijkheid voor het schadeverwekkend feit erkent¹⁰⁸ en het bewijs levert van de vergoeding

van het niet-betwiste deel van de schade.¹⁰⁹ Dit betekent niet dat het slachtoffer akkoord moet gaan, *i.e.* het slachtoffer heeft geen vetorecht. Het slachtoffer kan zich wel nog steeds richten tot de burgerlijke rechtbank.¹¹⁰ Het is niet nodig dat het slachtoffer zich hiervoor burgerlijke partij heeft gesteld.

Alternatieven

Slachtofferfonds

Wat?

Doelstelling

België heeft bij wet van 1 augustus 1985 het initiatief genomen voor een beperkte financiële tegemoetkoming door de staat aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden.¹¹¹ De afgelopen decennia werd deze wet meermaals aangepast en gewijzigd. Voornamelijk n.a.v. de onderzoekscommissie terroristische aanslagen werden er essentiële aanpassingen gedaan zoals de mogelijkheid tot toekenning van 'uitzonderlijke hulp'.¹¹²

De artikelen 28 tot en met 41 en 42bis-septiesdecies van de wet van 1

101 Wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, *BS* 17 juli 1964.

102 (Probatie-)uitstel kan enkel worden toegestaan aan een beklagde die in het verleden nog niet veroordeeld is geweest tot een gevangenisstraf van resp. meer dan 3 jaar en meer dan 12 maanden. Bovendien mag de op te leggen straf niet meer bedragen dan vijf jaar (artikel 8 Probatiewet). (Probatie-)opschorting is slechts mogelijk voor een beklagde die nog niet veroordeeld werd tot een criminele straf of een gevangenisstraf van meer dan zes maanden en indien het feit na correctionalisering niet strafbaar is met een gevangenisstraf van meer dan 20 jaar én het in casu niet gestraft moet worden met een hoofdstraf van meer dan vijf jaar gevangenisstraf. Voor opschorting moet de tenlastelegging bovendien bewezen zijn én is er instemming van de beklagde vereist (art. 3 Probatiewet).

103 Art. 1§2 Probatiewet.

104 Geen strafbare feiten plegen, een vast adres hebben en gevolg geven aan de oproepingen van de probatiecommissie (art. 1§2bis Probatiewet).

105 Art. 37octies Sw.; Wet van 10 april 2014 tot invoering van de probatie als autonome straf in het Strafwetboek en tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, *BS* 19 juni 2014 (inwerkingtreding 1 mei 2016).

106 Art. 37ter Sw.; Wet van 7 februari 2014 tot invoering van het elektronisch toezicht als autonome straf, *BS* 28 februari 2014 (inwerkingtreding op 1 mei 2016).

107 C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEST en S. VANDROMME, *op. cit.*, 430.

108 De aanvaarding van de minnelijke schikking vormt een onweerlegbaar vermoeden van fout; M. PREUMONT, "La place de la victime dans la procédure: d'un bout à l'autre de la chaîne", *Rev. dr. ULB* 2005, 133.

109 Art. 216bis §4 Sv.

110 G. FALQUE, *La victime dans le débat pénal*, Alphen aan de Rijn, Wolters Kluwer, 2018, 289.

111 Wet van 1 augustus 1985 houdende fiscale en andere bepalingen, *BS* 6 augustus 1985.

112 Wet van 15 januari 2019 tot wijziging van de wet van 1 augustus 1985 houdende fiscale en andere bepalingen wat de hulp aan de slachtoffers van terrorisme betreft, *BS* 8 februari 2019.

augustus 1985 creëren het kader voor de werking van het Fonds tot hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, later het Fonds tot hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden en de occasionele redders¹¹³ (verder Slachtofferfonds), en de Commissie voor financiële hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, later de Commissie voor financiële hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden en de occasionele redders (verder Commissie Slachtofferfonds).

Deze wetgeving wil zeker geen afbreuk doen aan de aansprakelijkheid van de dader, noch wil men de verantwoordelijkheid tot betalen van de schadevergoeding zomaar afschuiven op de staat.¹¹⁴ Het principe van deze wet houdt in dat de staat slechts in subsidiaire orde een financiële hulp toekent indien de schade niet op een andere manier geheel of gedeeltelijk kan worden vergoed.¹¹⁵ De financiering van het Slachtofferfonds gebeurt door bij iedere veroordeling tot een geldboete van 25 euro of meer een bijdrage van 25 euro (x opdecimen) op te leggen.¹¹⁶

Onder bepaalde voorwaarden kan je je als slachtoffer (of na(ast)bestaande) dus wenden tot de Commissie voor financiële hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden en aan de occasionele redders. In hoofde van de slachtoffers wordt geen subjectief recht op schadeloosstelling gecreëerd maar kan dit hoogstens beschouwd

worden als een recht om een verzoek te doen tot het verkrijgen van een tegemoetkoming.¹¹⁷ Het starten van een procedure voor deze Commissie is kosteloos.¹¹⁸

Soorten hulp

Er zijn vijf soorten hulp die kunnen aangevraagd worden afhankelijk van het misdrijf waarvan men slachtoffer is geworden. Zo kunnen slachtoffers van opzettelijke gewelddaden (en de occasionele redders) en hun rechthebbers een (I) noodhulp, (II) financiële hulp, (III) aanvullende hulp en (IV) uitzonderlijke hulp vragen. Slachtoffers van terrorisme kunnen beroep doen op een (V) voorschot, financiële hulp of aanvullende hulp.

(I) Noodhulp kan toegekend worden wanneer elke vertraging in het bekomen van een financiële hulp een aanzienlijk nadeel zou betekenen - gelet op de financiële situatie van het slachtoffer - zoals de hoge medische kosten waarmee een slachtoffer kan geconfronteerd worden na een misdrijf. De noodhulp vormt een uitzondering op de regel dat eerst het strafonderzoek wordt afgehandeld en de rechterlijke overheid zich uitspreekt over de ingestelde vorderingen. De verzoeker moet het spoedeisend karakter van zijn aanvraag wel motiveren.¹¹⁹ Volgens artikel 36.3 van de Wet van 1 augustus 1985 kunnen slachtoffers van opzettelijke gewelddaden een verzoek tot noodhulp doen vanaf de indiening van

de klacht of de burgerlijke partijstelling.¹²⁰ Enerzijds houdt het verzoek tot noodhulp geenszins in dat de aanvrager daarna ook verplicht is om financiële hulp te vragen aan de commissie. Anderzijds is het wel zo dat wie zowel noodhulp als financiële hulp wil bekomen een dubbele aanvraag moet indienen. Deze aanvragen mogen wel in één akte of verzoekschrift geformuleerd worden.¹²¹

(II) Een financiële hulp is “het bedrag dat door de verzoeker als hoofdvergoeding wordt aangevraagd voor het volledige nadeel waarvoor hulp ten laste van de Staat kan worden toegekend.”¹²² Volgens artikel 33, § 2 van de Wet van 1 augustus 1985 is het maximaal bedrag 125 000 euro. Indien in de loop van de procedure tot het verkrijgen van een financiële hulp, na het verkrijgen van noodhulp, zou blijken dat het slachtoffer of diens rechthebbende inmiddels op een andere wijze reeds geheel of gedeeltelijk vergoed werd, zal de Commissie die bedragen verrekenen op het door haar begrote nadeel.

(III) Aanvullende hulp: Artikel 37.1 van de Wet van 1 augustus 1985 voorziet dat het slachtoffer om aanvullende hulp kan verzoeken wanneer na de toekenning van de initiële hulp het nadeel kennelijk is toegenomen. Deze aanvullende hulp wordt per opzettelijke gewelddaad en per verzoeker toegekend voor schade boven de 500 euro en is beperkt tot het op de dag van de neerlegging van ‘het

113 Art. 458 en 459 Programmawet van 27 december 2004, BS 31 december 2004, 2° ed.

114 *Parl.St.* Senaat 1984-85, nr. 873-1, 17 en nr. 873-2/1, 6 en 10.

115 M. STERKENS, “Het slachtofferfonds”, *OSS* 1994, 6.

116 Art. 29 Wet van 1 augustus 1985.

117 Art. 33 § 1 Wet 1 augustus 1985.

118 A. CATALDO en C. DEVILLERS, “La Commission pour l’aide financière aux victimes d’actes intentionnels de violence: limites et réalités pratiques” in F. GEORGE en N. COLETTE-BASECQZ, *Responsabilité civile et responsabilité pénale. Regards pratiques*, Limal, Anthemis, 2021, 362.

119 Commissie, *Verslag over de werkzaamheden (1998-1999)*, Brussel, 2000, 82-84.

120 Occasionele redders kunnen dit zodra de ontploffing of de reddingsdaad zich heeft voorgedaan.

121 Commissie, *op. cit.*, 1992-93, 37; Commissie, *op. cit.*, (1994-95), 40; Commissie 26 november 1998, A.R. 97.158/563.

122 Ministerie van Justitie, *Hulp van de staat van slachtoffers van opzettelijke gewelddaden*, 1986, 15.

verzoekschrift tot het bekomen van een hoofdhulp' toepasselijk bedrag verminderd met de reeds toegekende hulp en de eventuele noodhulp.¹²³

(IV) Uitzonderlijke hulp: Wanneer de dader onbekend blijft maar er geen beslissing tot seponering wegens onbekende dader wordt genomen, kan de Commissie een uitzonderlijke hulp toekennen voor de uitzonderlijke schade ten gevolge van het langdurig in het ongewisse blijven inzake identiteit en motieven van de dader(s).¹²⁴ De uitzonderlijke hulp wordt per opzettelijke gewelddaad en per verzoeker toegekend voor schade boven 500 euro en is beperkt tot het bedrag van 125 000 euro. Indien de verzoeker reeds een noodhulp, hulp of aanvullende hulp ontvangen zou hebben, dient deze in mindering gebracht te worden.

(V) Voorschot: Bij schade ten gevolge van een daad van terrorisme is het niet mogelijk om een verzoek tot noodhulp in te dienen maar kan een voorschot toegekend worden wanneer elke vertraging bij de toekenning van de financiële hulp de verzoeker een ernstig nadeel kan berokkenen.¹²⁵ Het voorschot wordt per daad van terrorisme en per verzoeker toegekend voor schade boven de 500 euro en is beperkt tot een bedrag van 125 000 euro.¹²⁶ Hier geldt het grensbedrag van 30 000 euro voor noodhulp, niet. Bij terreur wordt - in tegenstelling tot

bij noodhulp - de hoogdringendheid verondersteld¹²⁷ en wordt er geen rekening gehouden met de financiële situatie van de verzoeker bij de beoordeling van deze dringendheid.

Wie?

Personeel toepassingsgebied

Artikel 31 van de Wet van 1 augustus 1985 bepaalt aan wie de Commissie hulp kan toekennen. In de eerste plaats zijn dat de personen die ernstige lichamelijke of psychische schade ondervinden als rechtstreeks gevolg van een opzettelijke gewelddaad, *i.e.* de rechtstreekse slachtoffers. Daarnaast kunnen ook (bepaalde) erfgerechtigden van deze slachtoffers een verzoek richten aan de Commissie, *i.e.* de onrechtstreekse slachtoffers. Ook 'occasionele redders' kunnen een aanvraag doen. Dit zijn de personen die vrijwillig hulp bieden aan slachtoffers, niet in het kader van de uitoefening van een beroepsactiviteit in verband met de veiligheid en niet in het kader van een deelname aan eender welke gestructureerde vereniging.¹²⁸ Tot slot zijn ook slachtoffers van terrorisme gerechtigd om hulp te vragen aan de Commissie bij het Slachtofferfonds.¹²⁹

Territorialiteit en nationaliteit

In principe moet de opzettelijke gewelddaad gepleegd zijn in België.¹³⁰

Hierop bestaan uitzonderingen wanneer het slachtoffer een bepaalde functie heeft, zoals een militair op missie.¹³¹

Toekenningsvoorwaarden?

Schade

De visie is dat de Commissie geen integrale schadeloosstelling verzekert, maar een billijke financiële hulp toekent voor de schadeposten die ruim, maar niettemin limitatief zijn opgesomd in artikel 32 van de Wet van 1 augustus 1985.¹³² De Commissie oordeelt soeverein en is niet gebonden door de beslissing van de rechtbanken en hoven op het vlak van de toekenning van de schadevergoeding.¹³³

Wat betreft de schade die in aanmerking komt om vergoed te worden via het Slachtofferfonds, wordt een onderscheid gemaakt tussen de schade die geleden werd door rechtstreekse slachtoffers, dan wel door onrechtstreekse slachtoffers.

De schadeposten die vergoed kunnen worden aan de rechtstreekse slachtoffers van een opzettelijke gewelddaad of een daad van terrorisme zijn beperkt tot de morele schade¹³⁴, de medische kosten en de ziekenhuiskosten, de tijdelijke of blijvende invaliditeit, het verlies of de vermindering aan inkomsten ten gevolge van de tijdelijke of blijvende

123 Art. 37.2 Wet van 1 augustus 1985.

124 Art. 32, § 1, 9°, artikel 32, § 2, 7° en artikel 32, § 3, 4° Wet 1 augustus 1985.

125 Art. 42terdecies, 2 Wet van 1 augustus 1985.

126 Art. 42terdecies Wet van 1 augustus 1985.

127 Art. 42terdecies, 4° Wet van 1 augustus 1985.

128 In geval van overlijden, van de occasionele redder, zijn erfgerechtigden in de zin van artikel 731 van het Burgerlijk Wetboek, tot en met de tweede graad alsook aanverwanten tot en met dezelfde graad of personen die in duurzaam gezinsverband samenleefden met de overledene; Artikel 31, 5° Wet van 1 augustus 1985.

129 Art. 42bis Wet van 1 augustus 1985.

130 Art. 31bis, 1° Wet van 1 augustus 1985.

131 Art. 42 §3 Wet van 1 augustus 1985. Tot 2009 werd vereist dat het slachtoffer op het moment van het misdrijf de Belgische nationaliteit bezat; Wet van 30 december 2009, BS 15 januari 2010 waarbij die vereiste in artikel 31bis werd opgeheven.

132 *Parl.St.* Senaat 1984-85, nr. 873-1, 17; *Hand.* Senaat, 18 juni 1985, 3041 en 3054; *Hand.* Kamer, 23 juli 1985, 3491.

133 A. CATALDO en C. DEVILLERS, *op. cit.*, 374.

134 Hetgeen beraamd wordt op basis van de duur en de graad van de tijdelijke en blijvende invaliditeit.

arbeidsongeschiktheid, de esthetische schade, de procedurekosten met inbegrip van de rechtsplegingsvergoeding, de materiële kosten, de schade die voortvloeit uit het verlies van een of meer schooljaren en de uitzonderlijke schade ten gevolge van het langdurig in het ongewisse blijven omtrent de identiteit en de motieven van de dader of daders.¹³⁵

Zowel voor nabestaanden van een slachtoffer dat overleden is ten gevolge van een opzettelijke gewelddaad, als voor de nabestaanden van vermiste personen waarbij die vermissing hoogstwaarschijnlijk te wijten is aan een opzettelijke gewelddaad bestaat de mogelijkheid tot tegemoetkoming voor bepaalde schadeposten.¹³⁶ Niet alleen de nabestaanden in neergaande lijn, dus degenen die ten laste waren van het slachtoffer, maar ook erfgenamen in de opgaande lijn zijn overeenkomstig dit artikel gerechtigd om een aanvraag in te dienen. Er wordt immers verwezen naar de erfgerechtigden in de zin van artikel 731 van het Burgerlijk Wetboek, tot en met de tweede graad. De vergoedbare schadeposten zijn sterk gelijklopend voor het slachtoffer dat overleden,

dan wel vermist is.¹³⁷ Het verlies aan levensonderhoud voor personen die op het ogenblik van de gewelddaad ten laste waren van het slachtoffer, noch de schade die voortvloeit uit het verlies van een of meer schooljaren wordt vergoed voor nabestaanden van een overleden slachtoffer. Ter volledigheid dient vermeld te worden dat ook de (nabestaanden van de overleden) occasionele redders aanspraak kunnen maken op een vergoeding voor verschillende schadeposten.¹³⁸

T.g.v. een opzettelijke gewelddaad (of een daad van terrorisme)

De wetgever heeft bewust gekozen om niet het begrip “geweldsmisdrijf” te gebruiken.¹³⁹ Bijgevolg moeten de constitutieve bestanddelen van een misdrijf niet voltooid zijn opdat men aanspraak kan maken op een vergoeding vanwege het Slachtofferfonds. Een ander gevolg is dat dader in principe zelfs niet strafrechtelijk verantwoordelijk moet zijn volgens de strafwet, denk hierbij bijvoorbeeld aan minderjarigen.

Ook het inroepen van een rechtvaardigingsgrond – hetgeen het wederrechtelijk karakter aan een

misdrijf ontnemt – heeft geen consequenties voor de procedure voor het Slachtofferfonds.¹⁴⁰ Het is niet noodzakelijk dat de strafvordering succesvol werd afgehandeld zodat een vrijspraak maar ook het overlijden van de verdachte, amnestie, opheffing van de strafwet, afstand van klacht, minnelijke schikking, verjaring... de weg naar het Slachtofferfonds openlaat.¹⁴¹

Wat het materieel element betreft, dient de opzettelijke gewelddaad gericht te zijn tegen personen, niet tegen goederen.¹⁴² In de wetgeving vinden we geen definitie terug van het begrip “gewelddaad” zodat de invulling gebeurt door casuïstiek. Zo kunnen feiten van psychisch geweld, zoals een bedreiging, ook een opzettelijke gewelddaad zijn.¹⁴³

Opzet wordt vereist als moreel element. Dit houdt in dat de dader de intentie moet gehad hebben om een gewelddaad te plegen. Schadeveroorzakende feiten uit nalatigheid of onvoorzichtigheid zijn bijgevolg uitgesloten.¹⁴⁴ De opzettelijke gewelddaad moet niet noodzakelijk de uiteindelijk veroorzaakte schade beoogd hebben. Het volstaat dat het de bedoeling was om

135 Art. 32 §1 Wet van 1 augustus 1985.

136 Art. 32 §2 en §3 van de Wet van 1 augustus 1985.

137 Voor de vermiste slachtoffers worden geen begrafenis kosten vergoed.

138 Art. 32 §4, 1° Wet van 1 augustus 1985, voor de occasionele redders: de morele schade; de medische kosten en de ziekenhuiskosten, met inbegrip van de prothesekosten; de tijdelijke of blijvende invaliditeit; een verlies of vermindering aan inkomsten ten gevolge van de tijdelijke of blijvende arbeidsongeschiktheid; de esthetische schade; de procedurekosten met inbegrip van de rechtsplegingsvergoeding; de materiële kosten; de schade die voortvloeit uit het verlies van een of meer schooljaren.

Art. 32 §4, 2° Wet van 1 augustus 1985, voor de rechthebbenden van de occasionele redders: de morele schade; de medische kosten en de ziekenhuiskosten; het verlies aan levensonderhoud voor personen die op het ogenblik van de gewelddaad ten laste waren van het slachtoffer; de begrafenis kosten; de procedurekosten met inbegrip van de rechtsplegingsvergoeding; de schade die voortvloeit uit het verlies van een of meer schooljaren; de uitzonderlijke schade ten gevolge van het langdurig in het ongewisse blijven omtrent de identiteit en de motieven van de dader of de daders.

139 M. STERKENS, *op. cit.*, 22.

140 P. MORLET, «L'aide de l'Etat aux victimes d'infractions de violence», RDP, 1987, 901; M. STERKENS, *op. cit.*, 52-53.

141 C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEST en S. VANDROMME, *op. cit.*, 543.

142 Commissie voor hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, *Verslag over de werkzaamheden (1998-1999)*, Brussel, 2000, 36-37.

143 Commissie voor hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, *Verslag over de werkzaamheden (1998-1999)*, Brussel, 2000, 36.

144 M. STERKENS, *op. cit.*, 50-52; P. VERHOEVEN en L. VULSTEKE, *Het Fonds voor Financiële Hulp aan Slachtoffers van Opzettelijke Gewelddaden en Occasionale Redders*, Gent, Larcier, 2011, 101.

een gewelddaad te plegen, zelfs bij een ontoerekeningsvatbare dader.¹⁴⁵

Subsidiair karakter

Een beroep doen op de procedure voor de Commissie kan slechts in subsidiaire orde, en dit nadat eerst de gebruikelijke wegen om vergoeding te verkrijgen werden bewandeld. Bijgevolg is een tegemoetkoming door het Slachtofferfonds pas mogelijk wanneer de schade niet (voldoende) kan worden hersteld door de dader of de burgerlijk aansprakelijke partij, op grond van een stelsel van sociale zekerheid of een private verzekering, noch op enige andere manier. De benadeelde moet kunnen aantonen dat hij heeft getracht om op andere (traditionele) wijze enige vergoeding te bekomen zoals de gedwongen uitvoering t.o.v. de dader, het bekomen van een vergoeding via de arbeidsongevallenwetgeving, of het verkrijgen van vergoeding van een hospitalisatieverzekering.¹⁴⁶

De benadeelde dient dit subsidiaire karakter aannemelijk te maken maar in principe niet te bewijzen. Er dienen elementen te worden aangebracht waaruit blijkt dat de invordering bij de dader te onzeker, buitensporig duur of te langdurig in functie van het te verwachten resultaat zou zijn, m.a.w. wanneer de kansen op een geslaagde en daadwerkelijke invordering

quasi-onbestaande zijn.¹⁴⁷ In ieder geval wordt niet vereist dat voorafgaand aan de aanvraag dure en lange procedures of expertises (op burgerlijk vlak) worden afgewacht.¹⁴⁸

Recuperatiemogelijkheden door de Staat?

Er werden twee recuperatiemogelijkheden voorzien om de belangen van de schatkist te vrijwaren maar ook om te vermijden dat een dubbele schadevergoeding zou worden toegekend.¹⁴⁹

Ten eerste treedt de staat van rechtswege in de rechten van het slachtoffer voor het bedrag van de toegekende hulp tegen de dader of de burgerlijk aansprakelijke partij.¹⁵⁰ Ten tweede kan de Staat de volledige of gedeeltelijke terugbetaling van de toegekende hulp vorderen wanneer het slachtoffer na de uitbetaling ervan toch vergoed wordt.¹⁵¹ Het vorderen van een volledige of gedeeltelijke terugbetaling is ook mogelijk wanneer de hulp geheel of gedeeltelijk is toegekend op basis van valse of onvolledige verklaringen van de verzoeker.¹⁵² Bij noodhulp geldt een extra terugvorderingsmogelijkheid want de Staat kan in dat geval de (volledige of gedeeltelijke) terugbetaling vorderen wanneer een in kracht van gewijsde gegane rechterlijke beslissing de (volledige of gedeeltelijke) verantwoordelijkheid bij het slachtoffer legt.¹⁵³

Burgerlijke partij als bevoorrechte schuldeiser

Sinds 2014 verschaft de hypotheekwet de slachtoffers van strafbare feiten een algemeen voorrecht opdat slachtoffers van strafbare feiten meer kans zouden maken op vergoeding van schade.¹⁵⁴ Dit betekent dat zij een bevoorrechte plaats krijgen indien ze bij de verdeling van het actief van de veroordeelde in samenloop met andere schuldeisers komen. De Staat heeft m.b.t. de gedane gerechtskosten in strafzaken echter wel voorrang, alsook de advocaat van de veroordeelde voor de kosten van de verdediging.¹⁵⁵ Overeenkomstig de hypotheekwet verwijst begrip "slachtoffer" naar de natuurlijke persoon en zijn rechtverkrijgenden tot en met de tweede graad. De wettelijk gesubrogeerde (bv. de verzekeraar) kan geen aanspraak maken op dit voorrecht.

Het toepassingsgebied is wel beperkt vermits dit voorrecht enkel geldt voor de vergoeding toegekend aan slachtoffers voor lichamelijke of psychische schade als gevolg van opzettelijke gewelddaden die een strafbaar feit vormen. Slachtoffers van onopzettelijke gewelddaden (bv. verkeersongevallen), slachtoffers die enkel materiële schade geleden hebben en slachtoffers van een dader die vrijgesproken werd, vallen uit de boot.

145 S. OSCHINSKY, "Intervention de l'état dans l'indemnisation des victimes d'actes intentionnels de violence", *JT* 1986, 54; Contra: *Parl.St.* Kamer 1984-85, nr. 873, 2/1°, 26; Commissie voor hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, *Verslag over de werkzaamheden (1998-1999)*, Brussel, 2000, 15.

146 M. STERKENS, *op. cit.*, 12.

147 Commissie voor hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, *Verslag over de Werkzaamheden (1992-93)*, Brussel, 1994, 30-32; M. STERKENS, *op. cit.*, 40-42.

148 *Parl.St.* Senaat 1984-85, nr. 873, 2/1°, 9.

149 I. BOONE, *Verhaal van derde-betalers op de aansprakelijke*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 127.

150 Art. 39 § 1 Wet 1 augustus 1985.

151 Art. 39 § 2 Wet 1 augustus 1985.

152 Art. 39 § 3 Wet 1 augustus 1985.

153 Art. 39 § 4 Wet 1 augustus 1985.

154 Wet van 21 februari 2014 tot wijziging van de hypotheekwet van 16 december 1851, teneinde voorrechten in te stellen ten gunste van de slachtoffers van strafbare feiten, *BS* 15 mei 2014.

155 Art. 1-4 van de Wet van 5-15 september 1807 betreffende de wijze van inning van de gerechtskosten ten voordele van de openbare schatkist in criminele, correctionele en politiezaken jo. art. 19, 1° Hypotheekwet; B. VAN DEN BERGH, "Het voorrecht van de gerechtskosten" *BHBP* 2019, 219.

Vermits het voorrecht geldt op zowel roerende¹⁵⁶ als onroerende goederen, kan artikel 27,5° van de hypotheekwet nog soelaas bieden indien de insolvalabele dader een onroerend goed bezit. In dit geval dient er snel gehandeld te worden aangezien binnen een termijn van twee maanden sinds het in kracht van gewijsde gaan van de beslissing, het voorrecht moet worden ingeschreven in de registers van de hypotheekbewaarder van de plaats waar het goed gelegen is.¹⁵⁷

Sinds de invoering van dit voorrecht doet het Slachtofferfonds zeker niet minder uitkeringen. De vraag rijst of het toepassingsgebied van de voorrechten die ingevoerd werden door de wet van 21 februari 2014 moet worden uitgebreid en/of de modaliteiten moeten worden versoepeld?

De afschaffing van het algemeen voorrecht van de schatkist zou een andere optie kunnen zijn. HOSKENS stelt terecht dat particuliere schuldeisers op het moment dat er eens kan geïnd worden, worden geconfronteerd met de Belgische staat die hun voorbijsteekt. Ook BOGAERTS en GERRITS pleiten voor de schadevergoeding als afdwingbare en tastbare vorm van herstel voor het slachtoffer.¹⁵⁸ Deze slachtoffers hebben op dat moment een (lange) weg afgelegd – inclusief kosten gemaakt – om een uitvoerbare titel te verkrijgen én deze te laten uitvoeren.¹⁵⁹ De afschaffing van een algemeen voorrecht van de schatkist

zou ertoe kunnen leiden dat slachtoffers vaker initiatief willen nemen om voor hun rechten op te komen.¹⁶⁰

Verzekeringen

Het slachtoffer kan zijn persoonlijke verzekering aanspreken voor een vergoeding indien de schade, die veroorzaakt werd door het misdrijf, verzekerd is. Zo kan een slachtoffer van een inbraak zijn diefstalverzekering aanspreken en in geval van brandstichting kan er beroep gedaan worden op de brandverzekering. Bij misdrijven met lichamelijke gevolgen zullen persoonlijke verzekeringen tussenkomen, d.w.z. voor het deel dat niet gedekt werd door de sociale zekerheid. Er bestaan echter ook bijzondere afzonderlijke verzekeringen, bijvoorbeeld tegen geweldpleging en daden van terrorisme.¹⁶¹

Een volledige schadeloosstelling is niet altijd gegarandeerd vermits de verzekerde schade steeds beperkt is tot een maximumbedrag vermeld in de polis (in het geval van materiële schade). Een ander heikel punt zijn de vrijstellingen of 'franchises' waardoor het slachtoffer zelf moet instaan voor een deel van het schadebedrag. Dit is om de verzekeraars te beschermen tegen claims voor zeer kleine schadevergoedingen.¹⁶²

De verzekeraar zal zich na betaling van zijn cliënt of de begunstigde in de plaats kunnen stellen van die vergoede

persoon om diens rechten en rechtsvorderingen uit te oefenen t.a.v. de dader. Subrogatie van de verzekeraar in de rechten van de verzekerde is een wettelijke mogelijkheid die voorzien is in veel rechtstakken zoals de burgerlijke aansprakelijkheid verzekering of de woningverzekering.¹⁶³

Sociale zekerheid

Zoals bij private schadeverzekeringen, worden ook in het kader van de sociale zekerheid de uitkeringen toegekend wanneer zich een bepaald (sociaal) risico voordoet ongeacht wie daaraan schuld heeft.¹⁶⁴ De voorwaarden om recht te hebben op een uitkering, die wordt toegekend bij een administratieve beslissing door een sociale zekerheidsinstelling, zijn laagdrempelig binnen het socialezekerheidsrecht. Tegenover die laagdrempeligheid staat wel een minder royale vergoeding dan de schadevergoeding die als burgerlijke partij nagestreefd kan worden. Het socialezekerheidsrecht beoogt geen volledig herstel van de schade maar wil de schadelijder de mogelijkheid bieden om in zijn levensonderhoud (en dat van zijn gezin) te blijven voorzien. Het slachtoffer dat geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschikt wordt n.a.v. een misdrijf, kan een vergoeding krijgen voor de schade t.g.v. inkomstenderving op basis van de Arbeidsongevallenwet; de economische schade wordt slechts tot op zekere hoogte vergoed en de morele

156 Art. 19, 3°ter Hypotheekwet.

157 Bij een tijdig ingeschreven (i.e. binnen twee maanden na het in kracht van gewijsde treden van de beslissing) voorrecht, wordt het eigenlijk pas uitgeoefend na de wettelijke en bedongen hypotheek die vóór het tijdstip waarop de beslissing in kracht van gewijsde is gegaan bij het hypotheekkantoor werden ingeschreven. Bij een laattijdige inschrijving neemt het voorrecht pas rang op de dag waarop het wordt ingeschreven.

158 T. BOGAERTS en R. GERRITS, *op. cit.*, 2.

159 E. HOSKENS, "Voorrechten voor slachtoffers opzettelijke. Gewelddaden: onbekend is onbemind?", *De Juristenkrant* 2017, afl. 359, 13.

160 *Ibid.*

161 I. AERTSEN, S. CHRISTIAENSEN, L. HOUGARDY en D. MARTIN, *Vademecum politionele slachtofferbejeging*, Gent, Academia Press, 2002, 146.

162 *Ibid.*, 131-133.

163 *Ibid.*, 126.

164 De sociale risico's worden meestal gedefinieerd als enerzijds gebeurtenissen die een persoon beletten normale beroepsinkomsten te verwerven (ziekte, invaliditeit, ouderdom, vroegtijdige dood en werkloosheid), anderzijds gebeurtenissen die hem lasten opleggen die zijn levensstandaard kunnen verlagen (ziektekosten en gezinslast); I. BOONE, *Verhaal van de derde-betalers op de aansprakelijke*, Intersentia, 2009, 20.

schade zelfs helemaal niet.¹⁶⁵ Dat slachtoffer kan via de wegen van het gemeen recht geen vergoeding meer vragen voor de schade die al gedekt is door de Arbeidsongevallenwet.¹⁶⁶

Voorstellen tot aanpassingen en buitenlandse voorbeeld

Fondsen

Uitbreiding Slachtofferfonds

Zoals besproken zijn er strikte voorwaarden verbonden aan een tussenkomst van het Slachtofferfonds. BOGAERTS en GERRITS zijn voorstander van een uitbreiding van de doelgroep van het fonds voor financiële hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden. Hierbij kan verwezen worden naar het Franse *“Fonds de garantie des victimes d’actes terroristes et d’autres infractions”* dat zich niet beperkt tot slachtoffers van opzettelijke gewelddaden. Zo kunnen ook slachtoffers van vermogensdelicten aanspraak maken op een gelimiteerde vergoeding rekening houdend met hun financiële situatie. Bijkomende sponsoring van het fonds zou kunnen door het gebruik van geldboetes maar ook door een beter beleid op het vlak van terugvordering van de uitgekeerde bedragen bij daders. In Frankrijk kan het fonds

rekenen op financiering door een belasting op premies voor verzekeringscontracten inzake goederen.¹⁶⁷

Herstelfonds

In onze samenleving heerst een specifieke relatie tussen herstel en schadevergoeding. Een geheel of gedeeltelijke vergoeding zou een wezenlijke bijdrage zijn tot herstel.¹⁶⁸ Waar het Slachtofferfonds vanuit de solidariteitsgedachte het slachtoffer financieel begunstigt, wil het herstelconcept dit soort faciliteit plaatsen op het veld van wederzijdse betekenisverlening van de dader en het slachtoffer.¹⁶⁹ In het kader van de herstelgerichte strafuitvoering gebeurde de oprichting van een Herstelfonds voor het eerst in een onderzoeksproject rond herstelgerichte strafuitvoering dat door de KU Leuven en de Universiteit van Luik werd uitgevoerd in opdracht van de toenmalige minister van Justitie. Dit fonds geeft een onvermogen gedetineerde de kans om een aanvraag in te dienen bij het Herstelfonds om binnen of buiten de gevangenis te werken voor een organisatie met een humanitair doel.¹⁷⁰ Een van de onderzoeksvragen betrof immers de wijze waarop men binnen de gevangeniscontext, waar gevangenisarbeid schaars en onderbetaald is, mogelijkheden heeft om verantwoordelijkheid

op te nemen voor slachtoffers.¹⁷¹ De tussenkomst van het Herstelfonds is zeker niet bedoeld als substituut voor de schadevergoeding, het gaat hooguit om een symbolisch gebaar. Elke initiële interesse en aanvraag voor het Herstelfonds wordt daarom gekaderd binnen een herstelbemiddeling; het helpt vooral mee aan het opstarten van de communicatie tussen dader en slachtoffer.¹⁷² Het initiatief voor het leveren van een inspanning bij een zelfgekozen humanitaire instelling moet van de dader komen en het Herstelfonds zal dan een vooraf vastgelegd bedrag overmaken aan het slachtoffer in ruil voor het geleverde vrijwilligerswerk.¹⁷³ Praktijkervaringen laten blijken dat het Herstelfonds conceptueel in zijn opzet slaagt.¹⁷⁴ Maar er is ook kritiek, zelfs vanuit de herstelgerichte hoek. Zo stelt NOUWYNCK dat de herstelkans die wordt gecreëerd een normering en disciplinerende inhoudt van hen die maatschappelijk reeds kwetsbaar staan. Dat veroordeelden ondanks hun insolventie worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid zou te zeer bijdragen aan de tendens van individualisering van schuld. Het ontnemen van het laatste alibi van kansarmoede zou een identificatie van schuld en individualisering zijn die afbreuk doet aan fundamentele rechten. Een andere kritiek is dat het humanitair werk als niets anders dan

165 I. BOONE, *op. cit.*, 2009, 21.

166 Cumulatie van twee vergoedingen voor eenzelfde schade is niet toegestaan volgens artikel 46 Arbeidsongevallenwet; C. PERSYN, “Problemen bij de samenloop van vergoedingsregelingen. Het gemeen recht, arbeidsongevallen en ziekteverzekering”, *RW* 1990-1991, nr. 9, 280.

167 M. MERCIER, *20 ans d’indemnisation des victimes d’infractions*, Paris, L’Harmattan, 2012.

168 M. BOUVERE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *Handboek forensisch welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 536.

169 *Ibid.*, 537.

170 T. DAEMS, P. DE WITTE en G. ZUIJDWEGT, *De gekooide mens*, Universitaire Pers Leuven, 2016, 187.

171 P. BROUCKMANS, I. VANDEURZEN, H. VERHOUVEN & A. VERSTRAETE o.l.v. prof. T. PETERS, *Project ‘Herstelgerichtedetentie’*, in opdracht van het ministerie van Justitie e.a., KU Leuven (n.g.), tussentijds verslag, juni 1999, p. 7.

172 A. MARCHAL, “Het Herstelfonds in penitentiaire inrichtingen”, *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2015, 32.

173 In 2003 beslist de Dienst Individuele Gevallen om geen uitgangsvergunningen meer toe te staan, behalve in de zes maanden voorafgaand aan een voorwaardelijke invrijheidstelling. Hierdoor wordt de potentiële groep gedetineerden sterk ingeperkt zodat het Herstelfonds slechts inzetbaar wordt tegen het einde van de strafuitvoering. In eerder uitzonderlijke gevallen (waarbij uitgangsvergunningen worden geweigerd) wordt toegestaan dat ook werk vanuit een organisatie binnen de gevangenis mag worden uitgevoerd; A. MARCHAL, *op. cit.*, 35.

174 F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET, *Strafrecht als roeping. Liber Amicorum Lieven Dupont*, Universitaire Pers Leuven, 2005, 1242; X., “Een blik op 2016”, www.moderator.be.

loonarbeid kan worden beschouwd en de vergoeding bijgevolg lager is dan het wettelijk bepaald minimumloon.¹⁷⁵

(Meer) inzetten op herstelbemiddeling¹⁷⁶ in de strafuitvoering

Artikel 553 Sv. stelt expliciet dat herstelbemiddeling mogelijk is tijdens de strafuitvoering. Met de invoering van herstelconsulenten in het Belgisch gevangeniswezen in 2000 werd officieel het herstelgericht gedachtegoed in de strafuitvoering ingevoerd. Overeenkomstig de Basiswet van 2005¹⁷⁷ vormt het herstel van de schade aangericht door het misdrijf een van de doelstellingen van de uitvoering van de vrijheidsstraf.¹⁷⁸ Bij herstelbemiddeling in de fase van de strafuitvoering wordt er ruimte gecreëerd voor dialoog tussen het slachtoffer en de veroordeelde om zelf desgewenst afspraken te maken over bijvoorbeeld contact- en/of plaatsverboden maar ook over andere zaken die kunnen bijdragen aan het herstel van het slachtoffer. Daarnaast zouden het slachtoffer en de veroordeelde dader uiteraard ook de schadevergoeding kunnen bespreken. Het Herstelfonds kadert binnen deze slachtofferdaderbemiddeling. Vandaag is er in elke gevangenis een aanbod slachtofferdaderbemiddeling. De aanvragen tot die herstelbemiddeling gaan in stijgende lijn.¹⁷⁹ Dat de strafuitvoeringsrechtbank rekening kan houden met de herstelbemiddeling – in die zin dat

slachtoffergerichte tegenindicaties zullen kunnen weerlegd worden – kan een motivatie zijn voor een gedetineerde om zich te engageren.

Inspiratie uit Nederland?

In Nederland kan de persoon die rechtstreeks schade¹⁸⁰ heeft geleden door een strafbaar feit zich op basis van artikel 51a lid 1 van het Nederlands Wetboek van Strafvordering (verder NSv.) voegen als ‘benadeelde partij’ in het strafproces. Dit houdt in dat een slachtoffer bij de Officier van Justitie een vordering tot schadevergoeding – d.m.v. een voegingsformulier – kan indienen. Het instituut van de ‘benadeelde persoon’ heeft dus een andere betekenis dan in België. De Officier van Justitie dient deze schadevergoeding namens het slachtoffer geheel of gedeeltelijk in, waarna de rechter oordeelt of de beklaagde/beschuldigde deze schadevergoeding al dan niet geheel of gedeeltelijk moet betalen.¹⁸¹

Schadevergoedingsmaatregel

Naast de beslissing over de schadevergoeding zelf, zal de strafrechter in Nederland ook oordelen of de schadevergoedingsmaatregel moet worden opgelegd. Deze schadevergoedingsmaatregel kan het slachtoffer niet zelf vorderen, maar gebeurt op initiatief van de Officier van Justitie. De rechter kan ook besluiten de maatregel op te leggen als deze niet door de Officier van Justitie geëist is.

De schadevergoedingsmaatregel in artikel 36f van het Nederlands Wetboek van Strafrecht (verder NSr.) houdt in dat aan de veroordeelde de verplichting wordt opgelegd tot betaling van een som geld aan de staat ten behoeve van het slachtoffer. De staat keert het ontvangen bedrag dan onverwijld uit aan het slachtoffer. Het houdt bijgevolg in dat de Staat – meer bepaald het Centraal Justitieel Incassobureau (verder CJIB) – wordt belast met de incasso van de toegekende schadevergoeding. De betalingen door de veroordeelde aan de staat verricht, strekken in de eerste plaats tot voldoening van de schadevergoedingsmaatregel en pas in tweede orde tot voldoening van een opgelegde boete.¹⁸²

De rechter kan de maatregel opleggen indien en voor zover de verdachte jegens het slachtoffer naar burgerlijk recht aansprakelijk is voor de schade die door het strafbare feit is toegebracht.¹⁸³ Indien de strafrechtsprocedure eindigt zonder veroordeling of oplegging van een maatregel (bv. internering), maar wél met een schuldigverklaring, kan deze schadevergoedingsmaatregel worden opgelegd. In geval van vrijspraak kan er logischerwijze geen schadevergoedingsmaatregel volgen vermits er ook geen schadevergoeding kan worden uitgesproken. Het tenlastegelegde feit wordt immers niet bewezen verklaard. In de praktijk is het zo dat de rechter, als hij de vordering van de benadeelde

175 F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET, *op. cit.*, 1244.

176 Herstelbemiddeling draait rond het contact tussen slachtoffer(s) en dader(s); de “herstelgedachte” staat centraal want de straf van de dader vervalt niet terwijl bij bemiddeling in strafzaken het de bedoeling is om het geschil te regelen zonder dat er nog een tussenkomst van de rechter moet volgen.

177 Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005.

178 Art. 9 §2 Basiswet.

179 In 2019 ging het om 55 aanvragen en hiervan kregen er 49 een positief advies. Over twee dossiers werd er echter nog geen beslissing genomen. In totaal ging het in 2019 om een totaal goedgekeurd bedrag van 55.602 euro. Er is een stijging merkbaar in het gebruik van het herstellfonds; Overzicht dossiers herstellfonds 2010-december 2019.

180 Rechtstreekse schade betreft de persoon die getroffen is in een belang dat door de overtreden bepaling wordt beschermd, inclusief zijn nabestaanden in geval van overlijden; Art. 51f NSv.; C.P.M. CLEIREN en J.F. NIJBOER, *Strafvordering. Tekst en commentaar. De tekst van het Wetboek van Strafvordering en enkele aanverwante wetten voorzien van commentaar*, Deventer, Kluwer, 2011, 141-143.

181 Art. 51g NSv.

182 Art. 36f, lid 4 NSr.

183 Art. 36f, lid 2 NSr.

partij toewijst, bijna altijd de schadevergoedingsmaatregel uitspreekt, zelfs indien het niet gevorderd wordt door het Openbaar Ministerie.¹⁸⁴ Bovendien kan de rechter bepalen dat schadevergoedingsmaatregel – zoals de geldboetes¹⁸⁵ – in termijnen mag betaald worden.¹⁸⁶

Meerwaarde?

Een eerste voordeel is dat de mogelijkheden voor het bekomen van een schadevergoeding ruim zijn. Zo is een schadevergoedingsmaatregel zelfs mogelijk indien het slachtoffer zich niet als benadeelde partij gevoegd heeft in het strafproces maar ook indien de voeging onontvankelijk was wegens formele redenen zoals een voegingsformulier dat werd ingediend door een minderjarige die niet wettelijk vertegenwoordigd wordt. De rechter kan immers ambtshalve een schadevergoedingsmaatregel opleggen indien en voor zover de verdachte jegens het slachtoffer naar burgerlijk recht aansprakelijk is voor de schade die door het strafbare feit is toegebracht.¹⁸⁷

Een bijkomend groot voordeel van de schadevergoedingsmaatregel is dat het CJIB initieel belast is met het

incasseren van de schadevergoeding en niet het slachtoffer zelf. BOGAERTS en GERRITS pleiten voor de oprichting van een centraal orgaan naar het voorbeeld van het Nederlands Centraal Justitieel Incassobureau dat verantwoordelijk is voor de uitvoering van alle financiële gevolgen van een strafrechtelijke uitspraak. Het grote voordeel van een dergelijke dienst is de centralisatie van alle administratieve gegevens.¹⁸⁸ Het gebrek aan een degelijke informatie-flux is een van de problemen bij het niet uitbetalen van de schadevergoeding die zouden kunnen worden opgelost door de inrichting van een gecentraliseerd orgaan. Het daadwerkelijk innen van geldsommen levert een belangrijke bijdrage aan de geloofwaardigheid en het gezag van de overheid.

Bij de inning van de schadevergoeding laat het CJIB de effectieve betaling voorgaan op de termijn waarbinnen dit dient te gebeuren.¹⁸⁹ Ter incasso van de schadevergoedingsmaatregel begint het CJIB met het versturen van een aanschrijving met acceptgiro naar de dader met het verzoek het opgelegde bedrag binnen 30 dagen te betalen. Bij niet-betaling volgt een eerste (en eventueel een tweede) aanmaning, waarbij het bedrag in beide

gevallen verhoogd wordt.¹⁹⁰ Wanneer ook de aanmaningen zonder gevolg blijven, kan een dwangbevel worden uitgevaardigd. De gerechtsdeurwaarder krijgt de vordering dan in handen. Wanneer de vordering niet betaald wordt, is de stok achter de deur een vervangende hechtenis. De schadevergoedingsmaatregel in Nederland zorgt er evenwel niet voor dat de vervangende hechtenis de betalingsverplichting opheft.¹⁹¹ De term is daarom enigszins verwarrend. De vervangende hechtenis leidt er wel toe dat de verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie bij het invorderen zal stoppen en het slachtoffer alsnog op andere wijzen de schadevergoeding zal moeten innen.¹⁹² Kortom, de kans bestaat dat de dader niet veroordeeld wordt tot een gevangenisstraf wegens het plegen van een strafbaar feit, maar toch in de gevangenis belandt wegens gebrek aan financiële draagkracht. Dit is verregaand. In België komt de vervangende gevangenisstraf enkel in beeld wanneer een hoofdstraf niet wordt uitgevoerd. Voor burgerrechtelijke veroordelingen bestaat geen lijfswang (meer)¹⁹³ Bovendien wordt de gevangenisstraf in België als een *ultimum remedium* beschouwd.¹⁹⁴ En werd meermaals geopperd om de

184 Bijna alle geïnterviewde rechters geven aan de schadevergoedingsmaatregel niet op te leggen als de benadeelde partij een grootwinkelbedrijf is, of een gemeente, energiebedrijf, of andere grote rechtspersoon, omdat deze zelf genoeg mogelijkheden hebben om het bedrag te incasseren. Voor kleinere detailhandels, zoals eenmansbedrijfjes, wordt de schadevergoedingsmaatregel wel opgelegd; S. VAN WINGERDEN, M. MOERINGS en J. VAN WILSEM, *De praktijk van schadevergoeding voor slachtoffers van misdrijven*, Den Haag, BJU, 2007, 83.

185 Art. 24a NSr.

186 Art. 34f, lid 4 NSr.

187 Art. 36f, lid 1 NSr.; Aanbevelingen behandeling civiele schadevordering in het strafproces 2004.

188 Zoals bijvoorbeeld de naam van de gesubrogeerde partijen of het definitieve bedrag dat verschuldigd is.

189 CJIB Jaarbericht 2005, p. 35.

190 Art. 5.2 Besluit van 5 februari 1997 houdende regels ter uitvoering van de inning van de in de artikelen 36e en 36f van het Wetboek van Strafrecht bedoelde maatregelen.

191 Art. 36f, lid 8 j° artikel 24c NSr.

192 In Nederland bestaat een voorschotregeling; wanneer de veroordeelde acht maanden na de definitieve beslissing in gebreke blijft de schadevergoeding te betalen, hebben zij recht om een voorschot aan te vragen via het CJIB. De staat zal dan het uitgekeerde bedrag trachten te verhalen op de veroordeelde; Art. 36f lid 7 NSr.

193 De vervangende gevangenisstraf kan worden uitgevoerd bij het niet betalen van de geldboete (art. 40 Sw.), het niet uitvoeren van de werkstraf (art. 37quinquies Sw.), autonome probatiestrif (art. 37octies Sw.) en straf onder elektronisch toezicht (art. 137ter Sw.).

194 In tal van beleidsnota's van de minister van Justitie vinden we dit gedachtegoed terug; zie bv. "Algemene beleidslijnen van het ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 2000", *Parl.St.* Kamer 1999-00, nr. 0198/013, p. 26 e.v.; "Algemene Beleidsnota van de minister van Justitie", *Parl.St.* Kamer 2003-04, nr. 0325/016, p. 35; "Algemene Beleidsnota van de minister van Justitie", *Parl.St.* Kamer 2007-08, nr. 995/003, p. 4.

vervangende gevangenisstraf af te schaffen bij de geldboete omdat het in de eerste plaats degenen treft die over onvoldoende middelen beschikken.¹⁹⁵ Bij het opleggen van een geldboete kan nog rekening gehouden worden met het draagkrachtbeginsel¹⁹⁶, maar dit geldt niet voor de schadevergoedingsmaatregel. Ook de ernst van het feit wordt niet in rekening gebracht.¹⁹⁷ De mogelijkheid, die voor geldboetes bestaat om in termijnen te betalen¹⁹⁸, is wel van toepassing verklaard op de Nederlandse schadevergoedingsmaatregel.¹⁹⁹ De rechter kan dus ook voor de schadevergoeding bepalen dat de verdachte deze in termijnen betaalt.

Conclusie

Niemand vraagt erom slachtoffer te zijn van een misdrijf. Het slachtoffer dat schade lijdt, kan die schade vergoed krijgen door zich burgerlijke partij te stellen of zich tot de burgerlijke rechtbank te richten. Aan een burgerlijke partijstelling zijn een aantal wettelijk bepaalde voorwaarden verbonden. Naast de algemene ontvankelijkheidsvoorwaarden van rechts- en handelingsbekwaamheid dient het slachtoffer ook zijn hoedanigheid en belang aan te tonen overeenkomstig de artikelen 17 en 18 van het Gerechtelijk Wetboek. Om daarnaast aan de bijzondere voorwaarden binnen het strafprocesrecht te voldoen, moet de strafvordering ontvankelijk zijn – de burgerlijke vordering is immers accessoir – en moet het slachtoffer ‘beweren benadeeld te zijn’. Wanneer de schadevergoeding wordt toegekend, is het in België de

verantwoordelijkheid van de burgerlijke partij om de schadevergoeding af te dwingen wanneer deze niet vrijwillig wordt betaald. De gerechtsdeurwaarder zal bij een gedwongen uitvoering in de meeste gevallen echter ook botsen op het onvermogen van de veroordeelde.

Wanneer de schade niet (volledig) en daadwerkelijk kan worden hersteld door de dader of niet vergoed kan worden op basis van een stelsel van sociale zekerheid of een private verzekering, kan het slachtoffer zich eventueel wenden tot het Slachtofferfonds. Dit fonds voorziet in een subsidiaire en forfaitaire tussenkomst van de overheid bij personen die het slachtoffer zijn van ernstig lichamelijk letsel of een nadeel voor hun gezondheid ervaren als gevolg van een opzettelijke gewelddaad. De doelgroep is dus beperkt, net zoals de uitkeringen waaraan een plafond gesteld is. Een uitbreiding van dit fonds, zowel van het personeel als materieel toepassingsgebied, zou een denkpiste kunnen zijn die gemotiveerd wordt door maatschappelijke solidariteit.

Bij onze noorderburen is de schadevergoedingsmaatregel van kracht. Bij deze maatregel wordt de veroordeelde de verplichting opgelegd tot betaling van een som geld aan de staat ten behoeve van het slachtoffer. De staat keert het ontvangen bedrag dan onverwijld uit aan het slachtoffer. Een meerwaarde is dat deze maatregel een afbetaling in termijnen mogelijk maakt zodat er rekening kan

gehouden worden met de precare financiële situatie van de veroordeelde. Maar hét grote voordeel is dat het CJIB initieel belast is met het innen van de schadevergoeding en niet het slachtoffer. Dit is een vorm van erkenning naar het slachtoffer toe. Dergelijk gecentraliseerd orgaan zou bijvoorbeeld ook de administratieve gaten op het vlak van informatiedoorstroming kunnen dichten. Het niet voldoen van de schadevergoedingsmaatregel kan in Nederland zelfs leiden tot een vervangende hechtenis. Weliswaar niet in de letterlijke zin van het woord vermits dit de betalingsverplichting niet opheft. Dat iemand in de gevangenis zou belanden wegens het ontbreken van financiële draagkracht, is niet waar het Belgisch detentiebeleid voor staat. Daarenboven lijkt in ons systeem een drijfveer te ontbreken om slachtoffers daadwerkelijk te vergoeden en lijkt het toekennen van een schadevergoeding soms eerder een symbolische beslissing.

195 R. ROZIE en D. VANDERMEERSCH, “De zin van de korte gevangenisstraf in vraag gesteld”, *RW* 2017-18, nr. 9, 325; *Eindverslag Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Deel II – Straftoemeting*, 13-15 en 26-42.

196 Dit betekent dat een passende bestraffing wordt opgelegd aan de verdachte zonder dat zijn inkomen en vermogen onevenredig wordt getroffen; art. 24 NSr. Ook in België bestaat die milderingsbevoegdheid voor beklagden die hun precare financiële toestand kunnen bewijzen; art. 163, lid 2 en 3 Sv en art. 195 lid 2 en 6 Sv.

197 O.w.v. het herstellende karakter van de maatregel heeft de Hoge Raad geoordeeld dat de rechter bij de bepaling van de hoogte van het schadebedrag geen rekening moet houden met de draagkracht van de veroordeelde; HR 19 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ8788, NJ 2007/359, rov. 3.6; Het gaat om een maatregel zodat bij de bepaling van de hoogte van het bedrag geen rekening gehouden gaat worden met de ernst van het feit, de verwijtbaarheid van het gedrag en de draagkracht van de verdachte; Kamerstukken II 1989/90, 21 345, nr. 3, p. 6. Bijgevolg worden soms relatief hoge betalingsverplichtingen als schadevergoedingsmaatregel opgelegd aan veroordeelden met geen tot weinig inkomsten. Dit leidt dan weer tot een hoge schuldenlast en weinig zicht op verbetering van de financiële situatie op korte termijn.

198 Art. 24a NSr.

199 Art. 36f lid 4 NSr.

Van Don Quichotte en Ducpétiaux

Uitdagingen voor het gevangeniswezen aan het begin van de 21ste eeuw

Hans Claus¹

Het had een roman moeten worden, een beeldengalerij of een gedichten-cyclus. Niemand is in de wieg gelegd als gevangenisdirecteur. En toch is die gevangenis in mijn geval een belangrijk levenswerk geworden. In 1986 ben ik heel jong, als drieëntwintigjarige directeur 'derde klasse', geconfronteerd geworden met de intrigerende, indringende wereld van de detentie. Het imposante gebouw van de Gentse gevangenis, in de volksmond 'De Nieuwe Wandeling' genaamd, een Ducpétiaux-gevangenis van 1862, riep ook bij mij gevoelens van statigheid op, van een zachte, van fysiek geweld gespeende uitoefening van macht die tot inkeer en verbetering dwong.

Ik was een pas afgestudeerd criminoloog. De rangen van de criminologen waren in de jaren tachtig eerder dun bevolkt. Ook de gevangenis was niet volzet. We leefden in de nadagen van de welvaartsmaatschappij en de strafuitvoering was zelden in het nieuws. De gevangenis werd door de kritische professoren die ons hadden opgeleid, beschouwd als 'een systeem op drift', eigenlijk als verouderd. De liberalisering van het gevangenisregime had trouwens in de meeste inrichtingen de eenzame opsluiting al verdreven. In de Nieuwe Wandeling

had dit ook een bouwkundige vertaling gekregen. De tralies waren er weggehaald en overdag stonden de 'winketten' (luiken) van de celdeuren open.

Progressieve gevangenisdirecteuren die onderwijs en ontspanning wilden organiseren of mogelijkheden tot bezoek wilden uitbreiden, kregen daartoe de ruimte binnen het Koninklijk Besluit van 1965.² Ze konden dit dus realiseren zonder last te krijgen van het 'hoofdbestuur'. De enige weerstand die zij moesten overwinnen was die van het eigen personeel, die in de greep was van de macht der eeuwenlange gewoonte. Er ontstonden grote verschillen tussen de verschillende inrichtingen. De inmenging van het centraal gezag in de Nieuwe Wandeling was zo klein dat zelfs over de verbouwingen werd beslist tussen de lokale directie en de lokale Regie der Gebouwen.

Om het personeel warm te maken voor een open regime en een ruim penitentiair aanbod, nam ik het initiatief om opleiding te geven aan een groep nieuwe penitentiaire beambten die na een lange wervingsstop aan de slag gingen in de Nieuwe Wandeling. Dat initiatief groeide uit tot wat het

PCBO-De Bres, een opleidingsinstituut voor het gevangenispersoneel, werd en nadien 'gemigreerd' is naar het OCPP, het Opleidingscentrum voor Penitentiair Personeel, thans gehuisvest in het Penitentiair complex van Brugge.

Maar de 'tijd' haalde mij, en met mij de hele penitentiaire wereld, met rasseschreden in. Over wat die 'tijd' met de gevangenis deed, schreef ik verschillende artikels en opiniestukken.³ De gevangenis werd geconfronteerd met de term 'veiligheid', met groeiende media-aandacht en met de overbevolking van de secties. Over kip en ei wordt nog steeds getwist. Zorgde een repressievere maatschappij voor steeds meer opsluiting, of volgde de opsluiting de galopperende criminaliteit onvoldoende?

Terzelfdertijd, maar in contrast met die meer securitaire ontwikkeling die pas laat in de twintigste eeuw plaatsgreep, voltrokken zich de realisaties waarvan de plannen uit de naoorlogse periode stamden. De welvaartstaat, de mensenrechtelijke ontwikkelingen in Europa en de jonge criminologische wetenschap inspireerden België na de Tweede Wereldoorlog tot het uittekenen van een echte rechtspositie

1 Hans Claus is secretaris van vzw de Huizen, gevangenisdirecteur sinds 1986, mensenrechtenactivist en kunstenaar.

2 Koninklijk Besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen, BS 25 mei 1965.

3 Bijvoorbeeld H. CLAUS, "Een plan voor de detentie. Ja, maar...", *Fatik* 2001; H. CLAUS, "Een numerus clausus voor de gevangenis?", *Fatik* 2003; H. CLAUS, "Welke overheid rest ons na de bestuurlijke hervorming?", *Winket* 2003; H. CLAUS, "Is het Strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden wel zo strategisch?", *Orde van de dag* 2005, afl. 31, 35; H. CLAUS, "Veranderingen? Aan de basis!", *Winket* 2005; H. SABBE, "Opsluiten is nooit een oplossing", *Het Laatste Nieuws* 1 april 2007; H. CLAUS, "Misdaad en straf barometer voor mensenrechten", *Perspectief (Sociumi)* 2008.

voor gedetineerden. Het begon met een Strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in 2000⁴, helemaal gestoeld op het uitgangspunt dat gedetineerden, ook al zijn ze opgesloten, deel blijven uitmaken van de samenleving. In diezelfde geest stemde het Belgisch parlement in 2005 een Basiswet, waarvan – in de rapte van een media-politieke koorts – een wet op de externe rechtspositie van veroordeelden (WERV) werd afgesplitst, met de installatie van de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) als tastbaar gevolg.

Maar die evolutie wrong dus geleidelijk met de ontwikkelingen op het terrein. Wereldwijd kwam, redelijk snel na de val van de Berlijnse muur, het beeld van een koude, carcerale samenleving de huiskamers binnen gestormd. Fictie en realiteit verdrongen elkaar op dat domein, in een soort van commercieel opbod – Hollywood en de Verenigde Staten in hun geheel op kop. Ondertussen roept één op de twee films of series de gevangenis op, als ze haar al niet letterlijk in beeld brengt. Ze wordt van langs om minder in vraag gesteld. Het is alsof ze onlosmakelijk deel uitmaakt van een wereld die voor de rest drijft op bejubelde individuele vrijheden.

In België volgde de malaise die dat spaagt tussen droom en daad opriep de stijgende cijfers van de dagpopulatie. Praktijkmensen waren gealarmeerd toen in 2009 de kaap van de 10.000 gedetineerden werd overschreden. Nog geen vijf jaar later zaten we zelfs even aan 12.000. De overbevolking zorgde natuurlijk voor spanningen, relletjes, ontsnappingen en gijzelingen. Voortdurend werden we geconfronteerd met het falen van een systeem. De aandacht van de media daarvoor nam ook toe. De niet-uitvoering van korte straffen zorgde telkens slechts tijdelijk voor een verlaging van de

gedetineerdenpopulatie. In een humane reflex – men kon mensen niet blijven stapelen – ontstond in 2008 al het Masterplan voor de bouw van nieuwe gevangenissen.⁵ Om de duur van de bouwperiode te overbruggen werd van 2010 tot 2016 zelfs een hele gevangenis in Nederland, in Tilburg met name, afgehuurd.

Men kreeg de overbevolking evenwel nooit structureel weggewerkt. Toch verstrengde België geregeld de voorwaarden om voorwaardelijk vrij te kunnen worden gesteld, zoals in 2013, ingevolge de heftige publieke reacties die volgden op de voorwaardelijke invrijheidstelling van Michelle Martin. De politiek speelde ook voortdurend met de idee om de korte straffen opnieuw in uitvoering te brengen. Op aandringen van de penitentiaire administratie gebeurde dit jarenlang in elektronisch toezicht (ET). Om maar te schetsen hoever de samenhangende ratio zoek was en de paniek het handelen dicteerde.

Ondertussen werkte ik al enkele jaren als inrichtingshoofd in de gevangenis van Oudenaarde. Ik bleef gedetineerden ontmoeten en praatte er mee. Ik troostte me met de idee dat er zelfs in de hel een dagelijkse praktijk zal zijn, die zelfs de meest onmenselijke situaties tot haalbare proporties zal terugbrengen. De grootste zorg van de gedetineerde is tot op de dag van vandaag nog steeds: zich staande weten te houden tussen de andere gedetineerden; en zijn grootste frustratie: de onzekerheid over de datum wanneer hij vrij gaat. De populatie is nog steeds in overgrote mate laaggeschoold, met weinig werkervaring, mensen die zich buiten moeilijk weten te handhaven en de ingewikkelde weg naar de hulp- en dienstverlening ook daar dikwijls niet vonden. Toen criminologieprofessor Kristel Beyens me na de bekendmaking van het eerste

Masterplan vroeg om mijn idee over de gevangenis van de toekomst op papier te zetten, schoof ik de klei in m'n atelier opzij. Het was tijd voor daden.

Het Project Gedifferentieerde Strafuitvoering

Ik trok me terug in mijn schrijfkamer, las de Basiswet en nam een wit blad. Als professor Lieven Dupont, de vader van de Basiswet, een detentie uittekende die gericht was op re-integratie en op herstel, waarin de gedetineerde zijn verantwoordelijkheid opneemt met een individueel detentieplan in een genormaliseerde en veilige omgeving, waaraan hij participeert; welke concrete vorm moet die omgeving dan aannemen?

Mijn artikel in Orde van de Dag uit december 2009 droeg de titel 'De Huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de éénnentwintigste eeuw'.⁶ We zijn ondertussen al 13 jaar verder in die eeuw. Toen ik merkte hoezeer de idee om detentie in 'huizen' te organiseren aansloeg, besepte ik pas ten volle dat het concept tegemoetkwam aan verzuchtingen van velen wiens engagement voor een zinvolle detentie stukgelopen was op de (barstende) muren van het klassiek gevangenisconcept.

Ik besloot de conceptruimte te verlaten en het beeld van zo'n detentie-in-huizen uit te tekenen in het groot. Ik nam de schets onder de arm en daar ik sinds jaar en dag bestuurslid was van de Liga voor Mensenrechten, vroeg ik of zij een project genaamd 'gedifferentieerde strafuitvoering' onderdak wilden geven. Dat kon. Dan is het rap gegaan. Ik vond enkele politici bereid om mee na te denken over een strategie. Het politieke buikgevoel gaf zich gewonnen voor

4 INTERDEPARTEMENTAME COMMISSIE HULP- EN DIENSTVERLENING AAN GEDETINEERDEN, *Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*, Brussel, Vlaamse Overheid - Departement Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen, 2000, 73 p.

5 *Masterplan 2008-2012 voor een gevangenisinfrastructuur in humane omstandigheden*, Brussel, Ministerie van justitie, 18 april 2008.

6 H. CLAUS, "De huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw", *Orde van de dag* 2009, afl. 48, 83-88.

een gedifferentieerde detentie, maar vroeg toch internationale voorbeelden en een idee over de kostprijs. Er zou gewerkt worden aan een parlementaire resolutietekst, om de bevoegde ministers op te roepen een proefproject met kleinschalige detentie uit te werken.

Om mij daarin te helpen, riep ik een stuurgroep bijeen. Architecten, magistraten, advocaten, activisten, ingenieurs, projectontwikkelaars, ambtenaren, studenten, therapeuten, academici, veldwerkers en journalisten, ... Ik zond hen mijn schets en zij kwamen. De stuurgroep zette andere groepen aan het werk. De infrastructuur van zo'n detentiehuis moest worden uitgetekend. Een personeelsplan moest worden opgesteld en de detentie zelf moest een oplossingsgerichte structuur krijgen. Tenslotte moest het nieuwe concept een juridische toets doorstaan.

In een ontwerpstudio werd een twintigtal studenten van de masteropleiding tot burgerlijk ingenieur architect van UGent, onder leiding van professor Ronald De Meyer, bereid gevonden om de nieuwe visie op detentie te visualiseren, te verbeelden in tekeningen en maquettes. Ik wandelde van atelier naar atelier.

Professoren in de criminologie van UGent, UCLouvain en VUB sloegen de handen in elkaar om de wetenschappelijke literatuur uit te kammen, op zoek naar detentievormen die iets weg hadden van wat in de schets stond. Kristel Beyens stelde samen vattend vast dat het concept van De Huizen, dat in de verschillende werkgroepen ondertussen concrete vorm had gekregen en een antwoord biedt op de verschillende kritieken die sinds jaar en dag op het klassieke gevangenisconcept worden losgelaten, nergens elders in de wereld in zuivere vorm kon worden aangetroffen. Aangezien de opmerking over de kostprijs voortdurend bleef opspelen, liet Prof Vander Laenen (UGent) een

doorgedreven studie maken over de kostprijs van de huidige detentie. Want ook die is niet echt gekend en we moeten toch een uitgangspunt hebben als we de discussie aangaan.

Inmiddels vergaderden we met de Liga in het parlement, samen met de justitiespecialisten van alle democratische partijen, zowel Nederlandstalige als Franstalige. Terwijl het enthousiasme groot was in de uitzonderlijk lange periode van de regeringsvorming, trad bij het hernemen van het klassieke politieke spel van regering en oppositie vertraging op. Toch werd door Sarah Smeyers (N-VA) een voorstel van resolutie voor een proefproject van gedifferentieerde strafuitvoering ingediend op 10 oktober 2012⁷, prompt medeondertekend door Renaat Landuyt (sp.a), Sophie De Wit (N-VA) en Stefaan Van Hecke (Ecolo-Groen).

Vzw De Huizen

Binnen het Project Gedifferentieerde Strafwitvoering leefde steeds de uitdrukkelijke wil om het kunstwerk van de nieuwe detentie daadwerkelijk tot leven te laten komen. Geen zoveelste papieren tijger. Niettegenstaande journalisten alle mogelijke verleidingsmanoeuvres uithaalden om de initiatiefnemers voor de lens te halen, besliste de stuurgroep steevast om de lippen stijf op elkaar te houden. We wilden het politieke besluitvormingsproces immers niet in het gedrang brengen. Het zag er ook even naar uit dat minister van Justitie Turtelboom werk ging maken van een proefproject, dat zij het een plaats zou geven in haar nota strafuitvoering. Daarom kwamen we slechts heel beperkt met ons inmiddels voldragen concept naar buiten in Merksplas (op initiatief van vzw Gevangensmuseum), in de juristenkrant en tijdens gastcolleges.

Toen alle werkgroepen hun definitieve teksten hadden ingeleverd, besloot de stuurgroep dat het project was afgelopen. Het concept mocht het atelier eindelijk verlaten. Het was rijp voor

de grote wereld. Enkele kernleden hielden vzw De Huizen boven de doopvont. Die ijvert sindsdien voor de realisatie van het kunstwerk.

Het openbaar leven van de Huizen begon op 6 maart 2013. Politeia en ASP Editions stelden samen met de Liga voor Mensenrechten en vzw De Huizen op een studiedag in Schaarbeek het boek 'Huizen, naar een duurzame penitentiaire aanpak' voor. In het boek kan je lezen over de detentiehuisen, over Huisbegeleiders, over hoe de huizen georganiseerd moeten worden per detentiestreek. Je leest er over hoe de SURB het oplossingsplan van een gedetineerde goedkeurt, over hoe die gedetineerde dit plan waarmaakt samen met zijn Individueel planbegeleider. Je vindt er plannen en foto's van Detentiehuisen, de resolutietekst, een voorbeeld van een oplossingsplan, de functieprofielen van een huisbegeleider, een individueel planbegeleider, enzovoort.

Is dit gekkenwerk?

Hoezo? Men ging toch net grote gevangenissen bijbouwen? Denk je werkelijk dat mensen zo'n kleine gevangenis in hun achtertuin zullen dulden? Het zijn veelgehoorde opmerkingen.

Er zijn veel redenen om de windmolens te laten voor wat ze zijn. Wie de zielenrust zoekt nog voor de dood intreedt, schudt misschien best niet aan de penitentiaire boom. Toch zou het zonde zijn om stil te blijven zitten, wanneer zich een opportuniteit voordoet. Sommige tijden lenen zich beter dan andere tot een verdere stap in de humanisering van de strafuitvoering. Het mag raar klinken, maar vandaag leven we in zo'n tijd. Het waren de grote sociale (vandaag zou men zeggen 'veiligheids-') problemen van de beginnende industriële samenleving die tot de invoering van de klassieke gevangenis hadden geleid. De hervormers hadden het ook toen niet gemakkelijk. Ook toen zwoer men bij hardere (lijf)straffen

7 Voorstel van resolutie voor een proefproject van gedifferentieerde strafuitvoering, *Parl.St.* Kamer 2012-13, nr. 2443/001.

en waren experimenten met nieuwe concepten omstreden. Maar de nood was zo hoog, dat men iets moest doen. Zo hoog is de nood ook vandaag. Onze samenleving evolueert immers razendsnel. Dat creëert onrust en onzekerheid. Dat is de ideale tijd voor verandering en verfijning. In rustige tijden ziet niemand de noodzaak in om iets te veranderen.

Veranderingen in de strafuitvoering liggen ook best in lijn met de veranderingen die deze samenleving in zijn geheel doormaakt. In een samenleving waarin iedereen verantwoordelijk wordt geacht voor zijn eigen ontwikkeling en verondersteld wordt om voortdurend keuzes te maken, moet de inhoud van de straf ook die verwachting weerspiegelen. Anders heeft die straf een omgekeerd effect. Dit laatste is het geval met de gevangenisstraf die gehoorzaamheid, discipline en uniformiteit oplegt, in een wereld die divers is, activering en persoonlijk initiatief veronderstelt.

In een samenleving waarin de onderlinge afhankelijkheid met de dag toeneemt, is het hoe langer hoe utopischer om heil te verwachten van een detentievorm die volledig los van de echte, ingewikkelde en veranderende realiteit staat. De herstelgedachte rukt niet voor niets op in heel justitie. De mens is niet langer de afzonderlijke eenheid zoals die bestond toen de individuele cel haar intrede deed. De mens is de optelsom van zijn sociale relaties en een zinvolle strafuitvoering zal dus ook die vervlechting onderdak moeten geven.

Kleinschalige, gedifferentieerde en in de samenleving verankerde detentievormen passen dus beter bij de verwachtingen en bij het beeld van de samenleving die we aan het worden zijn. Het is tenslotte ook niet de bedoeling dat de gestrafte zijn gebrekkige relatie tot zijn sociale omgeving kan vieren door zich weg te stoppen in de massa van de gedetineerden. Dit

schept niet alleen problemen voor de penitentiaire veiligheid, maar ook voor de begeleiding en dus ook voor de manier waarop de gedetineerde na zijn straf naar de vrije samenleving terugkeert.

Er is geen geld voor!

In het begin van het project was het een veel gehoorde kritiek dat kleinschaligheid veel te duur zou zijn. Dit is gaandeweg weerlegd kunnen worden. Grote gevangenissen bouwen kost immers ook veel geld en bovendien presteren ze ondermaats. Het is bovendien kortzichtig om enkel de kost van de detentie te bekijken, zonder de sociale en de maatschappelijke kost in rekening te brengen. Zinloze detentie genereert tal van kosten die door andere dan justiebudgetten moeten gedragen worden.

Natuurlijk kan de omslag naar een nieuwe detentievorm alleen geleidelijk gebeuren. Mensen (de administratie, het personeel, bewoners van de buurt, enzovoort) moeten immers vertrouwd geraken met en vertrouwen krijgen in het nieuwe. Deze omslag naar kleinschaligheid heeft – in tegenstelling tot de keuze om klassieke gevangenissen te bouwen – het voordeel dat men ervaring kan opdoen door middel van relatief kleine investeringen, terwijl men toch grote veranderingen voorbereidt. Ik vond het met andere woorden de moeite om het atelier en de schrijftafel te verlaten en om een droom uit te tekenen in de reële wereld, ook al is die hard. Uit hard hout maakt men de mooiste beelden.

Transitiehuisen

Onze inspanningen loonden. Minister van Justitie Koen Geens pikte de idee op. Hij kreeg het gedaan om de regering Michel I te doen besluiten transitiehuisen te openen. Transitiehuisen zijn detentiehuisen waar gedetineerden in de laatste 18 maanden van hun detentie intensief

worden begeleid op weg naar de re-integratie. Het is al lang een zware kritiek op het systeem. De overgang tussen detentie en vrijheid is veel te bruusk. Enkele uitgangsvergunningen en penitentiaire verlopen volstaan niet om te wennen aan de vrijheid. De opvolging door de justitiehuisen tijdens de beperkte detentie en het elektronisch toezicht is ondermaats. Koen Geens liet de WERV veranderen. De transitiehuisen zijn op die manier wettelijk verankerd. 'Plaatsing in een transitiehuis' is naast beperkte detentie, elektronisch toezicht en voorwaardelijke invrijheidstelling een nieuwe strafuitboetingsmodaliteit geworden.⁸

Om het transitiehuis te verwezenlijken schreef de regering een oproep tot kandidaatstelling uit. Meer dan 15 kandidaten meldden zich. De energie die in de samenleving aanwezig is om betere detentie te maken en zich daadwerkelijk bezig te houden met gedetineerden is daarmee aangetoond. In het najaar van 2019 ging in Mechelen het eerste transitiehuis voor 15 gedetineerden open. Na positieve evaluatie besliste de Vivaldiregering het aantal transitiehuisen op te trekken ten belope van 100 gedetineerden.

Loopplankhuisen en RESCALED

Inmiddels zit vzw de Huizen niet stil. In de aanloop op de verkiezingen van 2019 zette ze de 'loopplankhuisen' op de politieke agenda. Loopplankhuisen zijn detentiehuisen voor jonge gedetineerden, onder de 25 jaar, die voor de eerste keer worden opgesloten. Het drama van zo'n opsluiting in ongedifferentieerde klassieke gevangenissen is breed gekend. Van kleine criminelen groeien die jongens door tot grote bandieten.

Opnieuw gingen werkgroepen aan de slag en opnieuw volgt een aanbevelingennota voor iedereen die werk wil

8 Art. 9/1 – 9/3 Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006.

maken van een zinvolle detentie, aangepast aan de noden en uitdagingen van die leeftijdscategorie. Maar de Vivaldiregering besliste om het concept van het detentiehuis eerst in te zetten om korte straffen die nu enkel met een enkelband worden uitgezeten, terug in uitvoering te brengen. Ondermaatse uitvoering van korte straffen leidt tot mislukkingen en tot langere straffen, redeneert men. Magistraten grijpen ook te dikwijls naar voorlopige hechtenis voor kleinere misdrijven, omdat korte straffen naar hun gevoel niet echt worden uitgevoerd.

Minister van Justitie Vincent Van Quickenborne kondigde de ingebruikname van 15 detentiehuisen voor kortgestraften aan. Hoe die er zullen uitzien en waar ze zullen komen, zal de toekomst uitwijzen. Ik voorspel een hobbelig parcours, met halfbakken concepten en veel *trial and error*. Maar de beweging naar kleinschaligheid is nu ook binnen de strafuitvoering definitief ingezet!

Ondertussen is het detentieconcept van de Huizen ook opgepikt in het buitenland. Een Europese organisatie RESCALED is actief in zeven landen. Daarmee lijkt deze hervorming van het oude instituut gevangenis definitief ingezet. Het is niet meer dan logisch. Alles in onze samenleving is veranderd sinds de gevangenis als strafvorm ontstond eind 18de eeuw. De gedisciplineerde mens is vervangen door de mens die zichzelf vorm moet geven. De psychologische en sociale wetenschappen zijn in ontwikkeling gekomen. Het zou jammer zijn de vele inzichten op de functies van de detentie geen kans te geven door haar geen nieuwe, aangepaste vorm te geven.

De gevangenis van Oudenaarde (1922), die de laatste realisatie is van het eerste penitentiair 'Masterplan' van Edouard Ducpétiaux, werd op de manier zoals ik hierboven heb geschetst, de wieg waarin een nieuw detentieconcept is geboren. Ze is bijlange niet zo onbeduidend als ze eruit ziet: eerder lieflijk en huiselijk

aan de oevers van de Schelde, in de schaduw van het statige justitiepaleis, te bereiken via een lange oprit, geflankeerd door hagen en tuinen.